

Erja Anttonen

Sukupuolisensitiivinen nuoriso- ja aikuistyö Suomessa



Maaliskuu 2017



HUMANISTINEN
AMMATTIKORKEAKOULU

Erja Anttonen:
Sukupuolisensitiivinen nuoriso-
ja aikuistyö Suomessa

Erja Anttonen:
Sukupuolisensitiivinen nuoriso- ja aikuistyö Suomessa

Humanistinen ammattikorkeakoulu
© tekijät ja Humanistinen ammattikorkeakoulu

Taitto: Emilia Reponen

ISBN 978-952-456-271-3 (painettu)
ISBN 978-952-456-270-6 (verkkojulkaisu)

ISSN 2343-0664 (painettu)
ISSN 2343-0672 (verkkojulkaisu)

Humanistinen ammattikorkeakoulu julkaisuja, 38.

Sisälllys

1. Johdanto	8
2. Tutkimuksen kulku	9
2.1 Kysely- ja haastatteluaineisto: tutkimuskysymykset, aineisto ja sen analyysi	9
3. Mihin sukupuolisensitiivistä työtä tarvitaan?	10
4. Katsaus Suomessa tehtävään sukupuolisensitiiviseen työhön	13
4.1 Järjestöt sukupuolisensitiivisen työn toteuttajina	13
4.2 Kunnallinen nuorisotyö sukupuolisensitiivisen työn toteuttajana	19
4.3 Sukupuolisensitiivisyys evankelis-luterilaisen kirkon nuorisotyössä	19
5. Sukupuoli ja sukupuolen moninaisuus	20
6. Sukupuolisensitiivisyyden ja sukupuolisensitiivisen työotteen määrittely ja huomioonottaminen	23
7. Genusmart – gender-creative - sukupuolifiksi?	27
8. Setlementtiliikkeen arvot ja sukupuolisensitiivisen työn arki	27
8.1 Rohkeus ja luottamus	28
8.2 Paikallisuus ja yhteisöllisyys	28
8.3 Yhdenvertaisuus ja oikeudenmukaisuus	29
9. Yhteiskunnallinen ilmapiiri välittyy työhön	31
10. Kohtaamisen taidot: dialogisuus ja osallisuus sukupuolisensitiivisessä työssä	32
10.1 Dialogi, dialogisuus ja dialoginen suhde	32
10.2 Osallisuus	34
11. Lopuksi	36
Lähteet	38
LIITE 1: Webropol-kysely	45
LIITE 2: Teemahaastattelun runko	49
LIITE 3: Haastattelut ja haastatteluiden kesto	49

Sukupuolisensitiivinen nuoriso- ja aikuistyö Suomessa

Sukupuolisensitiivinen nuoriso- ja aikuistyö Suomessa

” Teoksen tavoitteena on tarkastella sukupuolisensitiiviseen työhön liittyviä keskeisiä käsitteitä sekä Suomessa tehtävää sukupuolisensitiivistä työtä, erityisesti sukupuolisensitiivistä aikuis- ja nuorisotyötä.

1. Johdanto

Teoksen tavoitteena on tarkastella sukupuolisensitiiviseen työhön liittyviä keskeisiä käsitteitä sekä Suomessa tehtävää sukupuolisensitiivistä työtä, erityisesti sukupuolisensitiivistä aikuis- ja nuorisotyötä. Teoksen syntyyn on vaikuttanut tarve hankkia ja työstää uutta tietoa Suomessa tehtävästä sukupuolisensitiivisestä nuoriso- ja aikuistyöstä sekä päivittää vuosina 2006 ja 2007 julkaisemiani kirjoituksia aiheesta. Huomion saa myös suomalaisessa setlementtiliikkeessä tehtävä sukupuolisensitiivinen aikuis- ja nuorisotyö.

Tekstin sisällölliseen työstämiseen ja kommentointiin on osallistunut Setlementtiliiton MeKaikki!-hankkeen projektipäällikkö Jelena Santalainen. Työtä on sen eri vaiheissa kommentoinut myös monikulttuurisen työn toimialajohtaja Matti Cantell. Kiitän heitä asiantuntemuksensa jakamisesta.

Lokakuussa 2016 julkaistiin Airin Bahmanin ja Veronika Honkasalon tutkimus ”Kulttuurisensitiivinen sukupuoli. Monikulttuurinen sukupuolisensitiivinen työ setlementtiliikkeessä.” Setlementtiliikkeen MeKaikki!-hanke tilasi sekä Bahmanin ja Honkasalon tutkimuksen että tämän työn.

Kirjoitin sukupuolisensitiivisyydestä kansalaistoiminnassa ja nuorisotyössä vuonna 2006 artikkelin ja vuonna 2007 oppikirjan. Artikkelin ja oppikirjan osalta voin todeta, että nyt niiden sisältöä voi ja kannattaa ar-

vioida kriittisesti. Oppikirjaa kirjoittaessani pidin silloin yhtenä itselleni merkityksellisimpänä oivalluksena sitä, miten sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus ovat vahvasti ihmisoikeus-, ihmisarvo- ja hyvinvointikysymyksiä. Tästä olen edelleen samaa mieltä. Artikkelista (2006) jäi aikanaan uupumaan jotain (jo silloisia) keskeisiä käsitteitä, kuten heteronormatiivisuus ja sukupuolen moninaisuus. Oppikirjassa (2007) nämä käsitteet olivat mukana.

Vuosina 2007–2014 suunnittelin ja toteutin Humanistisessa ammattikorkeakoulussa kolmen opintopisteen laajuisen Sukupuolisensitiivisyys nuorten parissa tehtävässä työssä – verkkokurssin. Kurssien osallistujat olivat eri ammattikorkeakouluista, koulutusohjelmista, avoimesta ammattikorkeakoulusta sekä työelämästä. Verkkokurssiin liittyviä kokemuksiani ja oppimaani kuvasin vuonna 2015 ilmestyneessä artikkelissa (Anttonen 2015). Tuolloin kirjoitin mm.:

”Verkkokurssin eri toteutuksiin osallistuneet opiskelijat ovat monipuolistaneet ja syventäneet sukupuoliin, sukupuolisensitiivisyyteen ja sukupuoli-identiteettiin liittyvää ajattelua. (...) Sukupuolisensitiivinen ohjaus on edelleen mitä ajankohtaisin teema kansalaistoiminnassa ja nuorisotyössä.” (Mt. 37.)

Lähden liikkeelle tutkimuksen kulun esittelystä. Sen jälkeen tarkastelen, mihin sukupuolisensitiivistä työtä tarvitaan ja noston esiin mm. lainsäädännöllisiä, ammattieettisiä ja muita lähtökohtia. Tätä seuraa katsaus Suomessa tehtävään sukupuolisensitiiviseen työhön, erityisesti aikuis- ja nuorisotyöhön. Seuraavana on keskeisten käsitteiden pohdinta mm. uudemman tutkimustiedon sekä suomalaisen setlementtiliikkeen sukupuolisensitiivistä työtä tekevien kysely- ja haastatteluaineiston perusteella. Tarkasteltavina ovat sukupuoli, sen moninaisuus, sukupuolisensitiivisyys sekä sukupuolisensitiivisen työn tarve.

Pohdittavana on myös käsittekolmikko ”genus-smart”, ”sukupuolifiksi” ja ”gender-creative”. Teoksen loppuosassa keskityn avaamaan ja analysoimaan setlementtiliikkeen sukupuoli-sensitiivistä työtä tekeviltä *kerätystä kysely- ja haastatteluaineistosta* nousseita kolmea teemaa: setlementtiliikkeen arvot ja sukupuolisensitiivisen työn arki, yhteiskunnallisen

ilmapiirin muutoksen heijastuminen settlementiliikkeessä tehtävään sukupuolisensitiiviseen työhön sekä dialogisuutta ja osallisuutta. Työ päättyy pohdintaan (luku 11).

2. Tutkimuksen kulku

Aloitin työskentelyn lukemalla uudempaa aihepiiriin liittyvää tutkimusta sekä luonnostelemalla kyselyaineiston runkoa. Tutkimukseen ja muihin lähteisiin perehtyminen jatkuivat kirjoitustyön työstämisen ajan. Settlementiliikkeen sukupuolisensitiivistä nuoriso- ja aikuistyötä toteuttavien työntekijöiden kyselyn ja haastattelun kulkua olen myös kuvannut.

Tarkoituksena on ollut hakea vastauksia kysymyksiin, miten sukupuolta ja sen moninaisuutta, sukupuolisensitiivisyyttä ja sukupuolisensitiivistä työtä on määritelty uusimman tutkimuksen ja tiedon perusteella. Lisäksi pyrkimyksenä on ollut hakea vastausta siihen, mitkä tahot Suomessa sukupuolisensitiivistä työtä toteuttavat sekä mitä tuo työ on. Suomalaisen settlementiliikkeen toteuttama sukupuolisensitiivinen nuoriso- ja aikuistyö tulee myös valotetuksi.

Käsitteiden tarkastelussa lähteinä olen lähinnä käyttänyt vuosien 2007¹–2016 kotimaista ja ulkomaista tutkimustietoa, menetelmä- ym. oppaita sekä settlementiliikkeen sukupuolisensitiivistä aikuis- ja nuorisotyötä tekevien kysely- ja haastatteluaineistoa. Tutkimustietoa sekä sukupuolisensitiivisen työn menetelmä- ym. teoksia paikansin erilaisin hakutoiminnoin ja hakusanoin suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi. Suomessa tehtävän sukupuolisensitiivisen työn toimijoiden tarkastelussa lähteinä olivat esiteltyjen toimijoiden kirjallisuus- ja internetlähteet.

2.1 Kysely- ja haastatteluaineisto: tutkimuskysymykset, aineisto ja sen analyysi

Suomalaisen settlementiliikkeen toteuttaman sukupuolisensitiivisen nuoriso- ja aikuistyön osalta tutkimuskysymykset voi kuvata: Milloin on settlementiliikkeen toteuttama sukupuolisensitiivinen nuoriso- ja aikuistyö? Mitä se edellyttää työntekijöiltään? Miten työntekijät määrittelevät keskeisiä käsitteitä?

Aineistoa keräsin Webropol-kyselyllä ja haastattelemalla.

Kysely

Kyselyn etuina on mainittu monien asioiden kysymisen mahdollisuus ja anonymiteetti. Kyselyn haittoina on pidetty mm. sitä, miten vakavasti (tai ”kevyesti”) vastaajat ovat vastanneet, miten onnistuneita kysymykset ja vastausvaihtoehdot ovat olleet sekä kato. Kyselyn avoimet kysymykset tarjoavat vastaajalle mahdollisuuden ilmaista omin sanoin, osoittaa tietämystään sekä sitä mikä on vastaajalle olennaista. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2008, 190 & 196.) Kyselyyn ja avoimiin kysymyksiin päädyin mm. siksi, että suomalainen settlementiliike on ollut sukupuolisensitiivisen työn kehittämisessä edelläkävijä (ks. myös Bahmani & Honkasalo 2016, 8): liikkeessä sukupuolisensitiivistä nuoriso- ja aikuistyötä tekevillä on asiantuntemusta ja kiinnostusta kuvata, analysoida ja reflektoida tätä työmuotoa. Mahdollisuus vastata omansaaisesti avoimiin kysymyksiin on tarjonnut anonyymin tilaisuuden tuoda esiin ja tehdä näkyväksi tietoja, taitoja ja ajatuksia, joita kyselyn aihepiiriin liittyi.

Kyselyn laati tutkimuksen tekijä. Ennen kyselyn lähettämistä Settlementiliiton MeKaikki!-hankkeen projektipäällikkö Jelena Santalainen luki ja kommentoi kyselyä ymmärrettävyyden näkökulmasta. Kysymykset liittyivät keskeisiin käsitteisiin, sukupuolisensitiivisyyteen työn arjessa, sukupuolisensitiivisen työn merkityksiin sekä saatuun ja tulevaisuudessa tarvittavaan koulutukseen (ks. liite 1).

Kysely lähetettiin 87:lle settlementiliikkeessä sukupuolisensitiivistä nuoriso- ja aikuistyötä tekeville työntekijälle². Kysely lähetettiin 1.9.16 sekä uusintana 12.9.16 ja 21.9.16. Kyselyyn vastasi yhteensä 26³ settlementiliikkeen sukupuolisensitiivistä nuoriso- tai aikuistyötä tekevää (30%).⁴ Kyselyä toteutettaessa tiedossa on ollut koko perusjoukko (N 87). Settlementiliikkeen sukupuolisensitiivistä aikuis- tai nuorisotyötä tekevien vastauksia saatiin liikkeen toimipisteistä eri puolilta maata. Sukupuolisensitiivistä aikuistyötä tekeviä on vielä pieni määrä (N 5), ja heistä kyselyyn vastasi kaksi edustajaa (40%).

Kyselyyn vastanneista kahdeksan (31 %) toimi Etelä-Suomen alueen settlementeissa,

¹Kaksi tutkimusta on vuodelta 2007, muut ovat vuosilta 2010–2016.

²Työntekijöiden sähköpostiosoitteet saatiin tätä tutkimusta varten Settlementiliiton MeKaikki!-hankkeen projektipäällikkö Jelena Santalaiselta.

³Vastausprosenttia olen pohtinut liitteessä 1.

⁴Kyselyyn vastanneiden avovastauksista tekstiä kertyi yhteensä 28 sivua.

kuusi (23 %) Itä-Suomen, kuusi Länsi-Suomen ja kuusi Pohjois-Suomen alueen setlementeissä. Vastaajista 17 (65 %) määritteli itsensä naiseksi, seitsemän mieheksi (27 %), yksi CIS-naiseksi ja yksi primääristen sukupuoliminäisyyksien pohjalta naiseksi. Sukupuolisensitiivistä nuorisotyötä tyttö- tai poikatyössä teki 22 vastaajaa, sukupuolisensitiivistä aikuistyötä nais- tai miestyössä teki 2 vastaajaa ja sukupuolisensitiivistä nuorisotyötä sekaryhmissä yksi vastaaja. Vastaajista 18 (69 %) oli tehnyt sukupuolisensitiivistä työtä 1–5 vuotta, kolme 6–10 vuotta (11,5 %), kaksi yli 10 vuotta ja yksi alle vuoden. Vastaajista puolet (13) oli iältään 30–39-vuotiaita, viisi 20–29-vuotiaista, viisi 40–49-vuotiaista ja kolme 50–59-vuotiaista.

Kyselyssä oli 20 kysymystä, joista 16 mahdollisesti avoimen vastaamisen (liite 1).

Haastattelut

Aineiston keruuta jatkoin haastatteluilla, joissa oli tarkoitus kyselyaineiston vastauksen alustavan analyysin perusteella paneutua vielä sukupuolisensitiivisyyden käsitteeseen, setlementtiliikkeeseen sukupuolisensitiivisen työn toteuttajana (arvot ja arki) ja asiakkaan kohtaamiseen.

Otin yhteyttä kuuteen eri puolilla maata toimivaan toimipisteeseen, joista viiden edustaja oli käytettävissä haastateltavaksi. Haastateltavana oli siis yhteensä viisi setlementtiliikkeessä sukupuolisensitiivistä nuorisoi- tai aikuistyötä tekevää, jotka kaikki toimivat myös omien yksiköidensä johtotehtävissä⁶. Kaikki haastattelut tekivät myös yksilö-, ryhmänohjaus- tai palvelunohjaustyötä. Haastattelut tehtiin yksilöhaastatteluina marraskuussa 2016. Neljä haastatteluista työskenteli sukupuolisensitiivisen nuorisotyön ja yksi sukupuolisensitiivisen aikuistyön parissa. Teema-haastattelun runko löytyy liitteestä 2.

Kuten Bahmanin ja Honkasalon (2016, 10) tutkimuksessa, eivät haastattelujen teemat määränneet tiukasti tutkimuksen sisältöä. Haastattelutilanteessa tilaa oli myös haastateltujen esiin nostamille omaehtoisille aiheille. *Kysely- ja haastatteluaineistoista* nousivat teemoiksi setlementtiliikkeen arvot ja sukupuolisensitiivisen työn arki. Toisena teemana tarkastelen yhteiskunnallisen ilmapiirin kiristymistä ja sen vaikutuksia setlementtiliikkeen ja/tai oman toimipisteen toteuttamaan

sukupuolisensitiiviseen työhön. Aihe tuli myös esiin Bahmanin ja Honkasalon (2016) tutkimuksessa. Kolmantena teemana on dialogisuus ja osallisuus niin asiakastyössä kuin osana työyhteisön toimintakulttuuria.

Haastattelut kestivät 42 minuutista 1,5 tuntiin (ks. liite 3). Haastateltavat olivat Etelä-Suomesta (3), Länsi-Suomesta (1) sekä Pohjois-Suomesta (1).

Aineistolainaukset (kysely- ja haastatteluaineisto)

Tekstissä esiintyvistä aineistolainauksista on häivytetty vastaajien ja haastateltavien tiedot heidän anonymiteettinsä takaamiseksi. Myös tarkemmat paikkakuntakohtaiset tiedot, mahdolliset nimeltä mainitut ihmiset ja organisaatiot on häivytetty, ja esimerkiksi kyselyyn vastanneet ja haastatellut mainitaan kootusti läänien tasolla, mutta ei sen pienemmissä yksiköissä.

Kyselyn avovastauksista ja haastatteluaineistosta poimittuja suoria lainauksia käytetään havainnollistamaan saatuja tuloksia. Tekstissä K-merkinnällä (K) olevat lainaukset ovat kyselyaineistosta ja H-merkinnällä (H) olevat lainaukset puolestaan haastatteluaineistosta.

Tein setlementtiliikkeen sukupuolisensitiivistä työtä tekevien kyselyaineiston avoimista vastauksista ja haastatteluista aineistolähtöisen sisällönanalyysin (ks. Tuomi & Sarajärvi 2013, 108–113; Vilkkä 2007, 140). Tältä osin teos etenee teemoittain.

3. Mihin sukupuolisensitiivistä työtä tarvitaan?

Vuoden 2007 oppikirjassa (Anttonen 2007, 21–29) perustelin sukupuolisensitiivisyyden tarvetta ammattieettisillä ja lainsäädännöllisillä perusteilla, tasa-arvon tuoman lisääntymisen hyvinvoinnin perusteilla sekä samaa sukupuolta olevien ryhmien merkityksellä.

Onko yhteiskunnallisesti tavoiteltavaa, että jokaisen ihmisen potentiaali saa todentua ja että ihmisarvo on jakamaton? Mitä yhteiskunnallisesti ja kansantaloudellisesti menetetään, jos tähän ei pyritä? Mitä se tarkoittaa syrjäy-

⁶Airin Bahmanin ja Veronika Honkasalon (2016, 90) tutkimuksessa haastateltiin 24 setlementtiliikkeen sukupuolisensitiivistä nuorisoi- tai aikuistyötä tekevää, jotka olivat pääosin kentän työntekijöitä

tetyn yksilön kohdalla? Tasa-arvo ja syrjimättömyys ovat osa demokratiaa ja ihmisoikeuksia (vrt. Tasa-arvon käsikirja kuntapäätäjälle 2014, 5). Syrjimättömyyden, tasa-arvon ja yhdenvertaisen kohtelun yhteys ihmisten kokemaan hyvinvointiin on selkeä.

Mikä tekee ihmisestä juuri omanlaisensa? Tähän voisi vastata: ikä, sukupuoli, sukupuoli-identiteetti, sukupuolen ilmaisu, toimintakyky, etninen tausta, seksuaalinen suuntautuminen, kieli, kansalaisuus, maailmankatsomus, koulutus ja ammatti sekä perhesuhteet. (Allianssin tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma 2015–2017, 7; Työkirja tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta 2006, 9.) Kokemukset tulla nähdyksi ja kuulluksi juuri sellaisena kuin on sekä mahdollisuus ilmaista itseään juuri sellaisena kuin haluaa samoin kuin mahdollisuus kokea itsensä ja oma toimintansa arvokkaaksi (vrt. Pihlman 2016, 37) ovat tärkeitä kaikille.

Entä mikä tekee ihmisestä tasa-arvoisen ja yhdenvertaisen? Vastaus voisi koostua esimerkiksi näistä: syrjimättömyys, demokratia, esteettömyys, positiivinen erityiskohtelu, kohtuulliset mukautukset, myönteiset asenteet, aito ja tuettu osallisuus, monimuotoisuuden kunnioittaminen, yksityisyyden kunnioittaminen sekä tasa-arvoinen ja yhdenvertainen ajattelutapa. (Allianssin tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma 2015–2017, 7; Työkirja tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta 2006, 9.)

Setlementtiliikkeessä sukupuolisensitiivistä nuoris- ja aikuistyötä toteuttavat toivat esiin, että tarjolla tulisi olla erilaisia palveluita ja yhteisöjä sekä toimintaa, johon ihminen voi kokea haluavansa kiinnittyä. Sukupuolisensitiivinen aikuis- ja nuorisotyö voivat olla joillekin ihmiselle ainoa yhteisö ja palvelu, jossa hän voi ilmaista itseään turvallisessa ilmapiirissä, saada kokemuksen yhteisöön kuulumisesta (vrt. Pihlman 2016, 40) ja kiusaamisesta vapaasta yhteisöstä. Esimerkiksi osa Miesten kansalaistalo Mattilan kävijöistä kokee kansalaistalon ilmapiirin hälventävän sosiaalisesti marginalisoivia ja yhdenvertaista vuorovaikutusta estäviä rakenteita. Näistä rakenteista osa liittyy esim. kilpailumiseen, työelämästatukseen tai varallisuuteen, joiden kautta rakennetaan myös maskuliinisia hierarkioita (mt. 41). Sukupuolisensitiivistä työtä tarvitaan myös sen näkyväksi tekemiseen, että *on myös tärkeää ymmärtää oma sukupuoli myönteisenä voimavarana (K).*

” Sukupuolisensitiivistä työtä tarvitaan myös sen näkyväksi tekemiseen, että on myös tärkeää ymmärtää oma sukupuoli myönteisenä voimavarana (K).

Seta ry:n tuoreesta opettajille suunnatussa oppaassa metaforaksi on otettu peili ja pelaaminen: Miltä tyhjän peilikuvan näkeminen voi tuntua? (...) Entä miltä tuntuu, kun peiliin katsoessa näkee itsensä ja maailmansa? (Karvinen 2016, 3.) Jollei tunnista ja koe itseään mieheksi tai naiseksi ja elää sukupuolen ja seksuaalisen moninaisuuden kieltävässä tai sen ohittavassa kasvuympäristössä, mitä silloin peilistä näkyy? On lohdutonta, jos esim. identiteettiään rakentava nuori ei näe peilistä ”mitään”, ei löydä samaistumisen kohdetta eikä koe tulevansa nähdyksi ja arvostetuksi omana itsenään. Aija Salo ja Leena Suurpää (2014, 7) kirjoittavat, miten tiedonkeruujärjestelmämme helposti niputtavat nuoret yhdeksi sukupolviryhmäksi, jolloin nuoruuden moninaisuus jää hahmottamatta ja oletuksista eroavat kokemukset jäävät vaille tilaa. Heidän mukaansa tämä koskee erityisesti sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuutta (mt. 7).

Mannerheimin lastensuojeluliitto lisäsi vuonna 2013 lasten ja nuorten netti –palveluunsa vaihtoehdon, jolla sukupuolekseen voi ilmoittaa jonkin muun. Sukupuolekseen jonkin muun valitsevien määrä on kasvanut siitä alkaen, kun vaihtoehto tuli saataville. Tällä hetkellä kaksi prosenttia nettiviestien kirjoittajista valitsee sukupuolekseen ”jokin muu”. Liitto on myös pannut merkille, miten sekä lasten ja nuorten puhelimeen soittavat että lasten ja nuorten nettiin kirjoittavat kysyvät yhä useammin sukupuoleen liittyviä aiheita. (Mannerheimin lastensuojeluliitto... 2017.)

Katarina Alangon (2014a) tutkimuksen mukaan sateenkaarinuorilla mielenterveysongelmat ovat yleisempiä, myös itsetuhoisempi käyttäytyminen on yleisempää kuin hetero- ja cis-nuorten⁶ keskuudessa. Myös riski joutua syrjinnän, kiusaamisen ja väkivallan kohteeksi on suuri. Saman tutkimuksen mukaan yhteiskunnan tarjoamilla palveluilla ei aina ole valmiuksia kohdata hlbtqi-nuoria esim. nuorisotyössä, koulussa, terveyspalveluissa ja sosiaalialalla. Transihmiset olivat seksuaalivähemmistöihin kuuluvia useammin sitä mieltä,

⁶Cis-sukupuolinen ihminen on transihmisen vastakohta. Hänen sukupuoli-identiteettinsä ja/tai sukupuolen ilmaisunsa vastaavat enimmäkseen syntymässä määritellyä sukupuolta. Siten esimerkiksi cisnainen on henkilö, joka on syntymän yhteydessä määritelly kehonsa perusteella naiseksi ja jolle myöhemmin myös kehittyi naisen sukupuoli-identiteetti.” (Alanko 2014a.)

että kohtaamisessa oli suuria puutteita kaikissa laitoksissa, ja hlbtqi-nuoret kokivat enemmän puutteita kuin cis- ja heteronuoret. (Mt. 37–41; 43.)

Jos esimerkiksi sateenkaareva nuori kokee olonsa turvattomaksi koulussa, vaikuttaa se negatiivisesti oppimistuloksiin ja koulunkäyntiin. Turvallisuuden tunteen puuttuminen voi johtaa tarpeettomiin poissaoloihin, lintsautumiseen ja alisuoriutumiseen opinnoissa. Kiusaamisella on usein pitkäkestoisia vaikutuksia yksilöiden henkiseen ja fyysiseen hyvinvointiin. Tutkimusten mukaan seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden sisällyttäminen oppiaineisiin nostaa yleistä turvallisuuden tunnetta. (Karvinen 2016, 12.)

Lainsäädännöllisistä muutoksista nostan esiin uuden nuorisolain, joka astui voimaan 1.1.2017 alkaen, sekä vuonna 2015 voimaan tulleet tasa-arvolain ja yhdenvertaisuuslain uudistukset.

Uutta nuorisolakia koskevassa ehdotuksessa lain tavoitteet oli ajantasaistettu ja ne sisälsivät nuorten osallisuuden vahvistamisen, nuorten kasvun, itsenäistymisen, yhteisöllisyyden ja harrastamisen tukemisen, nuorten yhdenvertaisuuden, tasa-arvon ja oikeuksien toteutumisen edistämisen sekä kasvu- ja elinolojen parantamisen. (Nuorisolain uudistaminen 2016.) Uusi nuorisolaki (1285/2016) astui voimaan vuoden 2017 alusta. Lain tavoitteena on mm. edistää nuoren yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa sekä oikeuksien toteutumista ja parantaa nuorten kasvu- ja elinoloja. Tavoitteiden toteuttamisessa lähtökohtina ovat mm. yhteisvastuu, kulttuurien moninaisuus ja kansainvälisyys. (Nuorisolaki 1285/2016.)

Tasa-arvolain uudistus laajensi sukupuoleen perustuvan syrjinnän kiellot koskemaan myös syrjintää sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun perusteella. Laissa sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan henkilön kokemusta omasta sukupuolestaan. Sukupuolen ilmaisulla laki tarkoittaa sukupuolen tuomista esiin pukeutumisella, käytöksellä tai muualla vastaavalla tavalla. Lain mukaan sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää tulee myös ennaltaehkäistä. (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 609/1986 & 1329/2014.)

Myös *yhdenvertaisuuslaki* uudistui. Yhdenvertaisuuslain mukaan ketään ei saa syrjiä iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliitti-

sen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lakien velvoittavuuteen voi tutustua tarkemmin esimerkiksi oikeusministeriön ylläpitämästä Internet-palvelusta (www.finlex.fi).

Kymmenen vuotta sitten nuorisotyölle ei ollut määriteltynä ammattieettistä ohjeistusta⁷. *Nuorisotyön ammattieettinen ohjeistus* julkaistiin vuonna 2012, ja sen laatimisessa olivat mukana Allianssi ry ja Nuoli ry. Nuorisotyön ammattieettisessä ohjeistuksessa ei mainita esimerkiksi sukupuolen moninaisuutta ja antirasistisuutta. Ohjeistuksessa muun muassa todetaan:

”Nuorisotyö tarjoaa toimintoja, joissa on mahdollista olla aidosti ja vapaasti oma itsensä ilman pelkoa nolatuksi tai hylätyksi tulemisesta. Nuorisotyössä nähdään nuoret yksilöinä ja ryhmän jäseninä, ohjataan nuoria ratkaisemaan myönteisesti ristiriitoja sekä välttämään asenteellisuutta ja ennakkoluuloja.”

”Nuorisotyöntekijä tarttuu vääryyksiin ja korjaa epäoikeudenmukaisuutta. Nuorisotyöntekijä puuttuu nuoren kasvua, kehitystä tai terveyttä vaarantavaan toimintaan. Nuorisotyöntekijä toimii tasapuolisesti, oikeudenmukaisesti ja erilaisuutta kunnioittaen. Nuorisotyöntekijä tunnistaa nuorten erilaisia tarpeita.”

”Nuorisotyöntekijä rakentaa ja kehittää yhdessä nuorten kanssa turvallisia toimintaympäristöjä. (...) Nuorisotyöntekijä osallistuu nuorten tukemiseen arjessa sekä syrjäytymisen ehkäisyyn.”

”Nuorisotyöntekijällä on kyky rakentavalla tavalla kyseenalaistaa ja nostaa esille yhteiskunnallisia epäkohtia.”

Voi ajatella, että nuorisotyön ammattieettinen ohjeistus tarjoaa lähtökohdan toimia mm. normikriittisesti, sukupuolistereotyyioita purkaen ja sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta kunnioittaen. Hlbtqi-nuorten kokemukset mm. nuorisotyön riittämättömistä valmiuksista kohdata heitä välittyvät Katarina Alangon (2014a) tutkimuksesta.

Sukupuolten tasa-arvon edistäminen perusopetuksessa on noussut keskusteluun vuonna 2015 Opetushallituksen julkaiseman oppaan myötä (Jääskeläinen ym. 2015). Oppaassa

⁷Kirkon nuorisotyön eettinen ohjeistus on ollut olemassa jo vuonna 2006.

mm. todetaan perusopetuksella olevan tärkeä tehtävä sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi ja sukupuolitietoisuuden lisäämisessä sekä viitataan tasa-arvon edistämismääräysten koskevan kaikkia opetuksen ja koulutuksen järjestämissuunnitelmiin (mt. 7). Oppaassa tuodaan esiin perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden velvoite antaa tietoa sukupuolen moninaisuudesta. Samoin korostetaan jokaisen oikeutta määrittellä itse sukupuolensa. (Mt. 13.) Sosiaali- ja terveysministeriö on tuottanut tietopakettien oppilaitoksille, työpaikoille ja viranomaisille sukupuolen moninaisuuden huomioimisesta (Tanhua ym. 2015).

Ahvenanmaalainen tasa-arvo- ja nuorisotyön asiantuntija Mia Hanström (2011) on kirjoittanut menetelmäkirjan tyttö- ja poikaryhmille, joiden toiminnan tavoitteena on haastaa stereotyyppisiä sukupuolikäsityksiä. Kiinnostuksen herättää se, miten monipuolisesti Hanström on perustellut tyttö- ja poikaryhmien tarvetta: hän hakee perusteluita niin ihmisoikeuksista (kansainvälisen oikeuden instrumentit), naisiin kohdistuvasta globaalista sorrosta ja ihmiskaupasta, prostituutiosta, sukupuolijärjestelmästä (empowerment/voimaantuminen ja tasa-arvo), naiseuden ja mieheyden sosiaalisista konstruktiosta, sukupuolesta, seksuaalisuudesta ja normikriittisyydestä, maskuliinisuuksista ja miehistä etuoikeuksista, valta- ja hallintatekniikoista (esim. näkymättömäksi tekeminen, pilkkaaminen, tiedon pimittäminen ja väkivalta ja väkivallalla uhkaaminen), seksistä, rakkaudesta, pornosta ja seksuaalisesta väkivallasta. (Mt. 14–74.)⁸ Em. syihin perustuen Hanström perustelee tyttö- ja poikaryhmämenetelmän tarpeellisuuden. Mia Hanström (mt. 8) määrittelee empowerment-käsitteen mm. seuraavasti: eräs omavoimaisuuden (”egenmakt”) ja itsevahvistamisen (”självstärkande”) muoto, joka on aina suhteessa ympäristöönsä; vastakohta uhrina olemiselle (”motsatsen till offerstatus”). Jenny Jonjstoj’n (2011, 8) mukaan tyttö- ja poikaryhmämenetelmä on tasa-arvotyön menetelmä samoin kuin voimaantumismenetelmä, joka nostaa esiin ja vahvistaa tyttöjä ja poikia aktiivisten valintojen ja kannanottojen tekijöinä. Keskustelujen ja harjoitusten myötä osallistujat saavat tietoa ja mahdollisuuksia problematisoida sukupuoliin ja valtaan liittyviä normeja (mt. 8). Tarkastelen Ahvenmaalla tehtyä tyttö- ja poikaryhmätyötä tarkemmin luvussa 4.

4. Katsaus Suomessa tehtävään sukupuolisensitiiviseen työhön

Suomalaista sukupuolisensitiivistä aikuis- ja nuorisotyötä käsittelevä osuus perustuu pääosin kirjallisuus- ja internetlähteisiin. Tavoitteena on tuoda esiin, mitkä tahot toteuttavat sukupuolisensitiivistä aikuis- ja nuorisotyötä ja millaisia tavoitteita tälle työlle on asetettu. Mukana on myös Naisasialiitto Unioni ry ja sen sukupuolisensitiivisen varhaiskasvatuksen hankkeen esittely, sillä hanke on ollut ainitaatuinen ja pitkäkestoinen kokonaisuus ja siinä on toteutettu tutkimusta, koulutusta ja erilaisia aineistoja.

Aluksi tarkastelen sukupuolisensitiivistä työtä toteuttavia järjestöjä, sen jälkeen kunnallista nuorisotyötä ja lopuksi evankelis-luterilaisen kirkon toteuttamaa sukupuolisensitiivistä työtä. Organisaatioiden tuottama aineisto osoittautui laajuudeltaan ja tiedoiltaan epäyhtenäiseksi. Tässä yhteydessä huomion voi kiinnittää myös käsitteisiin ”sukupuolisensitiivinen työ” ja ”sukupuolisensitiivisyys”: miten eri toimijat ovat näitä määritelleet?

”Tässä yhteydessä huomion voi kiinnittää myös käsitteisiin ”sukupuolisensitiivinen työ” ja ”sukupuolisensitiivisyys”: miten eri toimijat ovat näitä määritelleet?”

4.1 Järjestöt sukupuolisensitiivisen työn toteuttajina

Setlementtinuorten liitossa⁹ käynnistyi Upea minä -tyttötyöhanke vuonna 1998. Hankkeesta syntyi ensimmäinen Tyttöjen Talo® Suomeen vuonna 1999. Kalliolan Nuoret ry perusti Helsingin Tyttöjen Talon yhteistyössä Setlementtinuorten liiton ja Helsingin kaupungin nuorisoasiainkeskuksen kanssa. (Mulari, Eisner & Uusitalo-Herttua 2012, 6.) Seuranneiden lähes parinkymmenen vuoden ajan **setlementtiliikkeellä** on ollut erilaisia tyttö- ja poikatyön hankkeita tai hankkeita, joissa on huomioitu kaikki setlementtiliikkeessä tehtävä sukupuolisensitiivinen työ. Tuorein hankkeista on ollut MeKaikki!-hanke, joka

⁸Mia Hanströmin vuonna 2011 julkaistun kirjan lähdeaineisto on vuosilta 1985–2005.

⁹Setlementtinuorten liiton toiminta on nykyisin osa Setlementtiliittoa.

” Strategiaassa on linjattu mm. setlementtityön kovaksi ytimeksi sukupuoli- ja kulttuurisensitiivisyyden edistäminen sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien puolustaminen.

toteutui vuosina 2014–2016. Liiton hallinnoimiin hankkeisiin on liittynyt myös setlementtiliikkeen valtakunnallisen sukupuolisensitiivisen työn koordinointi.

Joulukuussa 2016 Setlementtiliitto julkisti tilastoja vuoden 2015 toiminnastaan. Tuolloin toiminnassa oli 45 setlementtiä eri puolilla maata, niissä toimi noin 3.000 vapaaehtoista ja työskenteli noin 5.100 työntekijää. Vuonna 2015 setlementtiliike tavoitti arviolta 150.000 toimintaansa osallistunutta. (Suomalaisessa setlementtiliikkeessä...2016.) Setlementtiliiton visiona on mm. toimia tiennäyttäjää kehittämällä aktiivisesti uusia tapoja, teemoja ja ohjelmia edistämään yhdenvertaisuutta, yhteisöllisyyttä sekä sosiaalista ja yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta. Strategiaassa on linjattu mm. setlementtityön kovaksi ytimeksi sukupuoli- ja kulttuurisensitiivisyyden edistäminen sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien puolustaminen. Setlementtiliikkeen strategia 2018 -asiakirjassa arvopareiksi on määritelty rohkeus ja luottamus, paikallisuus ja yhteisöllisyys sekä yhdenvertaisuus ja oikeudenmukaisuus. (Kalliolle rakennettu 2015, 6 & 9.)

Setlementtiliiton sukupuolisensitiivisyyttä (2016) tarkastelevilla sivuilla sukupuolisensitiivisyys on määritelty mm. herkkyydeksi huomioida sukupuolen erilaiset vaikutukset, avata sukupuoleen kohdistuvia rooliodotuksia ja murtaa stereotypioita. Paneudun myöhemmin työssäni kysely- ja haastatteluaineistojen perusteella tarkemmin setlementtiliikkeen sukupuolisensitiivistä aikuis- ja nuorisotyötä tekevien käsityksiin sukupuolisensitiivisyydestä.

Setlementtiliikkeen toteuttama sukupuolisen-sensitiivinen nuoriso- ja aikuistyö on laajentunut viimeisten kymmenen vuoden aikana. Vuoden 2016 lopussa sukupuolisensitiivistä työtä tehtiin liki kolmessakymmenessä eri toimipisteessä eri puolilla Suomea. Esimerkiksi Tyttöjen Talo ® -verkostossa taloja on tällä hetkellä seitsemän, Poikien Taloja toimii kaksi (Hel-

sinki & Oulu) ja aikuistyötä tehdään niin Nais-tarilla kuin Miesten Kansalaistalo Mattilassa Tampereella. Arvi Pihlman (2016, 26) kuvaa Mattilaa uudenaikaiseksi miestyön muodoksi, ja tavoitteena on sukupuolisensitiivisen aikuis-työn tietoisempi kehittäminen. Verkostossa toimii myös Kalliolan Nuoret ry:n ylläpitämä Espoossa sijaitseva Saunalahden tukiasun-toyksikkö. Pohjoisimmat setlementtiliikkeen sukupuolisensitiivisen työn toteuttajat ovat Kemissä ja Rovaniemellä, itäisimmät Kuopiossa ja Joensuussa, läntisin Turussa sekä eteläisimmät pääkaupunkiseudulla. Tarjolla on myös sukupuolisensitiivisiä nettipalveluja e-Talossa. Setlementtiliiton MeKaikki!-han-ke on ylläpitänyt sukupuolisensitiivisyys.fi -verkkopalvelua sekä Sukupuolifiksi - suku-puolisensitiivisyyden puolesta -ryhmää Face-bookissa.

Vuonna 2011 Päivi Honkatukia kirjoitti:

”Sukupuolisensitiivisen nuorisotyön myötä eri puolilla maata on perustettu tyttöjen taloja, tyttöjen iltoja ja tyttöryhmiä. Myös maahanmuuttajataustaiset tytöt ovat voineet osallistua tämännäyttämiseen toimintaan. Näin on onnistuttu saavuttamaan ja tukemaan esimerkiksi seksuaalista väkivaltaa kohdanneita tyttöjä, joiden luottamus viranomaisiin on heikko ja joilla ei ole tietoa, mistä he voisivat saada apua ja tukea. Sukupuolisensitiivinen nuorisotyö painottuu tyttöjen tukemiseen. Vaikuttaa silti siltä, että tällä hetkellä poikien ja nuorten miesten tila tunnistaa ja käsitellä väkivaltaan liittyviä kokemuksia on rajallisempi kuin tyttöjen. Nuorisotyössä pitäisi siksi tyttötyön rinnalla kehittää myös poikien aroille kokemuksille sensitiivistä työtettä.”

Setlementtiliike on lähtenyt laajentamaan sukupuolisensitiivistä poika- ja miestyötä, ja se on monipuolisempaa kuin kymmenen vuotta sitten.

Nuorilla ja aikuisilla on monia tapoja päätyä kävijäksi tai asiakkaaksi liikkeen sukupuolisensitiivisen nuoriso- ja aikuistyön toimipisteisiin. Joku voi tulla oma-aloitteisesti, osa viranomaisen tai muun ammatillisen saattajan/ asiantuntijan neuvosta tai hänen kanssaan. Nuoret voivat tulla myös esimerkiksi jonkun läheisensä kanssa, ja jo ennen kuin mitään erityisiä ongelmia olisi ilmennyt. Myös oppilaitosvierailujen, ammattilaisvierailujen, erilaisten tapahtumien, työpajojen sekä asiantuntijatehtävien kautta luodaan yhteyksiä, joiden perusteella setlementtiliikkeen toteut-

taman sukupuolisensitiivisen nuoriso- ja aikuistyön palvelut löydetään.

Tämän tutkimuksen *aineistojen* perusteella setlementtiliikkeen sukupuolisensitiivistä työtä kerrottiin toteutettavan ainakin sosiokulttuurisen innostamisen, sosiaalipedagogiikan, kriittisen pedagogiikan, voimavarakeskeisen työotteen ja osallistavan kasvatuksen lähtökohdista. Nämä ovat mainintoja kysely- ja haastatteluaineistoista, siis useamman setlementtiliikkeessä sukupuolisensitiivistä työtä tekevän ja eri toimipisteissä työskentelevien vastauksista.

Naisiasialiitto Unioni on vuonna 1892 perustettu poliittisesti sitoutumaton feministinen naisjärjestö, jonka tavoitteena on naisten aseman parantaminen ja sukupuolisyrittäjyyden poistaminen. Se haluaa edistää erilaisuuden sallivaa tasa-arvoa, rauhaa ja ekologisesti kestävä elämäntapaa. Unionin feminismi perustuu ajatukseen sukupuolten välisestä poliittisesta, taloudellisesta ja seksuaalisesta tasa-arvosta ja sisältää vaatimuksen kaikkien ihmisten yhtäläisistä oikeuksista. (Naisiasialiitto Unioni 2016.)

Naisiasialiitto Unioni hyväksyi vuonna 2001 periaateohjelman, jossa otetaan kantaa myös tyttöjen ja poikien tasa-arvoiseen ja yksilölliseen kasvatukseen. Periaateohjelman mukaan lasta on kasvatettava ja kannustettava rakentamaan persoonallisuuttaan yksilöllisten ominaisuuksiensa eikä sukupuolen perusteella. Myös tyttöjen rohkaiseminen hyväksymään oma ruumiillisuutensa mainitaan. Mediaan kaivataan lisää positiivisia monipuolisia naisroolimalleja. Säännöllistä ja suunnitelmallista tasa-arvokasvatusta sekä seksuaalikasvatusta vaaditaan kouluihin. (Unionin periaateohjelma 2001.)

Unioni on vuosina 2010–2016 toteuttanut Sukupuolisensitiivisyys varhaiskasvatuksessa - tasa-arvoinen kohtaaminen päiväkodissa -kehittämishanketta, jota on rahoittanut opetus- ja kulttuuriministeriö. Kehittämishankkeen näkökulmana on edistää sukupuolisensitiivisyyttä eli sukupuolesta tai sukupuolen ilmaisusta riippumatonta tasa-arvoista kohtelua varhaiskasvatuksessa (Miksi sukupuolten tasa-arvo? 2016). Tasa-arvoinen kohtaaminen päiväkodissa -hanke edistää sukupuolisensitiivistä varhaiskasvatusta suomenkielisten päiväkotien kasvatustyössä. Sen ajatellaan tarjoavan kasvattajille uusia keinoja ehkäistä kiusaamista, tukea sukupuolten välisiä ystävyyssuhteita sekä vähentää niin lasten kuin

aikuisten kokemaa stressiä. Sukupuolisensitiivinen kasvatustoite pyrkii lisäämään sukupuolten välistä tasa-arvoa ja valinnanvapautta. Hankkeessa on videoitu päiväkotiarkea, laadittu ja toteutettu täydennyskoulutusohjelma varhaiskasvattajille, tuotettu materiaalia sukupuolisensitiivisen kasvatuksen tueksi sekä järjestetty koulutuksia. (Sukupuolisensitiivisyys... 2016.) Hanke on tuottanut myös laajan aineiston nettisivuilleen (Tasa-arvoinen varhaiskasvatus 2016a).

Miessakit ry on vuonna 1995 perustettu järjestö, jonka tarkoituksena on huolehtia miesten kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista sekä kehittää pitkäjänteisesti miesten yhteisvastuun ja keskinäisen auttamisen rakenteita. Se tarjoaa monipuolista matalan kynnyksen vertaistoimintaa, ammatillisia tuki- ja kriisipalveluita sekä koulutusta vertaisohjaajana toimimiseen ja sosiaali-, terveys- ja kasvatustalouden ammattilaisille. Järjestö osallistuu yhteiskunnalliseen keskusteluun ja on rakentamassa erilaisten organisaatioiden miestyötä. Miessakit ry julkaisee Urho-lehteä sekä erilaisia oppaita. Se myös ylläpitää Lyömätön Linja-palvelua väkivaltaa läheisiään kohtaan käyttäneille miehille. (Miessakit ry:n internetsivut 2016.)

Säännöissä yhdistyksen tarkoituksena on määritelty ”tukea miesten henkistä, psyykkistä ja sosiaalista kasvua; edistää perheiden sisäistä vuorovaikutusta ja väkivallatonta yhteiselämää; vahvistaa sukupuolten välisen tasa-arvon perusteita miesten keskuudessa; sekä kehittää näitä pyrkimyksiä toteuttavia miesten yhteisvastuun ja keskinäisen auttamisen rakenteita”. Miessakit ry:n säännöissä¹⁰ ei mainita sukupuolisensitiivisyyttä. Sen sijaan sukupuolisensitiivisyys on mainittu yhdeksi järjestön arvoista: ”*Sukupuolisensitiivisyydellä tarkoitamme sukupuolten ominaislaatuisten huomioimista. Ominaislaadun rakentamiseen vaikuttavat biologiset, psykologiset, sosiokulttuuriset ja historialliset tekijät. Miessakit ry:n toiminta perustuu sukupuolisensitiiviseen mieserityiseen osallistamiseen.*” (Miessakit ry:n internetsivut 2016.) Miessakit ry:n tekemä sukupuolisensitiivisyyden määrittely herättää kysymään, mitä ovat ”sukupuolten ominaislaadut”, joita tulisi huomioida. Järjestön toiminta on suunnattu sääntöjen mukaan täysi-ikäisille miehille.

Miessakit ry nimeää miestyön yhdeksi keskeisimmistä lautekijöistä luottamuksen ja arvostuksen ilmapiirin rakentamisen asiakkaaksi hakeutuvan miehen kanssa. Toiminnassa

¹⁰Järjestön perustamisen ajankohtana 1990-luvun puolivälissä käsite ”sukupuolisensitiivinen” ei ollut yleisesti käytössä.

pidetään selkeästi yllä tietoisuutta siitä, että työmuoto on juuri miehiä ja miestä itseään varten. Sillä, että asiakassuhdetta ei millään tavalla ulkoisteta (eli esimerkiksi miehen asioista ei keskustella kolmannen osapuolen kanssa ilman hänen läsnäoloaan), on monille miehille valtava merkitys suhteessa luottamuksen rakentumiseen, ja siihen, että todella rohkenee avautumaan itsestään. (Miessakit ry 2016.)

Samfundet Folkhälsan perustettiin vuonna 1921. Sen tarkoituksena on vaikuttaa kansanterveyden edistämiseen ruotsinkielisen Suomen alueella. Tarkoitustaan se toteuttaa tekemällä sekä väestön henkistä ja ruumiillista terveyttä koskevaa tieteellistä tutkimusta että käytännöllisiä toimenpiteitä. (Vår uppgift 2016.) *Folkhälsan förbund* tekee ennaltaehkäisevää työtä. Järjestöllä on ollut vuodesta 1995 alkaen tyttö- ja poikaryhmiä¹¹ (Jonstoj 2013, 10). Nuoremmille, 1–6.luokkalaisille tytöille suunnattujen Ronja-ryhmien ensimmäiset vetäjät järjestö koulutti vuonna 2007. Myöhemmin aloitettiin myös pojille suunnatut Birk-ryhmät. Toiminnan lähtökohdiksi on määritetty sekä terveyttä edistävän ja ennaltaehkäisevän työn että sukupuolisensitiivisen työn tavoitteita: tarkoituksena on mm. ennaltaehkäistä sukupuoliin liittyviä stereotyyppisiä asenteita ja odotuksia. Folkhälsan kuvaa Ronja- ja Birk-ryhmien toimintaa tasa-arvo-työksi. (Ronja & Birk 2016.) Folkhälsan myös etsii ja kouluttaa vapaaehtoisia isosisko- ja isovelitoimintaan. Vuonna 2007 järjestö toteutti päiväkoteihin suunnatun hankkeen, jossa tavoiteltiin tasa-arvoista päiväkotia. (Våra olik2016.)

Seta ry on valtakunnallinen ihmisoikeusjärjestö, joka on perustettu vuonna 1974. Tällä hetkellä sillä on 24 jäsenjärjestöä eri puolilla Suomea. Se toteuttaa myös alueellista nuorisotyötä 17 paikkakunnalla. Järjestö on aloitteellinen mm. lainsäädännön ja muun yhteiskunnallisen vaikuttamisen sekä erilaissa asiantuntijatehtävissä. Seta ry on ottanut osaa mm. seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhdenvertaisuuden edistämiseen kunnan ja nuorisotalojen yhdenvertaisuussuunnitelmaan. Se on myös koonnut yhteen perustietoa jäsenjärjestöjensä nuorten vertaisryhmien vetäjien käyttöön (Nuortenryhmien vetäjille 2016). Seta ry on tuottanut sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden käsittelyyn ja pohdintaan liittyviä aineistoja. Tuorein opas on suunnattu koulujen opettajille: ”Opitaan yhdessä! Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus” (Karvinen 2016).

Setan tarkoituksena on edistää tasavertaisuuden, ihmis- ja perusoikeuksien sekä hyvinvoinnin toteutumista riippumatta ihmisten seksuaalisesta suuntautumisesta, sukupuoli-identiteetistä tai sukupuolen ilmaisusta. Järjestön säännöissä ja voimassa olevassa järjestöstrategiassa ei esiinny käsitettä sukupuolisensitiivisyys. Sen strategisessa toimintasuunnitelmassa vuodelle 2017 käsite esiintyy muiden järjestöjen, kuten Setlementtiliiton ja Naisasialiitto Unionin, kanssa toteutettavan hankeyhteistyön yhteydessä. Setan tavoitteena on, että kaikki voisivat elää yhdenvertaisina riippumatta seksuaalisesta suuntautumisesta, sukupuoli-identiteetistä tai sukupuolen ilmaisusta. Seta korostaa jokaisen oikeutta määrittellä – tai olla määrittelemättä – itse itsensä, perheensä ja ihmissuhteensa. (Setan esittely 2016; Setan säännöt 2016.)

Setan päämääränä on, että homo- ja biseksuaaliset ihmiset sekä transvestiitit ja transsukupuoliset ihmiset samoin kuin muutkin ns. seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset voivat elää avoimesti omalla itsenään. Seta kokoaa ja jakaa tietoa seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta, auttaa ja tukee edellä mainittuja ihmisiä ja puuttuu heihin kohdistuvaan syrjintään. Seta pyrkii kitkemään seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta koskevia ennakkoluuloja, poistamaan kulttuuriin, kieleen sekä yhteiskunnan rakenteisiin ja yhteiskunnassa vallitseviin arvoihin ja normeihin sisältyvää eriarvoisuutta, sekä saattamaan ihmiset lainsäädännön suhteen ja yhteiskunnalliselta asemaltaan tasavertaisiksi riippumatta sukupuoli-identiteetistä, sukupuolen ilmaisusta tai seksuaalisesta suuntautumisesta. (Setan säännöt 2016.)

Valinta käsitellä Seta ry:tä tässä yhteydessä **myös** sukupuolisensitiivistä työtä toteuttavana tahona on kirjoittajan. Vuonna 2007 julkaistussa oppikirjassa (Anttonen 2007) kuvasin Seta ry:tä Resurssit-luvussa ja tarkemmin kohdassa, jossa esittelin ihmisoikeuskasvatukseen ja -pohdintaan liittyviä toimijoita ja aineistoja (luku 4.2, mt. 44).

Golnar Bahar, Egita Gritane ja Jenny Jonstoj (2011), Mia Hanström (2011) sekä Jenny Jonstoj (2013) ovat tarkastelleet **Ahvenanmaalla tehtyä tyttö- ja poikaryhmätyötä**. Ahvenanmaalla on tehty tyttötyötä 1990-luvulta ja poikatyötä 2000-luvun alusta alkaen. Vuosina 2009–2015 **Ålands Fredsinstitut**¹² toteutti tyttö- ja poikaryhmätoimintaa hankeperustaisesti. Instituutin tyttö- ja poika-

¹¹Käytettävissä olleista lähteistä ei käynyt ilmi, pyrittiinkö jo tuolloin esim. normikriittiseen ja sukupuolisensitiiviseen otteeseen. Bahar ym. (2011, 9) esittävät, että pohjoismaista, Ruotista alkunsa saanutta tyttö- ja poikaryhmämenetelmää on käytetty Ahvenanmaalla ja muilla ruotsinkielisen Suomen alueilla viimeisten noin 20 vuoden ajan.

¹²Ålands Fredsinstitut –säätö on perustettu 1992.

ryhmytyössä on myös tehty kansainvälistä yhteistyötä hankkeissa, joiden tarkoituksena on ollut haastaa sukupuolirooleja seksiorjuuden ja prostituution vastustamiseksi.

Instituutin yleisenä tavoitteena on mm. ennaltaehkäistä konflikteja ja väkivaltaa. Instituutin käsitys rauhasta on laaja: se kattaa sodan puuttumisen, mutta myös rauhan merkitykset yksilölle. Näitä ovat mm. yksilön mahdollisuus vaikuttaa omaan tilanteeseensa ja olla joutumatta alttiiksi väkivallalle. Tästä syystä instituutti on toteuttanut hankkeita mm. väkivallan ennaltaehkäisemiseksi sekä yksilöiden ja ryhmien tasa-arvon ja voimaantumisen edistämiseksi. (Brenner & Lindén 2015, 4.)

Vuosina 2013–2015 Ålands Fredsinstitut sekä *Folkhälsan* toteuttivat Tjej- och killgrupper på Åland –hankkeen. Hankkeen aikana mm. koulutettiin 42 uutta tyttö- ja poikaryhmien vetäjää, tuotettiin koulutusaineistoja ja tutkimusta sekä pyrittiin juurruttamaan tyttö- ja poikaryhmämenetelmä Ahvenanmaalle. Lisäksi instituutti toteutti vuosina 2012–14 ahvenanmaalaisissa kouluissa toteutetun tasa-arvohankkeeksi määritellyn Fair Sex-hankkeen, jonka tavoitteena oli ennaltaehkäistä seksuaalista väkivaltaa ja edistää myönteisiä seksuaalisia kokemuksia (”promoting positive sexual experiences”) (Donielaite 2015, 3). FairSex-hankkeen teoreettinen viitekehys löytyi Brennerin ja Lindénin (2015, 6) mukaan sukupuolentutkimuksesta. Menetelmän lähtökohtana olivat sukupuolitietoisuus sekä inklusiivinen ja normikriittinen lähestymistapa, joka haastaa sukupuoleen, seksuaalisuuteen ja väkivaltaan liittyviä yhteiskunnallisia normeja ja odotuksia. Olennaista oli myös voimaannuttaa osallistujia puolustamaan ruumiillista koskemattomuuttaan ja fyysistä autonomiaansa. Mahdollisuus keskustella seksuaalisuudesta ja seksuaalisesta väkivallasta aiheeseen koulutettujen aikuisten kanssa nähtiin nuorten voimaannuttamisena myös siten, että nuori voisi kokea olevansa vapaa ryhmäpaineesta ja sukupuolitetuista odotuksista. (Donielaite 2015, 4.)

Jenny Jonstoj (2013, 5) kuvaa tyttö- ja poikaryhmämenetelmää pohjoismaisena, nuorten kanssa tehtävän työn käytännön menetelmänä, jonka tavoitteena on voimaannuttaa osallistujia, lisätä heidän itseluottamustaan ja mahdollistaa heidän aktiivinen kansalaisuutensa. Ruotsissa on kehitetty erityisesti 1990-luvulta lähtien sukupuolisensitiivistä ja normikriittistä pedagogiikkaa. Tavoitteena on ollut samanaikaisesti kyseenalaistaa vallitse-

vat sukupuolistereotyytiat ja normit, jotta tasa-arvo voisi syventyä ja laajentua.

Golnar Bahar, Egita Gritane ja Jenny Jonstoj (2011, 8) ja Mia Hanström (2011, 10) kuvaavat tyttö- ja poikaryhmämenetelmää varsin samankaltaisesti. Ahvenanmaalla ja Latviasa vuosina 2009–2011 toteutetun hankkeen tutkimusraportissa Bahar, Gritane & Jonstoj (2011, 8) määrittivät menetelmän tavoitteiksi mm. sukupuoliin liitettyjen normien haastamisen, osallistuvien nuorten itsenäisyyden lisäämisen mm. omien mielipiteiden muodostamiseksi ja niiden ilmaisemiseksi sekä ihmisten toimintaa ja käytöstä rajoittavien normatiivisten rakenteiden paljastamisen. Kirjoittajat (mt. 8) myös korostivat ryhmiin osallistumisen vapaaehtoisuutta merkityksellisenä osana tyttö- ja poikaryhmyömetodia. Ryhmät eivät ole esimerkiksi terapiaryhmiä. Tavoitteena on esim. osallistujien kriittisen ajattelun kehittäminen mm. erilaisten arvoihin liittyvien harjoitteluiden avulla. Tyttö- ja poikaryhmät koostuivat 6–8 osallistujasta, ja ryhmät tapasivat säännöllisesti kahden ryhmänvetäjänsä kanssa (Hanström 2011, 10).

Mia Hanström (2011) nostaa esiin myös menetelmän merkityksen demokratia-, terveys- ja tasa-arvotyössä. Menetelmän käyttö edellyttää Hanströmin mukaan ryhmänvetäjiltä tietoisuutta ja tietoa mm. sukupuolen rakentumisesta ja sen vaikutuksista itseen ja nuoriin. Hanström korostaa, että ilman tätä tietoisuutta ja tietoa menetelmä ja sen käytölle asetetut tavoitteet vaarantuvat. Hänen mukaansa ei-menetelmään perustuvassa nuoriso- ja vapaa-aikatyössä on esimerkkejä siitä, miten epätasa-arvoa voidaan ylläpitää ja jopa vahvistaa. Käsitettä sukupuolisensitiivisyys ei suoraan mainita menetelmää esiteltäessä. Hanström mainitsee myös, ettei jako tyttö- ja poikaryhmiin ole ristiriidatonta, kun samanaikaisesti kuitenkin tavoitteena on ollut, ettei sukupuoli vaikuttaisi odotuksiin itseltä ja siihen, kuinka kohdata poika ja tyttöjä. Hanström korostaa nimenomaan ryhmänvetäjien osaamista ja tieto-taitoa. (Mt. 10.)

Toiminta sukupuolen mukaan eriytetyissä ryhmissä näyttäytyy Baharin ym. (2011), Hanströmin (2011) ja Jonstoj’n (2013) aineistojen mukaan olennaisena lähtökohtana ahvenanmaalaisessa tyttö- ja poikaryhmytyössä. Aineistojen perusteella voi tehdä tulkinnan, että ajatus normikriittisen ja sukupuolisensitiivisen työn toteuttamisesta ns. sekaryhmissä ei näyttäydy mahdollisena. Kysymyksen herättää myös se, onko ryhmiin osallistujiksi

hakeutunut myös sateenkaarevia nuoria. Tuliko jako tyttö-/ poikaryhmiin ulossulkeneeksi joitakin asiakasryhmiä?

Vuonna 2015 Ålands Fredsinstitut päätti lakauttaa tyttö- ja poikaryhmiin rahoituksen (Verksamshetberättelse 2015, 1 & 14). Tiedossa ei ole, miten ja millaisena toiminta Ahvenanmaalla on mahdollisesti jatkunut vuodesta 2016 alkaen. Instituutin tyttö- ja/tai poikaryhmiin menetelmäjulkaisuja vuosilta 2008–2013 on käännetty myös englanniksi, venäjäksi, azerin kieleksi, liettuaaksi ja latviaksi, mitä voi pitää tärkeänä avauksena.

Vantaan Nicehearts ry aloitti toimintansa vuonna 2001. Yhdistyksen tarkoituksena on tyttöjen ja naisten yhteisöllisen omaehtoisen toiminnan tukeminen. Toiminnalla pyritään luomaan pitkäkestoisia naisten ja tyttöjen keskinäisiä verkostoja sekä edistämään eri kulttuuristen ja eri-ikäisten tyttöjen ja naisten kohtaamista arjessa. (Vantaan Nicehearts ry:n säännöt 2016.) Yhdistys ylläpitää mm. Vantaan Tyttöjen Tilaa sekä toteuttaa useita hankkeita, esimerkiksi Naapuriäidit-hanketta. Vuonna 2016 Nicehearts-toimintamalli on sisältänyt tytöille ja naisille tarkoitetun matalankynnyksen kohtaamispaikan sekä heille kohdennetut voimaantumista edistävät palvelut. Yhdistyksen tarjoamia ja Naisresurssikeskuksissa toteutettavia voimaantumista edistäviä palveluita ovat sosiaalinen tukitoiminta, valmennus sekä ohjaus ja neuvonta. Yhteiskunnallista vaikuttamista yhdistys pitää myös tärkeänä. Työtä tehdään kulttuuri- ja sukupuolisensitiivisellä työotteella mahdollisimman ennakkoluulottomasti ja avoimin mielin, yksilöä ja hänen taustaansa kunnioittaen. Toimintaa järjestöllä on Vantaan lisäksi Espoossa ja Lappeenrannassa. (Vantaan Nicehearts ry:n toimintasuunnitelma 2016.)

Non Fighting Generation ry (NFG) on perustettu vuonna 1996 ja toimintansa se aloitti vuonna 1998. Järjestö toimii pääkaupunkiseudulla sekä Kaakkois- ja Itä-Suomessa. NFG:n tavoitteena on lasten ja nuorten väkivallattomuus- ja arvokasvatus. Järjestö perusti vuonna 2004 pojille suunnatun nuorisotalon, Helsingissä sijaitsevan Poikien Kohtaamiskeskus Tasoristeyksen. Järjestö toteuttaa myös tyttöerityistä väkivallattomuus- ja arvokasvatusta mm. hanketoiminnassaan (esim. Levottomat Tuhkimot -hanke). (Levottomat Tuhkimot 2016.) Käsitteen ”sukupuolisensitiivisyys” järjestön perustaja Timo Purjo tunnistaa monimerkitykselliseksi ja toteaa sitä myös käytetyn toisilleen vastak-

kaisissa merkityksissä. Järjestön näkökulma sukupuolisensitiivisyyteen perustuu ajatukseen *sukupuolierityisestä nuorisokasvatuksesta*: ensin on paikallistettava ja eriteltävä sukupuolten toisistaan poikkeavat erityispiirteet, minkä jälkeen on pyrittävä ottamaan ne huomioon mahdollisimman herkillä tavalla käytännön kasvatustoiminnassa. Järjestön aineistojen perusteella ei avaudu se, mitä NFG tarkoittaa sukupuolten toisistaan poikkeavilla erityispiirteillä eikä se, onko NFG:n sukupuolikäsitys bipolaarinen vai moninaisempi. NFG:n näkemyksen mukaan sukupuolisensitiivisyyttä edeltää sukupuolierityisyyden sisällön huolellinen määrittely. Saman näkemyksen mukaan sukupuolisensitiivisyyteen ei voi ”hypätä suoraan”. (Purjo 2012, 7–8.) NFG ry osallistui vuoden 2013 toukokuussa pidettyyn tapaamiseen, jossa joukko sukupuolisensitiivistä työtä tekevien järjestöjen ja hankkeiden edustajia¹³ kokoontui yhteen pohtimaan sukupuolisensitiivisyyden monitulkintaista käsitettä ja sitä, miten kukin ymmärtää sen työsään (Katainen 2013).

Valo, Valtakunnallinen liikunta- ja urheiluorganisaatio ry:n ja sen edeltäjä Suomen Liikunta ja Urheilu ry (SLU) *ovat tuottaneet liikuntajärjestöjen ja urheiluseurojen käyttöön aineistoja syrjinnänvastaisuuden ja tasa-arvon toteuttamisen tueksi*. Aineistoissa käsitellään mm. seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä sekä hyvän seuran sukupuolitietoista arkea (Työkalut ja materiaalit 2016). Urheilussa hetero-olettaus on ollut yleinen. Vuonna 2009 neljä suomalaisnuorta aloitti Uskalla-kampanjan, jonka tavoitteena oli haastaa urheilijat, seurat ja urheiluvaikuttajat kamppailemaan homofobiaa vastaan. Kampanjan tunnuslauseena ollut ”Uskalla olla itsesi – myös urheilussa” halusi rohkaista urheilijoita hyväksymään seksuaalisen suuntautumisensa. (Seta 2017.) Kampanja oli tärkeä avaus, ja se herätti yhteiskunnallista keskustelua. Sen pääyhteistyökumppaneina olivat SLU ry ja Seta ry. Uskalla.fi-sivusto ei ole enää käytössä, eikä tutkimuksen kirjoittajalla ole tarkempia tietoja kampanjan tuloksista. Vuoden 2017 alusta alkaen *Valo ry on sulautunut Suomen Olympiakomiteaan*, ja em. materiaalit ovat saatavilla Olympiakomitean sivuilta. Omana arvoinani totean, että Valo ry:n aineistot voivat tarjota tukea liikunnan ja urheilun parissa toimiville toimintaan syrjimättömyyden ja tasa-arvon puolesta sekä havahtumaan ja puuttumaan syrjintään ja epätasa-arvoon.

¹³Tapaamiseen osallistuneet tahot olivat Poikien Talo/ Kalliolan Nuoret ry, Tyttöjen Talo Helsinki, Folkhälsans Förbund, Tyttötyön verkostohanke/Suomen Setlementtiliitto ry, Oiva ja Ilona -hanke/ Jyväskylän Setlementti ry, Non Fighting Generation ry sekä Tasa-arvoinen kohtaaminen päiväkodissa -hanke/ Naisasialiitto Unioni ry (Katainen 2013).

” **Sukupuolisensitiivistä nuorisotyötä toteutetaan myös järjestöjen ja kuntien yhteisin toimin. Nykyisin tarjolla on myös *sateenkaarevaa nuorisotyötä* sekä *sateenkaarevia tai sateenkaarinuorisotiloja*.**

4.2 Kunnallinen nuorisotyö sukupuolisensitiivisen työn toteuttajana

Tarkastelen tässä yhteydessä joitakin esimerkkejä kuntien toteuttamasta sukupuolisensitiivisestä nuorisotyöstä. Kunnallista nuorisotyötä sukupuolisensitiivisen nuorisotyön toteuttajana on tutkinut mm. tutkija Veronika Honkasalo (2011) väitöskirjassaan ”Tyttyöjen kesken. Monikulttuurisuus ja sukupuolten tasa-arvo nuorisotyössä”. Väitöskirjassa Honkasalo tarkastelee myös järjestöjen tekemää monikulttuurista ja sukupuolisensitiivistä nuorisotyötä.

Kunnallista nuorisotyötä sukupuolisensitiivisen työn toteuttajana ja siihen liittyvistä käsityksistä on käsitelty ainakin joissakin korkeakoulujen opinnäytetöissä. Esimerkiksi Arja Airaksinen (2012) selvitti kunnallisen nuorisotalotyön tekijöiden käsityksiä sukupuolisensitiivisyydestä. Hannele Kupari (2016) puolestaan käsitteli sukupuolisensitiivisen työotteen kehittämistä Jakomäen nuorisotalolla Helsingissä: syntyi kevään 2016 ajan koontunut Mimmiryhmä sekä sukupuolisensitiivisyyden tarkastelua. Tiina Myllykoski, Heini Pulkkinen, Mari Putkivaara & Eveliina Ruhanen (2016) kehittivät opinnäytetyönään sukupuolisensitiivisen nuorten tieto- ja neuvontatyön toimintamallin prototyypin.

Sukupuolisensitiivistä nuorisotyötä toteutetaan myös järjestöjen ja kuntien yhteisin toimin. Nykyisin tarjolla on myös *sateenkaarevaa nuorisotyötä* sekä *sateenkaarevia tai sateenkaarinuorisotiloja*. Seta ry puhuu *sateenkaarerityisestä nuorisotyöstä* (Höltkä 2016). Löytämissäni esimerkeissä korostuivat turvallisen tilan ja vertaistuen mahdollistamisen lähtökohdat. Kotimaisten kielten keskus on nostanut vuoden 2016 sanapoimintoihinsa myös käsitteen **sateenkaareva**, joka on määritelty ”seksuaali- ja sukupuolivähemmis-

töön kuuluva, liittyvä, sen huomioon ottava yms., esim. *sateenkaareva nuorisotyö*” (Sanapoimintoja vuodelta 2016).

Esimerkiksi *HeSeta ry* ja *Espoon nuorisopalvelut* ovat perustaneet sateenkaarinuorisotila Kirjavan. *Vantaalla* sateenkaarevat nuorten illat tarjoavat 13–25-vuotiaille seksuaali- ja sukupuolivähemmistönuorille tapaamis- ja oleskelupaikan. Illat toteutetaan yhteistyössä HeSetan kanssa. (Sateenkaareva nuorisotyö 2016). *Hyvinkäällä* toimii Sateenkaarevat-ryhmä nuorille, jotka pohtivat seksuaalista tai sukupuolista identiteettiään. Ryhmä on suunnattu 16 - 20-vuotiaille, mutta myös nuoremmat sekä vanhemmat nuoret ovat tervetulleita toimintaan mukaan. Hyvinkään kaupungin internetsivuilla on erikseen mainittu, ettei Sateenkaarevissa käytetä nimelistaa eikä toimintaan osallistuminen edellytä jäsenkorttia Nuorisopalveluille. (Sateenkaarevat 2016.) Turussa TuSeta, Vamos ja Turun nuorisopalvelut järjestävät sateenkaarevia nuorteniltoja 13–18-vuotiaille nuorille (Sateenkaarevat nuorisotilat 2016).

Sateenkaarevaa nuorisotyötä on myös tutkittu 2010-luvulla (ks. esim. Alanko 2014a & Taavetti, Alanko & Heikkinen 2015). Taavetti, Alanko ja Heikkinen (mt.11) nostavat tutkimustensa yhdeksi suositukseksi se, että netissä ja livenä on tarjolla sateenkaarevia kohtaamispaikkoja. Sateenkaarinuoret kaipaavat omia kohtaamispaikkoja, joissa he voivat keskustella oman elämänsä asioista, saada tukea ja tavata toisia sateenkaarinuoria. Tutkijat esittävät, että sateenkaarinuorten tiloja ja toimintaa tulee tukea. Sateenkaarevassa nuorisotyössä lähtökohdaksi on kunnioittaa nuorten oikeutta itsemäärättyyn tai määrittelemättömyyteen sekä nuorten moninaisuutta.

4.3 Sukupuolisensitiivisyys evankelis-luterilaisen kirkon nuorisotyössä

Evankelis-luterilaisen kirkon kasvatustyön periaatteissa ja etiikassa todetaan mm. jokaisen yhdenvertaisen ihmisarvon huomioonottaminen ihmisiä kohdatessa sekä syrjimättömyys. Yhdenvertaisuuslaki (2014/1325) asettaa viranomaisille yleisen yhdenvertaisuusvelvoitteen. Velvoite koskee myös evankelis-luterilaista kirkkoa. Laissa mm. kielletään syrjintä mm. iän, alkuperän, perhesuhteiden tai seksuaalisen suuntautumisen takia Kirkon internet-sivuilla sukupuolisensitiivisyys määritellään

seuraavasti: *"Sukupuolisensitiivisyys ei merkitse sukupuolineutraaliutta, vaan sitä, että jokainen saa olla juuri sellainen nainen, mies tai muunsukupuolinen kuin kokee olevansa. Lapsia ja nuoria tuetaan sellaiseen naiseuteen, mieheyteen ja sukupuolisuuteen, mikä heille tuntuu oikealta."* Sukupuolisensitiivisyydessä ymmärretään ja otetaan huomioon sukupuolen moninaisuus ja erilaisuus sekä tarjotaan mahdollisuuksia löytää omanlainen tapa olla oma itsensä. (Sukupuoli ja ... 2016.) Kiinnostavan näkökulman näihin periaatteisiin ja etiikkaan tuovat Jarmo Kokkonen (2016) väitöskirjan tulokset. Kokkonen esittää, että rippikoulukontekstissa virallinen seksuaaliopetus nojautuu osin sukupuolittuneisiin konventioihin. Uskonnon tekstit ovat usein sukupuolittuneita. Väitöskirjassaan hän mm. kysyy, voisiko tulevaisuuden rippikoulu käsitellä seksuaalisen moninaisuuden ohella myös sukupuolten moninaisuutta. (Mt. 322.)

Pääkaupunkiseudun seurakuntien yhteisessä Valomerkki.fi-verkkomediassa aihetta on käsitelty esimerkiksi vuonna 2015. Vuonna 2015 lehteen kirjoittanut Sirpa Patronen pani merkille, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluville nuorille on kirkon piirissä tarjolla melko vähän omaa toimintaa. (Patronen 2015.)

Helsingin seurakuntayhtymän erityisnuorisotyönkeskus Snellu on tarjonnut vertaisryhmätoimintaa sukupuoleltaan moninaisille ja sukupuoltaan pohtiville nuorille (Sukupuoleltaan moninaisten... 2016). Sateenkaarevaa vertaisryhmätoimintaa Snellu toteuttaa yhteistyössä Seta ry:n ja Transtukipisteen kanssa.

Vuoden 2017 alusta toimintansa on aloittanut Nuori kirkko ry, joka jatkaa kolmen aiemman järjestön toimintaa (Suomen Evankelis-luterilaisten Seurakuntien Lapsityön Keskus ry, Suomen Poikien ja Tyttöjen Keskus – PTK ry ja Nuorten Keskus ry). Uuden yhdistyksen säännöissä toiminnan tarkoituksena on määritellä *"tukea lapsen ja nuoren kokonaisvaltaista kasvua ja osallisuutta, kehittää ja palvella evankelis-luterilaisissa seurakunnissa toteutuvaa lapsi-, varhaisnuoriso- ja nuorisotyötä, järjestää tavoitteiden mukaista toimintaa sekä vaikuttaa lasten, nuorten ja heidän perheidensä hyvän elämän edellytyksiin kirkossa ja yhteiskunnassa."* (Nuori kirkko ry 2016). Evankelis-luterilaisen kirkon piirissä toimii myös palveluoperaatio Saapas, joka on yksi kirkon nuoriso- ja erityisnuorisotyön muodoista. Sukupuolisensitiivisyys ei erityisesti nouse esiin em. toimijoiden aineistoissa.

” Kyselyaineiston (N 26) perusteella *settlement-tiliikkeen sukupuolisensitiivistä aikuis- ja nuorisotyötä tekevät* määrittivät sukupuolta biologiana, sosiaalisena, kulttuurisena, geneettisenä, juridisena, suhteena, kokemuksena, aistisena, sopimuksena, ominaisuutena ja sisäisesti liikkuvana.

5. Sukupuoli ja sukupuolen moninaisuus

Tässä luvussa tarkastelen sukupuolta ja sukupuolen moninaisuutta aiemman tutkimuksen sekä tähän työhön liittyvän kysely- ja haastatteluaineiston perusteella. Kyselyssä näiden käsitteiden määrittelyä kysyttiin suoraan, haastatteluaineistossa teemat nousivat esiin haastateltujen vastauksissa. Päädyin tarkastelemaan sukupuolta ja sukupuolen moninaisuutta samassa luvussa, sillä vastauksissa nämä aiheet kietoutuivat toisiinsa.

Kyselyaineiston (N 26) perusteella *settlement-tiliikkeen sukupuolisensitiivistä aikuis- ja nuorisotyötä tekevät* määrittivät sukupuolta biologiana, sosiaalisena, kulttuurisena, geneettisenä, juridisena, suhteena, kokemuksena, aistisena, sopimuksena, ominaisuutena ja sisäisesti liikkuvana. Sukupuolen moninaisuuden hahmottaminen, ihmisen oikeus määritellä sukupuolensa itse (itseään määrittelyoikeus) ja oma kokemus sukupuolesta toistuivat. Yksi vastaajista määritteli sukupuolen myös eettiseksi kategoriaksi, mikä herätti mielenkiinnon. Tarkempi määrittely sukupuolesta eettisenä kategoriana jäi tässä kohdoin epäselväksi.

Sekä aineiston että tutkimuskirjallisuuden perusteella sukupuolen voi hahmottaa kiistellyksi, liikkuvaksi ja suhteiseksi käsitteeksi. Joonas Pennanen (2016, 30) on tarkastellut sukupuolta olennaisesti kiisteltynä käsitteenä. Hän esittää, että myös näennäisen yksiselitteinen sukupuolten välinen anatominen erottelu voi olla itsessään yhteiskunta- ja kulttuurisidonnainen asia. Eräs vastaaja toi tämän myös

esiin, sillä on tärkeää huomata, että toisaalta biologinenkin jako, jolla sukupuolen sosiaalinen muotoutuminen yritetään joskus kumota, perustuu toisaalta yhtälailla sosiaalisesti tehtyihin määrityksiin (K).

Leena-Maija Rossi (2012, 24), johon myös Pennanen (2016, 30) viittaa, tuo esiin Thomas Laquerin esityksen siitä, miten länsimaisen lääketieteen piirissä antiikista 1500-luvulle saakka vallitsi vahvana ns. yhden sukupuolen malli. Jako kahteen sukupuoleen on vahvistunut 1500-luvulta eteenpäin. Edelleen Laquerin näkemyksen mukaan 1800-luvulta alkaen positivistinen luonnontiede olisi toiminut sukupuolten eriarvoisuuden rakentajana. (Rossi 2012, 24.)

Michael Foucault'hin viitaten Hanna Vilkkä kuvaa, miten sukupuoli nykymerkityksessä on suhteellisen uusi asia, ja se ”löytyi” 1800-luvun seksuaalitutkimuksen kautta. Sukupuolen ei pitkään aikaan katsottu olevan itsenäinen ja määräävä toimija vaan pikemminkin välttämättömyys seksuaalisuudelle. Kun sukupuoli tehtiin ilmeiseksi, käsitteen avulla luotiin yksi seksuaalisuuden tärkein toimintaperiaate, sukupuoleen kohdistuva halu. Tuolloin sukupuoli nähtiin suhteessa biologisiin toimintoihin ja anatomis-fysiologisiin ominaisuuksiin. Tältä pohjalta tutkijoiden ajattelussa muodostui pitkälti uskomus hierarkkiseen mielikuvaan sukupuolten vastakkainasettelusta (mies ja nainen, maskuliininen ja feminiininen). (Vilkkä 2010, 44.)

Suppeimmillaan sukupuolen ajatellaan perustuvan ajatukseen, että on kaksi annettua biologista sukupuolta, jotka johtavat ja selittävät miesten ja naisten välisiä eroja. Sukupuolinormit luovat ideaalin, johon liittyy myös oletus siitä, että yksilön täytyy olla joko mies tai nainen. Variaatiolle ei ole tilaa. Yhteiskunta käsittää tietyt ominaisuudet enemmän tai vähemmän toivottaviksi, ja usein ominaisuudet, joita miehillä ajatellaan olevan, ovat saaneet korkeamman statuksen. (Bahar, Gritane & Jonstoj 2011, 12–13.) Katariina Mäkinen (2012, 27) kuvaa sukupuolidualismia hierarkkiseksi, mikä on johtanut asemoimaan naiset ja feminiinisuuden vähemmän arvokkaaksi kuin miehet ja maskuliinisuuden. Hän esittää, ettei hierarkkinen suhde ole luontaisesti kaksijakoinen, eikä ole todisteita, että sukupuolen kaksijakoisuuden täytyisi olla itsessään hierarkkinen. (Mt. 27.) Sami Suhonen (2014, 178) kuvaa kulttuuriamme kahden sukupuolen ideologian läpäisemäksi, mikä johtaa siihen, ettemme usein tunnista eikä kulttuuris-

samme tunnusteta ihmisiä, jotka eivät mahdu kahteen sukupuoleen. Marita Karvinen (2016, 8) puolestaan kuvaa sukupuolen moninaisuuden ilmiöksi, josta on viime vuosina alettu puhua yhä enemmän ja jota on alettu pikku hiljaa myös ymmärtää aiempaa laajemmin.

Sukupuolta voi Leena-Maija Rossin (2012, 22) mukaan miettiä paitsi ihmisiin liittyvinä määreinä, ominaisuuksina tai niiden kokonaisuutena, myös suhteina. Suhteina hän mainitsee valtasuhteet, hierarkiat tai järjestelmät. Myös Toni Kosonen (2016, 38) tarkastelee sukupuolta suhteisesti: sukupuolen suhteissa (gender relations) ei ole kysymys pelkästään sukupuolten välisistä vaan myös sukupuolten sisäisistä suhteista, erilaisten miesten ja erilaisten naisten sekä erilaisten maskuliinisuuden ja feminiinisuuden määritelmien keskinäisistä suhteista. (Mt. 38.) Toni Kosonen (mt. 37) viittaa Raewyn Connelliin (2012, 1677) edustamaan relationaaliseen lähestymistapaan sukupuolesta. Tällöin sukupuoli ymmärretään moniulotteisena ja monitasoisena ilmiönä, joka koskee samanaikaisesti sekä taloudellisia suhteita ja valtasuhteita että affektiivisia ja symbolisia suhteita. Lähestymistavassa painotetaan sukupuolen tarkastelua miesten ja naisten välisiä ja sukupuolten sisäisiä suhteita sekä näiden suhteiden muodostamia rakenteita muovaavina sosiaalisina käytäntöinä. Siten sukupuoli ymmärretään historiallisena, tietyssä ajassa ja paikassa rakentuneena ja erilaisten rakenteellisten ehtojen puitteistamana sosiaalisen järjestyksen ulottuvuutena. (Kosonen 2016, 37.) Aineistossa suhteisuutta pohdittiin vuorovaikutussuhteena: *vuorovaikutuksessa sukupuolia myös rakennetaan ja pidetään yllä (K).*

Jarmo Kokkonen (2016) on tutkinut sukupuolta ja yhteisöllisyyttä rippikoulun rituaaleissa kirkkososiologian alaan kuuluvassa väitöskirjassaan. Hänen mukaansa (mt. 11) sukupuoli ja yhteisöllisyys rakentuvat vastavuoroisesti. Rippikoulussa tapahtuu sekä sukupuolirajan liudentumista että sen korostumista. Epävirallisessa¹⁴ rippikoulussa ritualisaatio liudentaa sukupuolten välistä rajaa. Turvallisuuden,

” Aineistossa suhteisuutta pohdittiin vuorovaikutussuhteena: vuorovaikutuksessa sukupuolia myös rakennetaan ja pidetään yllä (K).

¹⁴Tällä Kokkonen (2016, 11) viittaa nuorten vapaa-aikaa ja ystävyys-suhteisiin.

rentouden ja hauskuuden sävyttävä esteettinen yhteisöllisyys mahdollistaa Kokkosen mukaan karnevalistisen kokeilun ja sukupuolirajoilla leikkimisen. Leirielämässä sukupuoli on tavallisimmin läsnä korostumattomalla tavalla sukupuolten rinnakkaisuutena ja yhteistyönä. Sen sijaan rituaaleissa sukupuolten välinen raja korostuu virallisessa rippikoulussa (ohjelma, opetus, säännöt). Yksittäiset rituaalit – ennen kaikkea laulut, leikit ja näytelmät – sukupuolittuvat ja seksualisoituvat tavalla, jota työntekijät heikosti tunnistavat. Jarmo Kokkonen esittää, että virallinen seksuaaliopetus nojautuu osin sukupuolittuneisiin konventioihin. Uskonnon tekstit ovat usein sukupuolittuneita. Väitöskirjassaan hän myös kysyy, voisiko tulevaisuuden rippikoulu käsitellä seksuaalisen moninaisuuden ohella myös sukupuolten moninaisuutta. (Mt. 11, 312–313, 322.)

Hanna Vilkan (2010) mukaan sukupuolisena ihminen on suuntautunut maailmaan, mutta samanaikaisesti sukupuolisena ihminen kantaa mukanaan sukupuoleen liittyviä kulttuurisia kerrostumia. Sukupuoli-identiteetin kehittymiseen vaikuttavat samanaikaisesti biologiset, kuten anatomiset, geneettiset ja hormonaaliset ominaisuudet. Vilkan mukaan siihen vaikuttavat myös juridiset asiat, aistinen ja psyykinen kokemus sekä sosiaalinen sukupuoli. Sukupuoli-identiteetti muodostuu moninaisten tiedostettujen ja tiedostamattomien sukupuoleen liittyvien tapojen ja tekojen, tunteiden, elämänaikaisten vuorovaikutusprosessien, sosiaalisten käytäntöjen sekä kulttuuristen kokemusten ja niille annettujen merkitysten perusteella. Tasapainoinen, vaikkakin muuttuva sukupuolen subjektiivinen kokemus on tärkeä osa ihmisen minäkuvaa ja sukupuoli-identiteettiä. Vilkan mukaan se ei kuitenkaan tarkoita, että ihmisen kaikki teot ja ajatukset eri tilanteissa olisivat tulkittavissa tuon sukupuolikokemuksen kautta. (Mt. 46–47.)

Aistittu kokemus sukupuolesta ei ole koskaan subjektiivisena kokemuksena ristiriitainen. Siitä tulee ristiriitainen vasta, kun se asettuu suhteeseen maailman kanssa, esimerkiksi silloin, jos yritämme saada aistikokemuksemme taipumaan sukupuoliluokkiin, ajatuksiksi, käsitteiksi ja puheeksi. Voimme kuitenkin kokea ymmärtävämmme ainakin aavistuksen siitä, mistä toinen puhuu, jos tunnemme tai koemme samoin, koska elämme samassa maailmassa. (Vilkka 2010, 24.)

Muunsukupuoliset sukupuolivähemmistönuoret julkaisivat vuonna 2010 Muu, mikä?

Sukupuolivähemmistönuorten visio 2020 -julkaisun. Se tuotettiin osana samannimistä hanketta. Hankkeessa ja julkaisun tekemällä muunsukupuoliset sukupuolivähemmistönuoret käyttivät itsemäärittelyoikeuttaan ja antoivat äänen sukupuolivähemmistönuorille (Muu, mikä? 2010, 2). Viime aikoina on *mediassa* voinut myös kohdata haastatteluita ja henkilökuvia muunsukupuolisista (ks. esim. Järvenpää 2016; Salmi 2016) sekä kilpatanssiparista, jossa molemmat tanssijat ovat naisia (Tanssipari... 2016). Tällaiset esimerkit tarjoavat samaistumisen mahdollisuuksia ja tilaisuuksia monipuolistaa ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta ja sukupuolinormatiivisuuden haastamisesta ja haastamisen tärkeydestä.

Raija Julkusen (2010, 10) mukaan sukupuoli on käsitelty biologiseksi, anatomiseksi, ruumiilliseksi, evolutionaariseksi, eroiksi, jaoksi, rooliksi, sosialisatioksi, identiteetiksi, instituutioksi, sopimukseksi, neuvotteluksi representaatioksi, tyyliksi, vallaksi, hierarkiaksi, toiseudeksi, tavaksi, habitukseksi, rutiiniksi, valinnaksi, suoritukseksi, toistoksi, tekemiseksi, tuotetuksi, konstruoiduksi ja diskursiksi. Julkusen määrittelykooste kuvaa osaltaan käsitteellistä moninaisuutta ja herättää kysymään, mitä sukupuolesta voi (enää) sanoa ja miten määritellä sitä.

Sukupuolen moninaisuus on määritelty kaikkien sukupuoleen liitettyjen muunnelmien kirjoksi, johon kuuluvat naisten ja miesten lisäksi muita biologisia, sosiaalisia ja psyykkisiä sukupuolia edustavat ihmiset (Muu, mikä 2010, 4). Sami Suhosen (2014, 179) mukaan käsitteellä muunsukupuolinen tarkoitetaan henkilöä, jonka sukupuoli on omanlaisensa yhdistelmä mieheyttä ja naiseutta tai joka on sukupuoleltaan neutraali tai sukupuoleton.

” Kokemuksena sukupuolen moninaisuuden sanotaan olevan yleisempää kuin usein ajatellaan. Marita Karvisen mukaan se on aiemmin jäänyt näkymättömäksi mm. sille soveltuvien sanojen ja puuttuneen tiedon vuoksi.

¹⁵Eepu Autere (2016) kirjoittaa, että jotkut intersukupuolisen tilan kanssa syntyneet ihmiset kutsuvat itseään is-ihmisiksi. Intersukupuolisuus on synnyntilainen tila, jossa sukupuolta yleensä määrittelevät fyysiset ominaisuudet eivät ole yksiselitteisesti miehen tai naisen. Vasta lapsen kasvaessa selviää, mikä sukupuoli tuntuu omalta. Intersukupuolisuus voi olla myös identiteetti, vaikka monet intersukupuolisen tilan kanssa syntyneet määrittelevätkin ja kokevatkin olevansa tyttöjä tai poikia. (Mt.)

¹⁶Erityisesti vastauksissa kysymyksiin 6 ja 9.

Eepu Autereen (2016) mukaan sukupuolen moninaisuus pitää sisällään kaikki sukupuolet ja sukupuolen ilmentämisen muodot, niin cis-,trans- kuin is-ihmisetkin¹⁵. Termeistä riippumatta on hyvä muistaa, että vaikka kaksi ihmistä kuvaisi omaa sukupuolikokemustaan samalla sanalla, nämäkin kokemukset voivat olla keskenään selvästi erilaisia. (Mt. 2016.)

Kokemuksena sukupuolen moninaisuuden sanotaan olevan yleisempää kuin usein ajatellaan. Marita Karvisen mukaan se on aiemmin jäänyt näkymättömäksi mm. sille soveltuvien sanojen ja puuttuneen tiedon vuoksi. Nykyisin arvioidaan, että pari prosenttia väestöstä kokee sukupuolensa tavalla, joka poikkeaa osin tai täysin tälle syntymässä määritellyn sukupuoleen liitetystä kulttuurisista odotuksista. (Karvinen 2016, 8.)

Bipolaarisen mies-nainen - tai tyttö-poika -jaottelun sijaan sukupuoli voidaan ymmärtää janaksi, jonka toiseen päähän on sijoitettu vahva maskuliinisuus ja toiseen vahva feminiinisyys. Syntymässä määrittelystä sukupuolesta riippumatta jokaisella ihmisellä on oikeus sijoittaa itsensä sopivaan kohtaan tätä janaa. Paikkaa on myös oikeus vaihtaa. Joka vuosi syntyy joukko lapsia, jotka osoittavat olemassaolollaan tiukan kaksinapaisen sukupuolijärjestelmän keinotekoisuuden. (Tasa-arvoinen varhaiskasvatus 2016b.) Sukupuolen tuottamisen voi ajatella tapahtuvan maskuliinisuuden ja feminiinisuuden jatkumona. Tällöin sukupuoli ei ole kaksinapainen eli bipolaarinen mies-nainen -asetelma, vaan monimuotoinen kehollinen, sosiaalinen ja kulttuurinen ilmentymä. Aiheesta väitöskirjassaan kirjoittanut Anna-Liisa Westman (2015, 12) havainnoi sukupuolta opettajien suhteina ja kohtaamisissa, esimerkiksi sukupuolta ymmärtävänä tai poissulkevana toimintana. Westmanin mukaan erottelua ei voida täysin ohittaa muun muassa puhuttaessa koulutuspoliittisista tavoitteista, sukupuolesta ja tasa-arvosta, kielenkäytöstä, eroista saman sukupuolen keskuudessa ja eroista sukupuolten välillä.

Kyselyaineistossa sukupuolen ymmärtäminen janaksi sekä sukupuolen hahmottaminen liikkuvaksi käsitteeksi nousivat myös esiin, kun setlementtiliikkeen sukupuolisensitiivistä työtä tekevät pohtivat sukupuolta ja sukupuolen moninaisuutta¹⁶.

K6. Sukupuoli (määrittele omin sanoin)

"Biologisesti kaksijakoinen mies-nainen –asettelu. Henkisellä puolella sukupuolen merkitys on mielestäni muuttumassa enemmän janamaiseen suuntaan, jossa toisessa laidassa on mies ja toisessa nainen. Yksilö voi määritellä itsensä johonkin kohtaa janaa ja toisaalta käyttäytymisen tasolla ilmentää eri tilanteissa myös erilaista ihmisyyttä, maskuliinisuutta, feminiinisuutta, sukupuoltaan."

"Pidän sukupuolta liikkuvana ja moninaisena käsitteenä, jota on vaikea hahmottaa tai selittää auki kovin lyhyesti. Ajattelen, että sukupuolella on lukuisia ulottuvuuksia, mm. biologinen, kulttuurinen ja sosiaalinen. Usein ihmiset luokitellaan vain naisiksi tai miehiksi, mutta jako on nykyään kestämaton ja sen alle jää iso kirjo inhimillisiä kokemuksia. Pidän erittäin tärkeänä, että sukupuolen moninaisuudesta keskustellaan laajemmin, ja että yksilöiden kokemusta omasta sukupuolestaan kunnioitetaan."

6. Sukupuolisensitiivisyyden ja sukupuolisensitiivisen työotteen määrittely ja huomioonottaminen

Väitöskirjassaan Tuija Huuki (2010, 43) kuvaa sukupuolitietoisuuden tai sukupuolisensitiivisyyden tarkoittavan tietoisuutta siitä, että sosiaalisissa käytänteissä rakentuu erilaisia eroja, joista yksi merkittävimmistä on sukupuoli. Hän myös toteaa sukupuolen kietoutuvan moniin muihin sosiaalisiin luokituksiin, kuten yhteiskuntaluokkaan, etnisyyteen, ikään, seksuaalisuuteen, vammaisuuteen, terveydentilaan sekä alueellisuuteen¹⁷. Luokitukset yhtäältä rakentavat sosiaalisia ja kulttuurisia eriarvoisuuksia ja toiseuksia ihmisten välille¹⁸, ja toisaalta sukupuoli rakentuu näistä eroista. (Mt. 43.)

Tutkimuskirjallisuudessa sukupuolisensitiivisyys-käsitteen synonyymina ja rinnalla käytetään sukupuolitietoisuuden käsitettä. Hanna Vilkkä (2010, 167) määrittelee sukupuolitietoisuuden kokonaisuudeksi, joka sisältää tietoa sukupuolen ja seksuaalisuuden käsitteiden

¹⁷Huuki ei käytä käsitettä intersektionaalisuus tässä kohdin.

¹⁸Huuki viittaa tässä kohdin Staunaesiin (2003, 102) ja Dillaboughiin (2006, 54), joiden tutkimuksia en ole itse voinut tässä yhteydessä käyttää primäärilähteinä.

muotoutumisen historiasta, välittömästä ja välillisestä syrjinnästä, sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvästä häirinnästä, sukupuolten tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta sekä sukupuolen valtavirtaistamisesta. Hän myös esittää, että siihen kuuluu ymmärrys siitä, miten temperamenttipiirteet sukupuolittuvat tai seksualisoituvat vuorovaikutuksessa.

Sukupuolisensitiivisyyttä työpaikkojen käytännöissä on tarkastellut mm. Minna Leinonen (2007). Hänen mukaansa näkyväksi tekeminen ja tunnistaminen mahdollistavat sukupuolisensitiivisen eli sukupuolen huomioivan toiminnan kehittämistyössä ja työpaikkojen käytännöissä. Sukupuolisensitiivisyyteen kuuluu tietoisuus naisiin ja miehiin kohdistuvista erilaisista odotuksista, sukupuolitetusta työnjaosta, erilaisista työoloista sekä työn ja perheen yhteensovittamiseen liittyvistä kysymyksistä. Sukupuolisensitiivisyys tunnustaa edellä mainittuihin seikkoihin liittyvät erottelujen olemassaolon, mutta mahdollistaa myös niiden seikkojen huomioimisen, jotka ovat naisille ja miehille työelämässä ja työpaikkojen käytännöissä yhteisiä. (Mt. 233.) Millä tavoin muun sukupuoliset tai sukupuolettomaksi itsensä määrittelevät sijoittuvat näissä määrittelyissä?

Tuija Huukin (2016) mukaan sukupuolisensitiivinen kasvattaja tiedostaa, että sukupuoli on ympäristöllisten ja biologisten tekijöiden välinen vyyhti tai kietoutuma, joista kumpikaan ei ole ensisijaisempi. Hän myös toteaa, että yhteiskunnassa on paljon rakenteita, käytänteitä ja toimintatapoja, jotka ovat tekemällä tehtyjä eli sukupuolitettuja. Nämä sukupuolitettut rakenteet, käytänteet ja toimintatavat kohdistavat monenlaisia odotuksia lapsiin ja niillä on myös iso vaikutus heihin. Sukupuolisensitiivinen kasvattaja suhtautuu tällaisiin vallitseviin rakenteisiin, käytäntöihin ja toimintatapoihin kriittisesti. Huuki korostaa, että tytöt muodostavat hyvin heterogeenisen ja moninaisen ryhmittymän, kuten pojatkin. Monesti sukupuolten sisäiset erot ovat suurempia kuin sukupuolten väliset erot, esim. kognitiivisissa taidoissa ja elinikäennusteissa. (Mt. 2016.) Voi myös kysyä: entä sateenkaarevien nuorten moninaisuus?

Niin tutkijoiden argumentoinnin kuin settlementiliikkeen sukupuolisensitiivistä nuoriso- ja aikuistyötä toteuttavien kysely- ja haastatteluaineiston aineistolainauksia voi tarkastella bipolaarisen (kaksinapaisen) sukupuolijärjestelmän näkökulmasta: näyttäytyvätkö sukupuoli ja sukupuolisensitiivisyys bipolaarisen

sukupuolijärjestelmän haastamisena vai vahvistamisena (vrt. Bahmani & Honkasalo 2016, 30) ?

Sukupuolisensitiivisyyttä, sukupuolisensitiivistä työtettä ja sen huomioonottamista sekä sukupuolisensitiivistä ohjausta kyselyyn¹⁹ vastaajat ja haastateltavat pohtivat monipuolisesti. Sukupuolisensitiivisyyttä - ja joissakin vastauksissa sukupuoli- ja kulttuurisensitiivisyyttä yhdessä - sanoitettiin määrittelemällä sille erilaisia tasoja.

Ensin on tietoisuuden taso, jossa *ymmärtään, millä tavalla sukupuoleen ja kulttuuriin liittyvät tekijät yksilön elämään vaikuttavat*. Toisena on työntekijöiden oma kasvu ja *pyrkimys on siihen, että aktiivisesti reflektoidaisiin näihin sukupuoleen ja kulttuuriin ja muihinkin inhimillisiin piirteisiin liittyen, että me ollaan tietoisia myös niistä omista suhteistamme ja ... millaisia reaktioita (...)*. Sen jälkeen seuraa taso, jossa *pystyy hyväksymään jokaisen ihmisarvon huolimatta (...), sieltä kautta päästään sinne kunnioittavaan maailmaan ja tasavertaisen kohtaamisen maailmaan (H)*. Kunnioittavaan maailmaan ja tasavertaisen kohtaamisen maailman pääsy edellyttää dialogista suhdetta, ei-tietävää asennetta siitä, *miten se kävijä itse rakentaa sitä omaa todellisuuttaan*. Kunnioittavan ja aktiivisen kuuntelun kautta *sitä kun yhdessä ihmetellään niin dialogisten periaatteiden kautta ... rikastetaan sitä maailmaa ja mikä se kunkin kävijän paras tai aidoin tapa olla onkaan (H)*.

Sukupuolisensitiivisyyden käsite määritty myös kaiken läpileikkaavaksi toimintafilosofiseksi viitteeksi, lähtökohdaksi ja taustaksi, joka ulottuu kaikkeen tehtävään työhön niin työyhteisön sisäisessä toiminnassa kuin asian tuntija- ja asiakastyössä.

¹⁹Kysymykset 7, 8, 10, 12, 13 & 14 (ks. liite 1).

K 20. Mitä muuta haluat nostaa esiin kyselyn teemoihin liittyen?

Sukupuolisensitiivisyyttä voidaan myös tarkastella eri tasojen tai passiivisuus - aktiivisuus -akselin kautta. Passiivisena tasona sukupuolisensitiivisyys pysyy vain työntekijän taustaorientaationa ja aktiivisena tasona työntekijä jäsentää ja tekee työtä sukupuolisensitiivisesti tavoitellen kohderyhmän voimaantumista sukupuolisena toimijana.

Sukupuolisensitiivisyyden käsite määrittyi myös kaiken läpileikkaavaksi toimintafilosofiseksi viitteeksi, lähtökohdaksi ja taustaksi, joka ulottuu kaikkeen tehtävään työhön niin työyhteisön sisäisessä toiminnassa kuin asiantuntija- ja asiakastyössä. *Ja sen lisäksi se on erilaisia tavallaan työmuotoja tai vähintäänkin metodeja tai työtekniikoita. ja sitten sukupuolisensitiivisyys ja kulttuurisensitiivisyys on ihan myös fyysisen tilan olemassaoleva asia (H).*

K 13. Mitä sukupuolisensitiivisyyden huomioonottaminen edellyttää työyhteisöltä?

Sukupuolisensitiivisyys on tapa katsoa maailmaa ja asettua siihen, jolloin koko organisaation on jollain tavalla pyrittävä määrittämään tämä tapa asettua tietämiseen yhteisesti. Muutoin sukupuolisensitiivisyys jää erillisiin tyttö- ja poikaryhmiin tai mies- ja naisohjajiin. Tällöin ei kyse on vielä sukupuolisensitiivistä työtä toteuttavasti työstä. Työyhteisön pitää olla avoin, kunnioittava ja toistensa erilaisuutta hyväksyvä, jotta reflektiivinen työote voi elää ja olla aktiivinen myös asiakastyössä. Työyhteisön johdolla tulee olla ymmärrystä siitä, mitä reflektiivinen ja sukupuolisensitiivinen työote edellyttää työntekijältä ja tukea työntekijöitä tässä prosessissa rakenteellisilla ja työyhteisön kulttuurisilla käytännöillä, kuten muistamisilla, työnohjauksella, palaveri- ja työntekijöiden kuuntelemisen ja ohjaamisen käytännöillä.

Työyhteisössä tapahtuvaa reflektoinnin ja tiedostamisen prosessia ja näiden tarpeellisuutta eräs haastateltava kuvasi näin:

H: Niin mä luulen, että tämä on meidän tiimissä (...) asia, joka me koko ajan enemmän herätään ja herätään. Koska se meidän työ on aika hektistä ja siellä on niin monentasoista juttua käynnissä niillä nuorilla, ja kaikki tekee oman persoonan kautta sitä omaa lähityötänsä. Että kuinka valmiita ja kypsiä me ollaan puhumaan sitten sukupuolisensitiivisen työn toteutumisesta meidän kesken, että luulen, että siinä me ollaan vähän... Meidän on pitänyt eka tiimiäyttyä niin (...) työntekijöinä ja käydä läpi erilaisia vaiheita siinä. Niin mä et luulen, että se on semmonen, et se tulee vasta seuraavaksi. Että me ollaan nyt vasta pääsemässä siihen (...).

Vastauksista välittyi, että sukupuolisensitiivisyyden katsotaan edellyttävän työyhteisössä avoimuutta ja työyhteisön jäsenten, heidän ihmisyytensä ja ilmaisun tapansa arvostusta. Tapaa ja hyväksyntää, jolla kohdataan ja keskustellaan nuorten ja aikuisten asiakkaiden kanssa, tulisi soveltaa myös vuorovaikutuksessa työyhteisön jäsenten kesken. Setlementtiliikkeen sukupuolisensitiivistä työtä toteuttavista osa korosti tätä asiakkaiden kohtaamisen ja omassa työyhteisössä toimimisen laadun keskinäistä suhdetta. Myös työyhteisössä tulee olla tilaa tehdä erilaisia kokemuksia ja näkemyksiä näkyviksi, arvostaa monenlaisuutta ja välittää keskinäistä arvostusta. Turvallisen keskusteluilmapiiirin kehittämisen ja ylläpitämisen tarvetta perusteltiin ajatuksella, jonka mukaan *on lupa ihmetellä yhdessä tai itsekseen ja tulla tai olla tulematta johonkin johtopäätökseen (K).*

K 8. Sukupuolisensitiivinen työote (määrittele omin sanoin)

Tärkeää, että työntekijä itse hahmottaa tavan nähdä asian. Tärkeää koulutuksin ja työnohjauksella tukea sitä, että sisältöä pohditaan syvällisesti ja monista eri lähtökohdista. Työmuodot voivat olla mitä vain kunhan työntekijän asenteet ja arvot ovat kohdallaan. Itseäni eniten pelottaa kaikkietävät manipuloijat.

On haluttu myös kuvata, mitä sukupuolisensitiivisyys ei ole: *ei mielletä sitä sukupuolineutraaliksi toiminnaksi missään mielessä eikä pelkästään sukupuolieriytettyä toimintaa,*

että se olisi sinänsä sukupuolisensitiivistä. Voi olla sukupuoliseriytettyä työtä, mikä ei ole sukupuolisensitiivistä. Että käsitteet ja niiden suhteet toisiinsa (H).

Sukupuolisensitiivisyyttä voi ajatella myös nuoren näkökulmasta. Haastateltu kuvasi sukupuolisensitiivisyyttä elämänkaaritutkimuksen käsitteellä: että paneudutaan tarkastelemaan nuoren elämää voimavarojen näkökulmasta, esimerkiksi keneltä ja mistä voimavaroja on saanut, millaisia sukupuolten malleja on saanut ja miten ne vaikuttavat nuoren elämässä.

H: Nuoren kanssa pitää osata puhua turvallisesti ja arkisesti eikä väärällä lailla keskittyä vaan yhteen asiaan, vaan silleen sopivasti sopivissa väleissä auttaa sitä nuorta tiedostamaan että millainen se oma äiti oli ja miksei se vaikka jaksanut vanhemmuutta kantaa niin hyvin, että ois pärjännyt ja isä samantien ja mummit ja vaarit ja tädit ja, että ketä kaikkia tärkeitä naisia ja miehiä elämässä on ollut.

Sellaista elämänkaaritutkimusta, (...) miten käydä läpi sitä mennyttä elämää silleen, että mistä. Ja (...) kun mietitään koulutusta ja ammatinvalintaa, tulevaisuuden haaveita ja seurustelujuttuja ja perheen perustamisia niin aina jotenkin ehkä haastaa. Mitä paremmin tuntee sen nuoren, niin voi myös haastaa ajattelee, et onks toi se mitä sä haluat vai mitä teidän suvussa on ollut aina tapana tehdä tai miten suhtaudutaan... tai et jos nuori kokee ettei saa tukea, miten sitä tukea vois pyytää ja millä sen perustella.

Tuija Huuki ja Vappu Sunnari (2015, 570) ovat tutkineet työstä myötätuntoa koulupoikien välisissä suhteissa²⁰. He kuvaavat sukupuolitettuja käytäntöjä poikien välisissä suhteissa ja pyrkivät tekemään näkyväksi näiden sukupuolitettujen²¹ käytäntöjen tuottamaa sukupuolitettua toimijuutta, jonka vaikutukset seuraavat pitkälle. Analyysiinsä perustuen he esittävät, että poikien suhdekulttuureissa on mahdollisuus luoda tilaa sellaiselle poikana olemiselle, jossa pojille tarjoutuu edellytyksiä olla avoimia monenlaisille inhimillisille keskinäisriippuvuuksille ja olla kykeneviä kattavaan myötätuntoon (inclusive compassion). Tämän toteutumista estävät hierarkkisesti järjestäytyneet vertaiskulttuurit, hallitsevat maskuliinisuuden konstruktiot ja kasvatus, joka ylläpitää näitä hierarkioita ja konstruktioita. (Mt. 570.)

Tilaa ja lupa olla omanlainen nuori sekä tähän rohkaisua korostettiin myös aineiston perusteella.

K. 10 Mikä tekee ohjauksestasi ja työotteestasi sukupuolisensitiivistä?

Pojat tarvitsevat paljon rohkaisua omana itsenä olemisessa. He ovat arvokkaita sellaisena kuin he ovat. Usealla pojalla saattaa olla puutteita näissä kokemuksissa. Yleensä (kävijät) eivät ole kaveriporukoiden "kingejä" vaan enemmän taustalla olevia ja usein kiusattuja. Tämän vuoksi pojat tarvitsevat yksilöllistä huomioimista ja tukea siinä, että he ovat arvokkaita sellaisena kuin he ovat. Sukupuolisensitiiviseen työotteeseen liittäisin vahvasti ajatuksen voimavarakeskeisyydestä ja yksilöllisestä kohtaamisesta.

Setlementtiliikkeen toteuttama sukupuolisen-sitiivinen työ voi mahdollistaa nuorelle kokemuksia ei-hierarkkisesti järjestyneistä vertaiskulttuureista.

²⁰... troublesome compassion in the relationships of school boys" (Huuki & Sunnari 2015).

²¹Englanniksi "gendered practices" ja "gendered agency" (Huuki & Sunnari 2015, 570), jonka käänsin "sukupuolitettut käytännöt" ja "sukupuolitettu toimijuus". Radio-ohjelmassa Huuki (2016) käyttää käsitettä "sukupuolitettu".

7. Genusmart – gender-creative - sukupuolifiksi?

Ruotsalainen Kalmarin kaupunki on toteuttanut sukupuolen huomioivaa nuorisotyötä sekaryhmissä (Genusmart såklart!). Tätä kuvataan genusmart-käsitteellä. Genusmart-käsitteellä viitataan erityisesti sukupuolifiksiin nuorisotilaan (genusmart fritidsgård), joka tilallisten ratkaisujen myötä mahdollistaa sukupuolen huomioivan nuorisotyön sekaryhmissä. (Genusmart såklart! 14). Kalmarin mallia kuvataan lähemmin mm. Genusmart såklart - sekä Kalmarmodell för genusmart fritidsgård -julkaisuissa. Airin Bahmani ja Veronika Honkasalo (2016, 32) viittaavat myös Kalmarin malliin sekä tarkastelevat tilan ja sukupuolisensitiivisen työn välistä suhdetta (mt. 12–26).

Yhdysvaltalaiset tutkijat Julie Fish ja Kate Karban (2015) ovat määritelleet keskeistä sanastoa, jonka kontekstina on lesbojen, homojen, biseksuaalien ja transihmisten terveydellistä epätasa-arvoa käsittelevä tutkimus. Sanastosta löytyy myös käsite ”gender-creative”, joka voisi kääntyä suomeksi ainakin muotoihin sukupuoliluova tai sukupuolikekseliäs. Heidän mukaansa (mt. xi) sukupuoliluovat lapset:

“Gender-creative: (children) identify and express their gender in ways that differ from what others may expect. They are also sometimes referred to as gender non-confirming, gender variant, gender independent or transgender.”

Yhdysvaltalainen valokuvaaja Lindsay Morris (2016) on vuodesta 2007 alkaen valokuvannut sukupuoliluovien lasten ja vanhempien kanssa sukupuoliluoville lapsille ja nuorille suunnatulla vuosittaisella kesäleirillä. Leiri tarjoaa turvallisen tilan sukupuoliluoville lapsille ja nuorille toteuttaa omia tulkintojaan sukupuolesta. You are you -projektista (2016) on julkaistu myös kirja.

Tutkimuksen kirjoittamisen yhteydessä minulla ei ollut mahdollisuutta paneutua syvemmin käsitteeseen gender-creative. Tässä kohdin teen muistiinpanotyyppisesti havainnon, että Fishin ja Karbanin (mt.) käsite ”gender-creative” määritelmä ei ole sisällöllisesti identtinen Kalmarin luoman genusmart-käsitteen.

Mainitsen tässä yhteydessä, että Facebookista löytyy Sukupuolifiksi – sukupuolisensitiivisyyden puolesta -ryhmä, joka on syntynyt Setlementtiliiton MeKaikki!-hankkeen aloitteesta. Ryhmän kuvauksena on mm. ”Sukupuolifiksi kannustaa ja rohkaisee omannäköisyyteen vailla vaatimusta ”oikeanlaisesta” tavasta olla tyttö, poika, nainen tai mies. Kahden vastakkaisen sukupuolen sijaan puhutaan sukupuolten moninaisuudesta.” (Sukupuolifiksi – sukupuolisensitiivisyyden puolesta 2017.)

8. Setlementtiliikkeen arvot ja sukupuoli-sensitiivisen työn arki

Yhtenä haastatteluteemana olivat Suomen Setlementtiliiton arvot sekä eri toimipisteissä määritellyt arvot. Haastateltavia pyydettiin pohtimaan arvojen ja arjen välistä suhdetta: miten arvot näkyvät, ovat läsnä ja elävät työssä? Kyselyaineiston vastauksissa arvot tulivat myös vahvasti esiin. Haastattelu- ja kyselyvastauksissa arvoja tarkasteltiin niin nuoren/asiakkaan, työntekijän kuin työyhteisön, sekä jossain määrin myös esimiehisisyyden ja johtajuuden näkökulmista (erityisesti vastauksissa kyselyn kysymyksiin 13 & 14).

Setlementtiliikkeen arvopohjaa pidettiin tärkeänä oman toimipisteen toiminnassa, ja arvoihin kerrottiin palattavan säännöllisesti, kun mietitään vaikka, että mitä tehdään, niin voidaan (...) arvojen kautta sitä perustella (H). Arvoja pidettiin elävämpänä kuin ehkä muualla. Ne perustuvat tasa-arvoon, yhdenvertaisuuteen ja luottamukseen yksilön kyvystä ja siihen, että ihmisestä löytyvät voimavarat ja myös ratkaisut ongelmiin, kunhan siinä on riittävästi tukea ja yhteisöä ympärillä (H). Airin Bahmani ja Veronika Honkasalo (2016, 41) tarkastelevat tutkimusaineistonsa perustuen setlementtiliikkeen työn poikkeavuutta ja erityisyyttä muihin alan työmuotoihin ja

” Haastateltavia pyydettiin pohtimaan arvojen ja arjen välistä suhdetta: miten arvot näkyvät, ovat läsnä ja elävät työssä?

toimijoihin nähden. Sukupuolisensitiivisen työn katsotaan poikkeavan muista mm. juuri liikkeen arvopohjasta johtuen.

Tutkimukseen liittyvien aineistojen perusteella Setlementtiliikkeen arvot olivat toimineet joillekin myös aivan erityisenä kimmokkeena hakeutua töihin juuri tähän liikkeeseen ja juuri sukupuolisensitiivisen nuoriso- tai aikuis-työn pariin.

8.1 Rohkeus ja luottamus

H: Jos siitä rohkeudesta ja luottamuksesta vaikka lähtee, kyllä meillä on hyvin selkeä, selkeä paino siinä, että halutaan olla niin kun ulospäin rohkeita, varsinkin tässä ajassa, kun vaikkapa sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyen... nyt on ollut tää tasa-arvo hirveen monessa yhteydessä ... herättää hyvin voimakkaita keskusteluita ja jakaa sillä lailla ihmisiä. Niin kyllä me halutaan olla rohkeita. Sukupuoliin liittyvän kuvien rikastuttamista... sanotaan selkeästi ja rohkeasti se, mikä se meidän ammatillinen näkemys siitä on.

Rohkeudeksi (tässä ajassa) nimettiin halu yläpitää ihmiskuvaa, jonka mukaan uskotaan ihmiseen ja ihmisen hyvyyteen, ihmiseltä itseltään vielä näkymättömiin jääneisiin voimavaroihin ja potentiaaliin, ja me uskotaan jokaiseen ihmiseen niin, että on mahdollisuus päästä eteenpäin (H). Ihmiseen luottamisen lisäksi mainittiin myös luottamus yhteisöön ja luottamus (...) siihen, että sieltä yhteisöstä ja ihmisestä itsestään löytyy ne ratkaisut. Eikä tehdä puolesta tai jotenki niin ku hyväntekeväisyyttä ylhäältä alaspäin. Vaan yhdessä (...) dialogisessa suhteessa, niin että me tuodaan työntekijöinä sitä... toki sitä ammatillista osaamista, mutta ihminen on oma asiantuntijansa ja se kohtaaminen on tasa-vertaista ja samalta tasolta. (...) (H).

Luottamus liittyy toimipisteissä toimimiseen esimerkiksi siten, että kaikki toimipisteessä olevat – niin nuoret ja muut asiakkaat, vapaaehtoiset ja työntekijät – voivat luottaa siihen, että tilat ovat turvallisia ja että voi luottaa muihin kävijöihin ja työntekijöihin. Turvallista tilaa pidetään yhtenä edellytyksenä luottamuksellisen suhteen synnylle. Toimipisteissä on voitu määritellä sääntöjä, joihin kaikki asiakkaat, vapaaehtoiset ja työntekijät sitoutuvat.

” Paikallisuutta kuvattiin mahdollisuutena rakentaa toimintaa alueen lähtökohdat ja asiakkaiden tarpeet huomioon ottaen.

Tällainen sääntö voi olla esimerkiksi ”toisen kunnioittaminen”, mikä käytännössä tarkoittaa mm. kaikille kauniisti puhumista ja kiroilemisen kieltoa. Lähtökohtana voi olla myös ”Semmoista kohteliasta, normaalia käytöstä, mitä ihmiseltä odotetaan, sitä mekin odotetaan. (...) Että meillä ei uhkailla, tapella (...) (H)”. Mahdollisiin sääntöjen rikkomuksiin kerrottiin puututtavan.

Nuorilla ja aikuisilla kävijöillä ja asiakkailla saattaa olla pelkoja viranomaisia kohtaan. Setlementtiliikkeen sukupuolisensitiivistä nuoriso- ja aikuistyötä tekeville asiakkaiden voi olla helpompi kertoa sellaista, jota nää asiakkaat ei voi (...), mitä he ei siellä viranomaisille voi jakaa sellaisia asioita (H). Arkuus tai pelot viranomaisia kohtaan voivat selittyä esimerkiksi vähäiseksi koetulla kielitaidolla ja sen myötä väärinymmärtämisellä, aiemmilla huonoilla kokemuksilla tai valta-asetelmalla, jossa viranomaisella on päätösvaltaa tietyn etuuden myöntämisessä tai epäämisessä. Setlementtiliikkeen toteuttamalla sukupuolisensitiivisellä työllä voi nähdä merkitystä niin matalan kynnyksen palveluna kuin palvelunohjauksen kannalta.

8.2 Paikallisuus ja yhteisöllisyys

Paikallisuutta kuvattiin mahdollisuutena rakentaa toimintaa alueen lähtökohdat ja asiakkaiden tarpeet huomioon ottaen.

H: Ja (...) se mikä on hienoa, mun oman työn kannalta ja mun oman setlementtikokemuksen kannalta nyt näissä nostetuissa on, että tuo paikallisuus on nostettu ihan sanana ja arvona mukaan tähän keskusteluun, koska se on jotenkin arjen tasolla ollut hyvin vahvasti läsnä mun kokemuksen mukaan. Että mulla on myös muista järjestöistä ja järjestöperheistä kokemusta (...).

Esimerkiksi Tyttöjen Talo® -verkoston kuvattiin perustuvan väljään konseptimaisuuteen, mikä mahdollistaa jokaisen talon tuotteiden ja palveluiden olevan vähän omanlaisiaan ja ne jotenkin rakentuu sieltä, mitä paikkakunnalla on tarvetta ja mitä verkostoja työntekijöillä ja organisaatiolla on jo olemassa ja mihin tarpeeseen se talo sitte niin kun on ensisijaisesti syntynyt (H).

Tyttöjen Talo® on patentoitu tavaramerkki, jota ei voi kuka tahansa käyttää vaan se edellyttää sitoutumista just näihin settlement-tarvoihin ja (...) sukupuolisensitiivisyyteen ja naistietoisuuteen ja tämmöseen matalakynnyksen auttamiseen, jossa (...) on keskeistä se, että on tämmönen avoin kahvilatyypinen toiminta, että voi vaan tulla ja aikaa varaamatta ja niin päin pois, et ei vaan erityistoimintoja ja sitte että on ryhmämuotoinen tukeminen on keskeinen tuen muoto ja sit yksilötukea siinä rinnalla (H).

Tyttöjen Tupa -toimintaa on luonnehtinut yhteistyö sosiaalitoimen kanssa sekä tukihenkilötoiminta eli isosiskotoiminta. Tyttöjen Tupien tytöt ovat hieman nuorempia kävijöitä kuin Tyttöjen Taloilla käyvät. Tällä hetkellä Tyttöjen Tuvat toimivat Joensuussa ja Tampereella.

Yhteisöllisyyden ulottuvuutena on myös se, miten toimipisteen työyhteisö toimii yhteisönä, ja me välillä aina tarkastellaan asioita niin, että miten me työyhteisönä täällä keskenämme toimitaan ja me ajatellaan, että niissä asioissa, mitä asetetaan asiakastyössä tavoitteeksi. .. meidän pitää onnistua myös työyhteisönä (H). Yhteisöksi määriteltiin nuorten ja aikuistyössä vastaavasti aikuisten, vapaaehtoisten ja työntekijöiden muodostama yhteisö.

Koska toimipisteiden kävijä- ja asiakaskunnassa on myös osattomuuden kokeneita, jollain lailla ulkopuolelle jätettyjä tai reunalla olevia (H), yhteisöllisyys tuntuu erityisen merkitykselliseltä, myös siten, että toimipiste jollain tavalla ilmentäisi sitä. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi toimintojen ja työmuotojen suunnittelua sujuvaksi kokonaisuudeksi (H), toteutumaan limittäin, ajallisesti lähekkäin eikä kovin erillisiksi (H). Tilan merkitys sekä toimintojen ja työmuotojen toteutusratkaisut yhteisöllisyyden mahdollistamisessa välittyivät myös kyselyn vastauksista.

K. 16 Mihin tarpeeseen sukupuoli-sensitiivinen työ mielestäsi voi tässä ajassa vastata?

On ryhmiä jotka jäävät sukupuolineutraalisessa työssä huomioimatta ja asioita, joista ei sellaisessa ilmapiirissä ole lupaa keskustella. Etenkin nuorten elämässä juuri nämä kysymykset ovat keskeisiä ja tarvitsevat omaa tilaa ja turvallisen ilmapiirin. Se on myös palaute asiakkailta.

” Yhdenvertaisuus ilmeni vastauksissa kävijän ja asiakkaan kohtaamisessa ja dialogisuudessa, osana työyhteisön toimintaa ja yhteiskunnallisena kannanottona ja arvovalintana toimia eriarvoistumista ja syrjäytymistä vastaan.

8.3 Yhdenvertaisuus ja oikeudenmukaisuus

Yhdenvertaisuus ilmeni vastauksissa kävijän ja asiakkaan kohtaamisessa ja dialogisuudessa, osana työyhteisön toimintaa ja yhteiskunnallisena kannanottona ja arvovalintana toimia eriarvoistumista ja syrjäytymistä vastaan. Tarkastelen asiakkaan kohtaamista sekä dialogisuutta myöhemmin.

Yhdenvertaisuutta ja oikeudenmukaisuutta edellytetään työyhteisöltä, että *allekirjoittamme nämä yhteiset yhdenvertaisuutta tukevat arvot ja toimimme yhdessä niiden edistämiseksi (K)*. Tämä tarkoittaa valppautta arjen tilanteissa, oman organisaation tahtotilan ja arvopohjan sanoittamista ääneen sekä sitä, että yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutumista myös seurataan (K).

Yhdenvertaisuuden edistämisen nähtiin merkitsevän myös taistelua eriarvoistumista ja syrjäytymistä vastaan. Toisaalta se on meillä ihan läsnä oleva arvo mikä on jotenkin niin itsestään selvää, että me ei sitä paljon edes pohdita (H). Rasismista ja syrjinnästä vapautta aluetta kuvattiin ei-staattiseksi tilaksi, ja

rasismista ja syrjinnästä vapaa alue tulisi kyetä tuottamaan joka kerta onnistuneesti nuorten kohtaamisissa, vuorovaikutuksessa ja jokaisessa toimintamuodossa.

K 13. Mitä sukupuolisensitiivisyyden huomioonottaminen edellyttää työyhteisöltä?

Säännöllistä kouluttautumista ja ajatus-tenvaihtoa ja hyvin käytäntöjen jakamista. Uudistavaa työtettä koska sukupuolen moninaisuus on aihe joka elää ja kehittyy ja tulemme tässä koko ajan viisaammaksi. Olisi tarpeen myös määritellä yhdenvertaisuusohjelmassa sukupuolen moninaisuuteen liittyvät periaatteet. Puuttumista syrjivään puheeseen tai liialliseen normittamiseen. Rehellisyyttä omaa itseä kohtaan. Uskallusta nostaa kissa pöydälle. Uskallusta myöntää, jos huomaa olevansa omien konservatiivisten ajatusrakenteidensa vanki.

Airin Bahmani ja Veronika Honkasalo (2016) tarkastelivat tutkimuksessaan tilaa ja paikkaa sukupuolisensitiivisessä työssä. He mainitsivat ulossulkevat rakenteet, jotka toteutessaan vaikuttavat valtasuhteisiin ja dialogisuuteen (mt. 16). Tutkimuksen kyselyaineistosta teema nousi myös esiin mm. poikien ja tyttöjen keskuudessa esiintyvän kilpailun lopputuloksena.

K. 16 Mihin tarpeeseen sukupuolisensitiivinen työ mielestäsi voi tässä ajassa vastata?

Poikien ja tyttöjen keskuudessa vallitsee kova kilpailu ja molemmat sukupuolet koko ajan määrittävät, mitkä ovat milläkin hetkellä tietyn kaveriryhmän arvostuksen saantiedellytykset. Ryhmä vahvistaa omaa yhteenkuuluvaisuuttaan jättämällä joku / joitain ulkopuolelle. Tarvitaan siis tilaa jossa tätä kilpailuasetelmaa ei ole, jossa kaikki saavat arvostusta osakseen.

Vapaaehtoisuus mainittiin arvona: nuori tai aikuinen osallistuu setlementtiliikkeen toteuttamaan sukupuolisensitiiviseen työhön vapaaehtoisesti. *Vapaaehtoisuus kytkettiin*

yhdenvertaisuuteen, et jos me oikeasti ollaan noiden arvoparien takana ja oikeasti ollaan yhdenvertaisuuden asialla, niin silloin jokainen ihminen on meille ihan yhtä lailla tärkeä ja me ollaan kiinnostuneita ihan jokaisen ihmisen tarinasta (H).

H: Että kyllähän vapaaehtoisuus näkyy arvona, vaikka sitä ei ole kirjattu mihinkään eikä esimerkiksi meilläkään talon omiin toimintaa ohjaaviin arvoihin. Mutta kyllä se näkyy hyvin vahvasti siinä, että eihän kukaan tänne tulee vastentahtoisesti, vaan joku syy ja halu ja motivaatio heillä aina on. Että jos joku ammatillisen saattajan toimesta tuodaankin tänne tutustumaan, niin eihän hän sitten tartu kiinni toimintaan että kyllä hän ehkä sen yhden kerran tai kaksi kertaa käy. Eikä me häntä voida pakottaa, että vaikka me kuinka tunnistettaisiin, missä voisi naiskuvan kanssa jotain haasteita olla.

” Vapaaehtoisuus mainittiin arvona: nuori tai aikuinen osallistuu setlementtiliikkeen toteuttamaan sukupuolisensitiiviseen työhön vapaaehtoisesti.

Vapaus päättää itse osallistumisestaan, sen asteesta ja omasta tekemisestä välittyi myös Arvi Pihlmanin (2016, 37) tutkimuksesta, jossa tarkasteltiin sukupuolisensitiivistä aikuis-työtä toteuttavaa Miesten kansalaistalo Mattilaa.

Yhdenvertaisuudeksi ja oikeudenmukaisuudeksi määriteltiin myös toiminnan matalakynnyksisyys, jolla viitattiin sekä esteettömyyteen, saavutettavuuteen sekä siihen, *että täällä ois semmoisia sopivan kokoisia haasteita ja mahdollisuuksia kaikille niin niille uusille kuin meidän vanhoille kävijöille (H).* Saavutettavuudella tarkoitettiin mm. palvelun helppoa löydettävyyttä ja sitä, ettei palveluun tullessa tarvitse käydä läpi raskasta läheteprosessia. Matalakynnyksisyyttä auttoi myös pyrkimys kunnioittavaan kohtaamiseen.

9. Yhteiskunnallinen ilmapiiri välittyy työhön

Yhteiskunnallisen ilmapiirin muutos, ilmapiirin kiristyminen on heijastunut myös Settlementtiliiton toteuttamaan sukupuolisensitiiviseen nuoriso- ja aikuistyöhön. Tämä nousi esiin sekä kyselyyn osallistuneiden vastauksissa että haastateltujen puheissa. Kyselyyn vastanneet nostivat aiheita esiin vastauksissaan kysymykseen 15 ("Miksi ja mihin sukupuolisensitiivistä työtä tarvitaan?") sekä kysymykseen 16 ("Mihin tarpeisiin sukupuolisensitiivinen työ mielestäsi voi tässä ajassa vastata?"). Haastatteluissa aihe ilmeni haastateltavien kertoessa settlementtiliikkeen ja työskentelämänsä toimipisteen arvoista ja työn arjesta.

K 16: Mihin tarpeisiin sukupuolisensitiivinen työ mielestäsi voi tässä ajassa vastata?

"Edelleen on olemassa jyrkkiä stereotyyppiä ja olisi tärkeää voida purkaa niitä. Kaikenlainen vihapuhe tuntuu lisääntyvän ja lisääntyvän, jos voidaan mitenkään vaikuttaa yhteiskunnan ja yksilöiden muuttumiseen suvaitsevaisemmaksi niin ollaan oikealla tiellä."

"Sukupuolisensitiivistä työtä tarvitaan, koska elämme vielä ajassa, jossa kapea-alainen käsitys sukupuolesta elää ja hengittää valitettavan hyvin. Ihmisten pahoinvointia lisää se, että he eivät koe voivansa olla omia itsejään, toteuttaa itseään itselle mielekkäällä tavalla. Sukupuolisensitiivinen työ on näin avaamassa ahtaita lokeroita ja avaamassa ovia parempaan hyvinvointiin."

"Kylmiä ja kovia arvoja vastaan, tuomaan sensitiivisyyttä maailmaan, tuomaan "sinä riität" -ajatusta, ei tarvitse olla mitään muuta kuin mitä olet... Tukee löytämään oman itsensä kaikkien niiden oletusten ja normien alta. Tuo hyvinvointia maailmaan. :). Tukee jokaisen oman polun ja omien, aitojen vahvuuksien löytämistä."

"Yhteiskunnassa tuotetaan ja uusinnetaan malleja ja normeja "oikeanlaisesta" tavasta olla tyttö/poika, nainen/mies. Kaikki tämä vaikuttaa nuorten kasvuun ja ylipäättään ihmisenä olemiseen. Siksi tarvitaan sukupuolisensitiivistä vastapuhetta."

Ilmapiirin muutosta reflektointiin niin suhteessa turvapaikanhakija- ja maahanmuuttovastaisuuden kasvuun kuin yhteiskunnassa esiintyviin ahtaisiin käsityksiin sukupuolesta, tasa-arvosta ja seksuaalisuudesta.

H: Sellaisetkin jotka on käyneet (...) pitkään, kun hekin ihan järjestäen viestii sitä, että heille huudellaan kadulla, käsketään mennä kotiin ja käydään jopa kiinni, että nyt on tosi pelottavaa. Mistä tulee sellainen, että kehdataan ja uskalletaan ja sanotaan ihmisille päin näköä tosi inhottavia asioita pelkästään sen takia, että pukeudutaan eri tavalla?

Aineiston perusteella työntekijät kokivat huolta kävijöiden ja asiakkaiden kohtaamista uhista, nimittelystä ja pelottelusta. Tarkastellun aineiston perusteella ei tullut ilmi työntekijöihin²² kohdistunutta uhkailua, väkivallan uhkaa, nimittelyä tms., enkä osannut aiheesta erikseen kysyä. Bahmanin ja Honkasalon (2016, 84) tutkimuksen perusteella turvattomuutta olivat kohdanneet sekä asiakkaat että työntekijät.

Ilmapiirin muutos välittyi myös argumenteissa, joilla liikkeen tekemää sukupuolisensitiivistä aikuis- ja nuorisotyötä ja sen merkityksiä perusteltiin. Työtä tarvitaan mm. jokaisen ihmisen hyvän ja turvallisen olon varmistamiseksi sekä sellaisten nuorten ja aikuisten tavoittamiseksi, jotka jäävät muiden - esim. kaupungin - palveluiden tavoittamattomiin. Oman työn ja toimintapisteen tavoitteiksi mainittiin myös suoraan se, että maahanmuuttajat nähtäisiin myönteisenä voimavarana, *ettei aina vaan sääliteltäis ja nähtäisiin paljon hyvää ja voimaa näissä ihmisissä (H).*

Settlementtiliikkeen sukupuolisensitiivisen työn verkosto voi tarjota myös turvallisen tilan ja kohtaamisen mahdollisuuden syrjintää ja rasismia kohdanneille. Airin Bahmani ja Veronika Honkasalo (2016, 80) tuovat esiin settlementtiliikkeen sukupuolisensitiivisen työn hyviä käytäntöjä ja kehittämiskohteita, joista yhtenä he mainitsevat tilan tarjoamisen rasismikokemusten käsittelylle. Toiseuttavia ja rasistisia sisältöjä esimerkiksi mediasa ja ihmisten puheissa voidaan tarkastella, purkaa ja oikoa (vrt. Bahmani & Honkasalo 2016, 73). Eräässä toimipisteessä toteutettiin vuonna 2016 pelkästään tummaihoisille (samaa sukupuolta oleville/EA) nuorille suunnattu ilta. Tavoitteena oli tarjota tila ja mahdollisuus puhua *niistä kokemuksista*,

²²Haastatellut (N 5) toimivat toimintapisteensä johtotehtävissä sekä jokainen myös asiakastyössä. Bahmanin ja Honkasalon (2016, 90) tutkimuksessa haastateltavia oli enemmän (N 24), ja heistä valtaosa oli kentän työntekijöitä.

joita liittyy siihen, että elää täällä Suomessa niin että on tumma iho ja mitä esimerkiksi rasismia on joutunut kohtaamaan ja miten kokee sen vaikutuksen omaan identiteettiinsä. Tilaisuuteen saapui runsas joukko osallistujia ja sille toivottiin jatkoa.

Antti Kivijärven (2016) tutkimuksen mukaan maahanmuuttosukupolveista riippumatta laajaa maahanmuuttajataustaisten nuorten joukkoa pilkkoo sukupuoliin, seksuaalisuuksiin, toimintakykyihin, sosioekonomisiin asemiin ja alueellisuuteen liittyvät erot (mt. 13). On siis syytä tunnistaa nykyistä paremmin maahanmuuttajataustaisten nuorten valtava sisäinen moninaisuus (mt. 15). Kivijärven ajatusta jatkaen: samalla tärkeää on tunnistaa, että myös maahanmuuttajataustaisen aikuisemman väestön joukkoa pilkkovat nuo em. erot. Venla Kokko (2016, 16) painottaa, miten vähemmistöjä tutkittaessa tulisi keskittyä eriarvoistaviin rakenteisiin valmiiksi määriteltujen identiteettien sijasta.

10. Kohtaamisen taidot: dialogisuus ja osallisuus sukupuolisensitiivisessä työssä

Aineiston keruuvaiheessa kävi selväksi, että erityisesti setlementtiliikkeen sukupuolisensitiivistä nuorisotyötä tekevät käyttävät käsitettä ”kävijät”, eivätkä he mielellään puhu asiakkaista. Vertaan tätä tutkija Anne Puurosen (2014, 15) huomioon, että etsivää nuorisotyötä tekevät eivät mielellään käytä nuorista käsitettä ”asiakas”. Hän (mt. 15) selittää tätä nuorisotyöntekijöiden sisäistämällä ammatillisella asenteella nähdä nuori ensisijaisesti nuorena, ihmissuhdetyönsä toisena osapuoleksi. Etsivä työ on ammatillinen ja asiakkaiden vapaaehtoisuuteen perustuva työmenetelmä. Etsivässä työssä yksilön autonomista toimijuutta pyritään kunnioittamaan (Juvonen 2015, 20).

H: (...) ihan se joka päiväinen kohtaaminen ... että meidän se suhtautuminen häneen on ihan yhtä sensitiivinen ja intensiivinen kuin myös siihen, joka on ensimmäistä kertaa tällä. Että me aleta ottaa mitään itsestäänselvytensä tai häntä itsestäänselvytensä.

” **Aineiston perusteella olen määritellyt pyrkimyksen dialogisuuteen ja osallisuuteen sekä osallisuuden edistämiseen setlementtiliikkeen toteuttamassa sukupuolisensitiivisessä työssä kohtaamisen taidoiksi.**

Setlementtiliikkeen sukupuolisensitiivistä aikuistyötä toteuttava Miesten kansalaistalo Mattilassa ei puhuta asiakkaista, vaan ”Mattilan miehistä”, ja työntekijöiden ja asiakkaiden rajaa on pyritty häivyttämään (Pihlman 2016, 28).

Dialogisuuden ja osallisuuden teemat nousivat esiin niin kysely- kuin haastatteluaineiston perusteella sukupuolisensitiivistä aikuis- ja nuorisotyötä tekevien vastuksissa. Aineiston perusteella olen määritellyt pyrkimyksen dialogisuuteen ja osallisuuteen sekä osallisuuden edistämiseen setlementtiliikkeen toteuttamassa sukupuolisensitiivisessä työssä kohtaamisen taidoiksi.

10.1 Dialogi, dialogisuus ja dialoginen suhde

Dialogisella suhteella viitattiin nuoriin ja aikuisiin asiakkaisiin. Dialogissa ja dialogisessa suhteessa kohtaaminen on tasaveroista (vrt. Hakoluoto 2016) ja asiakkaan omaa asiantuntijuutta kunnioittamaan pyrkivää. Esimerkiksi ohjaaja uskoo jokaiseen ihmiseen siten, että on mahdollista päästä eteenpäin jollakin tai... ei sellaisella tavalla, että me asiantuntijana tiedettäisiin, vaan dialogisen suhteen ja ... dialoginen tapa lähestyä ja kohdata ja rakentaa niinku sitä maailmaa yhdessä siinä mielessä se tasa-arvoisuus tulee siihen suhteeseen läsnä (H).

Dialogiin antautuminen on bell hooksin²³ (2007, 196) mukaan niin kasvattajalle ja kriittiselle ajattelijalle yksinkertaisimpia keinoja alkaa rikkoa rajoja ja kaataa raja-aitoja, jotka on rakennettu muun muassa rodun, sukupuolen, yhteiskuntaluokan tai ammatillisen aseman perusteella. Näin ollen jos kasvattajana

²³Tutkija, feministi bell hooksin tapa kirjoittaa oma nimensä pienillä alkukirjaimilla.

haluaa luoda sellaisen kulttuurisen ilmapiirin, jossa kaikilla on mahdollisuus kyseenalaistaa ennakkokäsityksiä ja muuttaa niitä, on kaikkia rajanylityksiä pidettävä arvokkaina ja hyväksyttävänä. Aina muutos ei kuitenkaan etene kasvattajan toivomalla tavalla, koska osallistujat saattavat vastustaa sitä. Heille voi olla vaikeaa luopua vanhoista ideoista ja toimintatavoista ja omaksua uusia. Muutokseen voi myös liittyä pelkoa. Dialoginen oppimisympäristö tarjoaa kaikille mahdollisuuden tulla kuulluiksi, mutta se ei kuitenkaan tarkoita kenenkään yksinpuhelua, vaan dialogisuus edellyttää myös kuuntelemisen taitoa. (hooks 2007, 214, 223, 225.)

Dialogiin ei kuulu toisen ihmisen kokemuksen totalisointi, toisen kokemuksen tulkitseminen loppuun saakka toisen puolesta (Heikkinen, Tynjälä & Jokinen 2012, 51). Dialogia tarkasteltaessa on myös tuotu esiin oman ilmaisun viivyttämisen, kuuntelun ja odottamisen tärkeys: niiden tärkeyden huomaa myös silloin, kun toinen ottaakin puheeksi asian, jonka juuri on itse aikonut sanoa. Ihmisen omalla oivalluksena ja havaintona asialla on suurempi merkitys. Kuuntelemisessa olennaista on omien ennakkokäsitysten siirtäminen sivuun. Kohtaamisen ja auttamisen (näennäinen) yksinkertaisuus on tietämisen ja valta-asetelmien purkamisessa ja toimijuuden sekä voimavarojen näkemisessä autettavassa itsessään. Dialogi on myös kunnioittavaa suhtautumista ja pysähtymistä toisen sanalliseen ja sanattomaan viestintään niin, että viestiä voidaan vastaanottaa ja tulkita kokonaisuutena. Dialoginen työote, auttajan itsetuntemus ja omien auttamistyön motiivien tunnistaminen helpottavat toisen puolesta tietämisen problematiikkaa. Ne myös auttavat omien ja toisen rajojen tunnistamisessa, oman vallankäytön tunnistamisessa ja toisen elämän omistajuuden kunnioittamisessa. (Hakoluoto 13–14, 16 & 18.)

Ohjauksessa pyritään kunnioittavaan dialogisuuteen määrittämättä odotusarvoja toisen itsemäärittelylle. Ohjaaja pyrkii kuuntelemaan avoimesti kaikkea nuorten tuomaa, omaan elämään ja kasvuun liittyvää arvottamatta tai väistämättä. (...) olemaan läsnä ja kuunteleva ja paikalla nuorta varten. (...) olemaan tietoinen omasta peilauksesta nuorelle. Joskus jopa katseen pois kääntäminen nuoren puhuessa voi viestiä hänelle hänen asioiden, tunteiden ja olemisen sallittavuudesta tai sallimattomuudesta. (...) (H).

K 7. Sukupuolisensitiivisyys (määrittele omin sanoin)

(...) Sensitiivisyys tarkoittaa ettei uusina tyttöyden ja poikuuden ideoita oman mielen tuottamalla tai omaan työhön liittyvillä rakenteilla, sisällöillä, sanoilla tai tekemisillä, vaan pystyy omassa toiminnassaan joustavuuteen ja avoimeen dialogisuuteen myös sukupuoleen liittyvillä tasoilla arvo- ja käsitteellöityyksissä. Sensitiivisyys voisi tarkoittaa myös avointa kunnioitusta ja kuuntelua, joka ulottaa itsessä syvälle omiin psyyken rakenteisiin saakka tapahtuvana toisen hyväksyvänä prosessina.

Dialogia ja dialogisuutta tarvitaan myös tavoittamaan asiakkaan subjektiivista kokemusta, mukaan lukien seksuaalisuuden ja sukupuolen sisäistä kokemusta (vrt. Vilkkä 2010, 85). Ihmisen kehon sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä sisäisiä kokemuksia ja tunteita objektiivisilla havainnoilla ei pystytä tavoittamaan. Kaikki omat tunteet ja kokemukset eivät taivu jo annettuihin kulttuurisiin merkityksiin ja puhekielelle. Tärkeäksi lähtökohdaksi nousee ajatus siitä, ettei toisella ihmisellä ole oikeutta mitätöidä toisen kokemusta ja tunnetta itsestään. (Mt. 85.)

Myös setlementtiliikkeen toteuttamaa sukupuolisensitiivistä työtä tekevät toivat esiin sen, miten esimerkiksi asiakkaalla ei aina ole sanoja omalle kokemukselle sukupuolesta. Dialogin myötä asiakas voi alkaa sanoittaa kokemustaan, myös itselleen. Dialogi liittyy myös setlementtiliikkeen toteuttamaan sukupuolisensitiiviseen aikuistyöhön (vrt. Pihlman 2016). Esimerkiksi setlementtiliikkeen

” Myös setlementtiliikkeen toteuttamaa sukupuolisensitiivistä työtä tekevät toivat esiin sen, miten esimerkiksi asiakkaalla ei aina ole sanoja omalle kokemukselle sukupuolesta. Dialogin myötä asiakas voi alkaa sanoittaa kokemustaan, myös itselleen.

Miesten kansalaistalo Mattila määrittelee yhdeksi toimintaperiaatteekseen ja arvokseen sukupuolisensitiivisyyden, joka Mattilassa tarkoittaa miehenä olemisen moninaisuutta (Miesten kansalaistalo Mattila 2017). Keskeistä toiminnassa on toisaalta miesten yhteistointa sekä erilaisten ajatusten välinen dialogi (Tukia 2014; ref. Pihlman 2016, 27). Työntekijä-asiakassuhteissa pyritään luomaan ymmärrystä asiakkaiden tarpeista ja mielekkästä toiminannasta dialogissa, ei hierarkkisessa suhteessa (Pihlman 2016, 29).

Miessakit ry näyttää määrittelevän ennalta ”sukupuolten ominaislaadut” (ks. luku 4.1), mikä herättää kysymään: Eikö oletus sukupuolten ominaislaaduista itse asiassa kavenna käsitystä eri sukupuolten mahdollisuuksista? Millainen tila jää ihmiselle itselleen määritellä kokemuksiaan omasta sukupuolestaan ja mahdollisuuksistaan oman toimijuutensa toteuttamiseen? Millainen tila jää dialogille?

Dialogin tärkeänä edellytyksenä on, että ihmiset tavoittavat toistensa kokemukset (Alhanen 2016, 124). Muiden puheen älyllisen ymmärtämisen lisäksi dialogin osallistujien tulisi myös kyetä eläytymään toistensa kokemuksiin. Kai Alhanen kuvaa eläytymisen ytimessä olevaa *virittäytymisen*²⁴ kykyä, jota hän kuvaa (lähes jokaisen) syntymälahjaksi ja psykofyysiseksi voimaponnistukseksi, jossa ihmiset voivat kuitenkin kehittyä jatkuvasti. Virittäytyminen on erityinen kyky, joka Alhasen mukaan asettuu reagoimisen ja tahdonalaisen toiminnan välimaastoon. Hän kuvaa virittäytymistä *valikoivaksi hermistymiseksi*, jossa yksilö altistuu vastaanottamaan tiettyjä aistimuksia ja antaa itsensä tulla niiden vaikutusten alaiseksi. Yksilö ei siis passiivisesti reagoi vaan pyrkii aktiivisesti tulemaan vaikutetuksi. (Mt. 124 & 216.) Nuoren ja aikuisen asiakkaan itsemäärittelyoikeutta pyritään kunnioittamaan, ja (...) *nuorihan sen määrittelee... että kaikkien kanssa ei niin tiivis ja läheinen suhde, koska kaikki ei siihen kykene. Niin silloin ei voi myöskään väkivalloin tunkemaan ihmisen elämään ja ajatuksiin ja niin ku pakottaa keskusteluun johonkin suuntaan (H). Ja ei voi dialogista puhua, jos siinä on valtaepätasapaino tai hirveen voimakas ns. piiloagenda asiantuntijalla, että haluaa syöttää jotakin (H). Etukäteen nuoresta tai aikuisesta asiakkaasta halutaan tietää vain vähän, lähinnä se, että mahdollisesti sopii meidän kohderyhmään, ikä ja joku keskeinen asia, että me aika puhtaalta pöydältä kohdattaisiin hänet täällä (H).*

Kai Alhanen 2016 määrittelee yhdeksi dialogin tärkeimmistä päämääristä sen, että asioille annettujen *merkitysten*²⁵ ja niiden perustassa vaikuttavien kokemusten keskinäistä suhdetta käsitellään. Hänen mukaansa dialogit koskevat aina jollain tavoin merkityksiä, joita ihmiset antavat elämässään kohtaamilleen asioille. Näitä merkityksiä ei kuitenkaan käsitellä pelkästään yhdestä näkökulmasta vaan samalla pyritään pureutumaan myös siihen, millaisia merkityksiä eri yksilöt liittävät näihin kokemuksiin. Dialogissa ei pyritä ratkaisemaan sitä, kenen antama merkitys on oikea. Sen sijaan ollaan kiinnostuneita eri merkitysten perustassa vaikuttavista kokemuksista ja niiden roolista merkitysten muodostamisen lähtökohtina. Dialogin tavoitteeksi Alhanen mainitsee keskustelijoiden välisen oppimisen: että he *oppivat ymmärtämään* toisensa näkökantoja. (Mt. 42–43.)

Dialogisella suhteella viitattiin myös työkaveriin ja erilaisuuden kirjon tunnistamiseen ja sen dialogiin saamiseen.

K 7. Sukupuolisensitiivisyys (määrittele omin sanoin)

“(...) Työntekijälle se merkitsee kriittistä oman ajattelutavan jatkuvaa tarkastelua ja havainnointia suhteessa sukupuoleen; mitä sanoja käytät, mihin perustat oman päätöksentekosi, mitä tarjoat dialogisessa suhteessa ihmiselle jonka kanssa teet töitä. (...)”

”Hyvää ja kriittistä pohdintaa esim. tyttönä, poikana, miehenä, naisena olemisen tavasta/muodosta/mielenkiinnoista. Miten mahdollistaa sukupuolen erilaisuus ja erilaiset mielenkiinnot. Mielestäni tärkeää on nähdä erilaisuuden kirjo ja saada se dialogiin. Tärkeää olla pakottamatta mihinkään tapaan, rooliin, ajattelutapaan tms. Leikkisästi, mutta pienellä piikillä sanottuna hetero perussuomalainen lihansyöjä punaniska mies on yhtä arvokas tapa olla mies kuin kasvisyöjä vihreä homomies. Nythän lähtökohtaisesti on ilmassa joskus vähän sitä, että on vaade nähdä asioita tietynlaisesti.”

10.2 Osallisuus

Sosiaalipedagogisessa osallisuuden edistämiseen tähtäävässä toiminnassa lähtökohtana

²⁴Kursivoinnit ovat alkuperäiset (Alhanen 2016, 124, 216).

²⁵Kursivoinnit ovat alkuperäiset (Alhanen 2016, 42–43).

on ymmärtää, että osallisuuden edistämistä ei voi pelkistää osallistumisen edistämiseksi – kuten monissa hankkeissa on tehty – eikä osallistuminen myöskään automaattisesti tuota osallisuutta. Osallisuus ei ole joko yksilön tai yhteisön ominaisuus vaan niiden suhteessa kehittyvä. Osallisuutta ei siten voi saada aikaiseksi tai edistää muuttamalla vain joko yksilöä tai yhteisöä, vaan osallisuuden edellytyksiä luodaan tukemalla muutoksia ja kasvua molemmissa ja edistämällä näin yksilön ja yhteisön suhteen kehittymistä (ks. Kiilakoski 2007, 12–13, 17). (Nivala & Rynänen 2013, 31–32.)

Osa haastatelluista toi esiin toimipisteen pyrkimyksen yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Tätä toteutettiin toimimalla aktiivisesti sosiaalisessa mediassa, tapahtumien järjestämisellä ja niihin osallistumisena, kirjoittamalla, luennoimalla sekä mediaesiintymisten myötä. Kävijöiden ja asiakkaiden kanssa toimipisteestä ulospäin suuntautuva toiminta mainittiin myös, millä arvioitiin olevan vaikutuksia siihen osallistuville.

H: Mutta joo.. pitää vielä lisätä, että ihan täältä toiminnasta käsin. ... ryhmätoiminnasta ollaan siinä jo jonkin aikaa puhuttu siitä, että suuntautuisi aktiivisemmin yhteiskuntaa kohti vaikkapa jonkin ajankohtaisen ilmiön kautta...

(...) mutta että on me huomattu, että se tuo ihan oman ulottuvuutensa kävijöitten kasvuun ja sen toimintakyvyn vahvistumiseen... kun lähdemme aktiivisesti luomaan suhdetta tuonne ulkomaailmaan päin, varsinkin kun sieltä jo on kauan aikaa sitten tiputtu, varsinkin yhteenkuuluvuus ja osallisuus ovat heikoilla.

Sinikka Sassi (2002, 71–72) esittää, että osallisuus sekä yhteisöjen että yhteiskunnan tasolla edellyttää mahdollisuuksia kokea kuuluvansa johonkin ja olla arkisessa elämässään tarpeellinen ja arvostettu jäsen yhteisöissä, joissa saa jakaa kokemuksiaan, olla vuorovai-

kutuksessa ja tuntea yhteenkuuluvuutta muiden kanssa. Juha Hämäläisen (2008, 20, 28) mukaan yhteiskunnallinen todellisuus asettaa osallisuuden toteutumiselle omat ehtonsa, joten osallisuuden edistämiseksi tarvitaan myös osallisuutta mahdollistavia ja tukevia toimintoja, rakenteita ja lainsäädäntöä – ja tarvittaessa toimintaa niiden muuttamiseksi. Kaikki osallistumista tukeva ja osallistumisen mahdollistava toiminta ei kuitenkaan ole sosiaalipedagogiikan perusajatusten mukaista, vaan osallistumisen tulee perustua kolmeen periaatteeseen: *yhteistoiminnallisuuteen, reflektiivisyyteen ja dialogisuuteen* (ks. esim. Kurki 2000). (Nivala & Rynänen 2013, 31, 33.) Yhteistoiminnallisuuden, reflektiivisyyden ja dialogisuuden periaatteet ovat paikannettavissa setlementtiliikkeen toteuttamasta sukupuolisensitiivisestä työstä. Tehtyä työtä reflektoidaan eri toimipisteissä sekä yhteisesti mm. sukupuolisensitiivisen työn verkoston toiminnassa. Yhteistoiminnallisuutta ja dialogisuutta pidetään asiakastyön kulmakivinä. Kävijöiden ja asiakkaiden kanssa pyritään dialogisuuteen. Dialogisuutta pidetään tavoittelemisen arvoisena myös oman työyhteisön toiminnassa.

Osallisuus esiintyi aineistossa osallisuutena vuorovaikutuksessa ja arkisena vaikutuksena. Osallisuus mainittiin myös kasvatustavoitteiden määrittelyyn liittyvänä arvona yhdessä yhdenvertaisuuden ja yhteisöllisyyden rinnalla. Ensi kertaa toimipisteeseen saapuvat nuoret ja aikuiset otetaan henkilökohtaisesti vastaan, ja tuon ensi kohtaamisen merkitystä korostettiin.

H: mut sit tietysti niin ... että meidän keskeinen tavoite on siinä, että me luodaan olosuhteet tälle talolle sen osallisuuden toteutumiselle. monestikaan se tekeminen, et se mitä konkreettisesti tehdään kävijöiden kanssa ... se taso on aika lailla meidän kävijöiden hallinnassa tai me koetetaan tukea siihen, että he luo sen sisällön, me tuodaan siihen parhaalla mahdollisella tavalla niitä kasvua ja kehitystä tukevia elementtejä.

” ” Ensi kertaa toimipisteeseen saapuvat nuoret ja aikuiset otetaan henkilökohtaisesti vastaan, ja tuon ensi kohtaamisen merkitystä korostettiin.

H: Että se meille tulo pyritään tekemään mahdollisimman osallistavaksi, sitouttavaksi, avoimeksi ja nuorta kunnioittavaksi. Ja että se tulisi nuorelle heti alusta alkaen... että hän on se oman elämänsä subjekti ja että hän määrittelee sen, millä alueella siinä yhteistyössä liikutaan ja näin.

H: (...) niin, osallisuus näkyy meillä näkyy esimerkiksi silleen, että kaikki toiminnan ideat ja aloitteet lähtevät nuorista. Esimerkiksi avoimen toiminnan ohessa käydään paljon sitä keskustelua, että mitä nuoresta ois kiva tehdä, onko jokin sellainen haave, mutta joka on syystä tai toisesta jäänyt toteuttamatta. Onko jotain muita ihmisiä siinä läsnä, jotka kiinnostuneita tästä samasta asiasta?

Eli onko jotain muita ihmisiä, jotka on kiinnostuneita siitä samasta asiasta? Onko nuorella joku kiinnostuksen kohde, joka on tuottanut hänelle jotain erityistä osaamista tai tietoa, jota hän ehkä olisi jossain vaiheessa valmis jakamaan muiden kanssa? Ja hyvin useinhan lähtökohtana on, että nuorta jopa kauhistuttaa ajatus, että hänellä olisi jotain, mistä muut olisivat kiinnostuneita. Mutta meillä on viimeisen vuosien aikana ollut mielenkiintoisia kehityskulkuja siitä, kuinka temperamentiltaan ujo nuori on matkan varrella löytänyt itsestään rohkeutta esimerkiksi just vaikka vetää jonkun avoimen ryhmän ryhmäkerran tai tota jättää jälkensä talolle jollain tasolla, et tuottaa esimerkiksi jotain infomateriaalia tai, tai... tehdä jonkun lahjoituspyynnön talolle tai mitä ikinä. (...)

11. Lopuksi

Tutkimus on syntynyt tilaustyönä Setlementtiliiton MeKaikki!-hankkeelle. Sen primääriaineistona olivat 26 osallistujan kyselyvastaukset, joista tässä yhteydessä tarkastelussa olivat avovastaukset, sekä tehty viisi yksilöhaastattelua ja niistä tehty litteroinnit. Lisäksi tietoa Suomessa tehtävästä sukupuolisensitiivisestä aikuis- ja nuorisotyöstä on haettu kirjallisista ja sähköisistä lähteistä. Teoksen kirjoittaja on vastannut aineiston keruusta, käsittelystä, analyysistä, tulosten tulkinnasta sekä tulosten saattamisesta tekstiksi.

Leena Suurpää (2016, 11) kirjoittaa, miten nuorisotyön ja -politiikan kannalta erityisen merkittävää on estää sosiaalisen etäisyyden kasvu. Eriarvoisuuden kasautumisesta tietyille nuorille ja perheille samoin kuin sosiaalisen etäisyyden kasvusta on merkkejä, mistä kertovat myös mm. Anna-Mara Isolan ja Esa Suomisen (2016) sekä Juho Saaren (2015) tutkimukset. Eriarvoisuudella on kova hinta, ja esimerkiksi suhteellinen köyhyys johtaa kykyjen alikäyttöön ja stres-

siin, jolloin ihminen ei kykene hyödyntämään omaa potentiaaliaan täysimääräisesti (Isola & Suominen 2016, 30). Tutkijat puhuvat myös ns. ontosta odotushorisontista sekä toimijuuden supistumisesta (mt. 31). Yhteiskunnallisena ilmiönä huono-osaisuus selittyy sosiaalista etäisyyttä ylläpitävien mekanismien kautta. Ne rajoittavat solidaarisuutta ja myötätuntoa hierarkkisesti toisiinsa nähden sijoittuvien väestöryhmien välillä. (Saari 2015, 254.)

Etsivän (nuoris-)työn yhdeksi yhteiskunnalliseksi tehtäväksi Tarja Juvonen (2009, 156) on määritellyt kentältä nousevan, nuoria koskevan tiedon välittämisen poliittisille päättäjille yhteistyökumppaneille ja toiminnan taustaorganisaatioille. Etsivässä työssä keskeinen lähtökohta on avun tarjoaminen nuorille ilman, että sitä täytyy hakea palvelujärjestelmästä. Mahdollisten palvelupuutteiden tunnistaminen ja näistä tiedon välittäminen eteenpäin luonnehtii myös etsivää työtä. Kysely- ja haastatteluaineistojen perusteella arvioin ainakin suomalaisen setlementtiliikkeen sukupuolisensitiivisen nuorisotyön toimivan samankaltaisesti. Setlementtiliikkeen toteuttama sukupuolisensitiivinen nuorisotyö sijoittuu sekä ennaltaehkäisevän että korjaavan työn kontekstiin. Arvi Pihlmanin (2016, 28–29) mukaan sukupuolisensitiivistä aikuistyötä toteuttava Miesten kansalaistalo Mattila sijoittuu suomalaisen sosiaali- ja ehkäisevän työn kentällä sellaisten työmuotojen joukkoon, joissa korostuu kumppanuuden ajatus kontrolloimisen sijasta.

Tutkija Tuija Huuki (2016) esittää, että on ihmisoikeuskysymys saada kasvaa yli sukupuolirajojen. Hänen mukaansa ihmisen potentiaalisuudessa lepää ihan kaikkea mahdollista. Jos esimerkiksi kasvatuksessa suunnataan vain yhteen suuntaan – vaikkapa heteronormatiivisuuteen ja sen kyseenalaistamattomuuteen –, silloin tiedostamatta suljetaan keskeinen osa ihmisyyttä ja keskeisiä kapasiteetteja, joiden avulla selviydymme erilaisista haasteista elämässä. Sukupuolisensitiivistä kasvattajaa hän kuvaa avoimen kriittiseksi rinnalla kulkijaksi.

Kai Alhanen (2016, 205–224) nimeää *osallisuustajun* kansalaishyveeksi, joka auttaa kansalaisia käsittämään itsensä osaksi sekä lähiyhteisöjä että maailmanlaajuisia sosiaalisia ja ekologisia verkostoja. Hän määrittelee osallisuustajun yksilön kyvyksi hahmottaa itsensä osaksi laajoja ihmisyyshyönteisten ja luonnonympäristöjen kokonaisuuksia ja pyrkimykseksi ottaa huomioon oma vaikutuksensa näihin

kokonaisuuksiin. Tällä Alhanen tarkoittaa, että henkilö käsittää oman *erityisen* kytkeytymisensä toisiin ihmisiin, ihmisyhteisöjen yhteisiin asioihin sekä elolliseen että elottomaan ympäristöön. Osallisuustaju ei hänen mukaansa olen synnynnäistä, vaan siihen täytyy kasvaa ja sitä tulee kehittää. Välineenä osallisuustajun herättämiseen, muodostamiseen ja jalostamiseen Alhanen mainitsee dialogin. Osallisuustajun kehittyminen edellyttää mahdollisuutta päästä työstämään omaa kokemustaan sekä toisten kanssa käydyissä keskusteluissa että yksinolon mahdollistamassa sisäisessä dialogissa. (Alkuperäiset kursivoinnit; mt. 223.)

Suomalaista setlementtiliikettä voi kuvata yhteiskunnallisesti aktiiviseksi, muutokseen pyrkiväksi ja vaikuttavaksi. Sillä on ollut mahdollisuus, tahtoa ja keinoja toimia sekä ulospäin liikkeestä että liikkeen sisällä sukupuoli- ja kulttuurisensitiivisen aikuis- ja nuorisotyön kehittämiseksi sekä seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöjen oikeuksien puolustamiseksi. Liike voi osaltaan pyrkiä kaventamaan sosiaalisen etäisyyden kasvua, ehkäistä toimijuuden supistumista, mahdollistaa solidaarisuuden, osallisuuden ja kuulumisen kokemuksia sekä tarjota tilaa ja tukea saada kasvaa turvallisessa ja kunnioittavassa ilmapiirissä ”omaksi itsekseen”, ”täyteen potentiaaliinsa” ja ”yli sukupuolirajojen”. Sukupuolisensitiivistä työtä tekevien pyrkimykset dialogisuuteen, osallisuuden edistämiseen ja kunnioittavaan kohtaamiseen voi nähdä tukevan myös osallisuustajun kehittymistä.

Palaan vielä Marita Karvisen (2016) käyttämään peilimetaforaan sekä katsomisen kaksisuuntaiseen voimaan (Seppänen 2002, 16). Katsominen sisältää visuaalisia järjestyksiä ja normeja: se on normatiivista ja merkityksiä välittävää (Seppänen 2002, 35). Janne Seppänen määrittelee visuaalisen lukutaidon visuaalisten järjestysten tajuksi ja perusteltujen tulkintojen tekemiseksi niistä. Hän sisällyttää visuaaliseen lukutaitoon myös taidon ymmärtää, miten toisten katseet vaikuttavat omaan minuuteemme ja subjektiutemme rakentumiseen. Katseella on kaksisuuntainen voima. (Mt. 16, 24.) On yksilölle, yhteisölle ja yhteiskunnallisesti merkityksellistä ja tärkeää, että peiliin katsoessa ihminen näkee itsensä ja maailmansa. On olennaista, että jokainen nuori ja aikuinen voisi saada osakseen minuuttaan ja subjektiuttaan rakentavia katseita. Tähän sukupuolisensitiivinen aikuis- ja nuorisotyö voivat antaa tilaisuuksia.

” On olennaista, että jokainen nuori ja aikuinen voisi saada osakseen minuuttaan ja subjektiuttaan rakentavia katseita. Tähän sukupuolisensitiivinen aikuis- ja nuorisotyö voivat antaa tilaisuuksia.

Lähteet

Airaksinen, Arja 2012. Sukupuolisensitiivisyys kunnallisessa nuorisotalotyössä. Mikkeli: MAMK. Opinnäytetyö, järjestö- ja nuorisotyön koulutusohjelma YAMK. <http://docplayer.fi/1985990-Sukupuolisensitiivisyys-kunnallisessa-nuorisotalotyossa.html> (Viitattu 29.10.2016)

Alanko, Katarina 2014a. Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa? Suomentanut Olavi Kaljunen. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura Verkkojulkaisuja 72 Seta, Seta-julkaisuja 23. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/sateenkaarinuori.pdf> (Viitattu 28.11.2016.)

Alanko, Katarina 2014b. Lesbo-, homo-, bi- ja transnuorten hyvinvointi ja perheiden tuki. Teoksessa Gissler, Mika, Kekkonen, Marjatta, Känkänen, Päivi, Muranen, Päivi & Wrede-Jäntti, Matilda Nuoruus toisin sanoen. Nuorten elinolot –vuosikirja 2014. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 187–198. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/120384/THL_2014_TEE019_09062015.pdf?sequence=5 (Viitattu 5.10.2016.)

Alhanen, Kai 2016. Dialogi demokratiassa. Helsinki: Gaudeamus.

Allianssin tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma 2015–2017. Helsinki: Suomen Nuorisoyhteistyö Allianssi ry. <http://www.alli.fi/binary/file/-/id/679/fid/5072/> (Viitattu 7.3.2017)

Anttonen, Erja 2015. Kohti yhteisöllisempää verkko-oppimista. Teoksessa Timonen, Päivi & Toivanen, Pasi (toim.): Opetusteknologiaopas - Välineitä interaktiivisen teknologian hyödyntämiseen ammattikorkeakouluopetuksessa. Helsinki: Humanistinen ammattikorkeakoulu. <http://www.humak.fi/wp-content/uploads/2015/10/Opetusteknologiaopas.pdf> (Viitattu 7.12.2016)

Anttonen, Erja 2007. Sukupuolisensitiivisyys kansalaistoiminnassa ja nuorisotyössä. Helsinki: Humanistinen ammattikorkeakoulu, oppimateriaaleja C 13. <http://www.humak.fi/wp-content/uploads/2015/01/sukupuolisensitiivisyys-kansalaistoiminnassa.pdf> (Viitattu 30.10.2016 & 7.12.2016)

Anttonen Erja 2006. Sukupuolisensitiivisyys kansalaistoiminnassa ja nuorisotyössä Ammatikorkeakoulujen KeVer-verkkojulkaisu 3/2016. https://arkisto.uasjournal.fi/kever_2006-3/bba5a0a60efa7777c22571e800604dc4.htm (Viitattu 1.11.2016)

Autere, Eepu 2016. Mitä kasvattajan on tarpeen tietää sukupuolen moninaisuudesta. Tasa-arvoinen varhaiskasvatus –hankkeen aineistoja. <http://www.tasa-arvoinen-varhaiskasvatus.fi/wp/wp-content/uploads/2016/02/Mit%C3%A4-kasvattajan-on-tarpeen-tiet%C3%A4%C3%A4-sukupuolen-moninaisuudesta.pdf> (Viitattu 2.12.2016)

Bahar, Golnar, Gritane, Egita & Jonstoj, Jenny 2011. Tjej- och killgruppsmetondens effekter. En genusvetenskapligt och socialpsykologiskt perspektiv på jämställdhetsinriktat ungdomsarbete på Åland och i Lettland. Rapport från Ålands Fredsinstitut. http://www.peace.ax/images/stories/pdf/Rapport_3-2011_web.pdf (Viitattu 4.12.16)

Bahmani, Airin & Honkasalo, Veronika 2016. Kulttuurisensitiivinen sukupuoli. Monikulttuurinen sukupuolisensitiivinen työ setlementtiliikkeessä. Helsinki: Setlementtiliitto. Setlementtijulkaisuja 44.

Brenner, Cecilia & Lindén, Liselott 2015. Slutsatser från projektet Fair Sex. Mariehamn: Ålands Fredsinstitut. http://www.peace.ax/images/stories/pdf/SLUTRAPPORT_FRAN_ALANDS_FREDSINSTITUT.pdf (Viitattu 29.12.2016 & 7.3.2017)

Donielaite, Justina 2015 Case study on project ”Fair Sex”. Mariehamn: Ålands Fredsinstitut. http://www.peace.ax/images/Fair_Sex_article_8.5.2015.pdf (Viitattu 30.12.2016 & 7.3.2017)

Fish, Julie & Karban, Kate 2015. Glossary. Teoksessa: Fish, Julie & Karban, Kate (eds.) *Lesbian, gay, bisexual and trans health inequalities: International perspectives in social work*. Bristol, UK; Chicago, IL: Policy Press, x–xiv.

Genussmart såklart! Kalmar kommun, kultur- och fritidsförvaltningen. https://kalmar.se/Kalmar%20kommun/Demokrati/Vad_vill_vi_i_Kalmar/SocialHallbarhet/Jamstalldhet/Jamstallda_fritidsgardar_del1.pdf (Viitattu 2.10.2016 & 29.11.2016)

Hakoluoto, Tanja 2016. Nuoren kokonaisvaltainen kohtaaminen ja dialogisuus. Teoksessa: Fedotoff, Jaana, Leppäkari, Heidi & Timonen, Päivi (toim.). *Koordinaatit nuorten tieto- ja neuvontatyöhön – Suuntaviivoja ammatilliseen osaamiseen*. Oulu: Koordinaatti – Nuorten tieto- ja neuvontatyön kehittämiskeskus, 9–20. Saatavilla myös verkossa: <http://www.koordinaatti.fi/sites/default/files/koordinaatit-nuortentietojaneuvontatyohon.pdf>

Hanström, Mia 2011. *Metodbok för tjej- och killgrupper – med fokus på att utmana stereotypa uppfattningar om kön*. Mariehamn: Ålands fredsinstitut. http://www.peace.ax/images/stories/pdf/Metodbok_2011_web.pdf (Viitattu 15.12.2016 & 5.3.2017)

Heikkinen, Hannu L.T., Tynjälä, Päivi & Jokinen, Hannu 2012. Vermen teoreettiset perusteet ja toimintaperiaatteet. Teoksessa Heikkinen, Hannu L.T., Jokinen, Hannu, Markkanen, Ilona & Tynjälä, Päivi: *Osaaminen jakoon. Vertaisryhmämentorointi opetuslalla*. Jyväskylä: PS-kustannus, 45–85.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2008. *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Tammi.

Honkatukia, Päivi 2011. Nuorten väkivaltakokemuksiin liittyvää haavoittuvuutta ei tunnusteta. Kirjoitus 1.3.2011 Nuorisotutkimuksen verkkokanava Kommentti.fi:ssä. <http://www.kommentti.fi/viikon-v%C3%A4ite/nuorten-v%C3%A4kivaltakokemuksiin-liittyv%C3%A4%C3%A4-haavoittuvuutta-ei-tunnusteta> Viitattu 5.12.2016.

hooks, bell 2007. *Vapauttava kasvat*. Helsinki: Kansanvalistusseura.

Huuki, Tuija 2016. Keskustelu radio-ohjelmassa ”Sari Valto. Tuoko sukupuolisensitiivinen kasvat tasa-arvoa?” Yle Radio 1:n radio-ohjelma 29.11.2016. Viitattu 29.11.2016. Saatavilla: <http://areena.yle.fi/1-3753973?autoplay=true>

Huuki, Tuija 2010. *Koulupoikien statustyö väkivallan ja välittämisen valokiellassa*. Oulu: Oulun yliopisto. Väitöskirja: Oulun yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta. Acta Universitatis Ouluensis E Scientiae Rerum Socialium 113. Viitattu 29.11.2016. <http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789514263613.pdf>

Huuki, Tuija & Sunnari, Vappu 2015. *Standing by...standing off – troublesome compassion in the relationships of school boys*. Gender & Education. London: Routledge. Aug2015, Vol. 27 Issue 5, 555–574.

Hölttä, Heta 2016. Alueellista nuorisotyötä tehdään yhdessä. Blogikirjoitus Seta ry:n internet-sivuilla. <http://seta.fi/alueellista-nuorisotyota-tehdään-yhdessä/> (Viitattu 10.12.2016)

Isola, Anna-Maria & Suominen, Esa 2016. *Suomalainen köyhyys*. Helsinki: Into.

Jonstoj, Jenny 2013. *Tjej- och killgruppsverksamhet på Åland – utmaningar och möjligheter*. Mariehamn: Arbetspapper från Ålands Fredsinstitut. http://www.peace.ax/images/stories/pdf/Jonstoj_2013_Tjej_och_killgrupper.pdf (Viitattu 4.12.2016)

Jonstoj, Jenny 2011. *Förord*. Teoksessa Hanström, Mia: *Metodbok för tjej- och killgrupper – med fokus på att utmana stereotypa uppfattningar om kön*. Mariehamn: Ålands fredsinstitut. http://www.peace.ax/images/stories/pdf/Metodbok_2011_web.pdf (Viitattu 28.2.2017)

Julkunen, Raija 2010. *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit*. Tampere: Vastapaino.

Juvonen, Tarja 2015. Sosiaalisesti kontrolloitu, hauraasti autonominen. Nuorten toimijuuden rakentuminen etsivässä työssä.3 Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 165.

Juvonen, Tarja 2009. Kontrollin ulottuvuuksia nuorten kanssa tehtävässä etsivässä työssä. Teoksessa Raitakari, Suvi & Virokannas, Elina (toim.): Nuorisotyön ja sosiaalityön jaetut kentät. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, 155–180. Julkaisuja 96.

Järvenpää, Veera 2016. Pitkä matka omaksi itseksi. Artikkel Voima-lehdessä 25.2.2016. <http://uusi.voima.fi/artikkeli/2016/pitka-matka-omaksi-itseksi/> (Viitattu 8.10.2016)

Jääskeläinen, Liisa, Hautakorpi, Johanna, Onwen-Huma Hanna, Niittymäki, Hanna, Pirttijärvi, Antti, Lempinen, Miko & Kajander, Valpuri 20015. Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. Helsinki: Opetushallitus. Oppaat ja käsikirjat 2015:5. http://www.oph.fi/download/173318_tasa_arvotyö_on_taitolaji.pdf (Viitattu 12.10.2016.)

Kalliolle rakennettu. Satavuotiaan setlementtiliikkeen strategia 2018. Helsinki: Suomen Setlementtiliitto. https://www.setlementti.fi/@Bin/1034516/Setlementtiliiton+strategia_hyv%C3%A4ksytty+liittokokouksessa+28112015.pdf (Viitattu 1.11.2016)

Kalmarmodell för genusmart fritidsgård – att vara och att göra. http://jamda.ub.gu.se/bitstream/1/999/2/Jamstallda_fritidsgardar_del2.pdf (Viitattu 3.10.2016 & 29.11.2016)

Karvinen, Marita 2016. Opitaan yhdessä! Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus. Opas opettajille. http://seta.fi/wp-content/uploads/2016/11/Opas_kouluille_2016_NETTI.pdf (Viitattu 1.2.2017)

Katainen, Reija 2013. Monitulkintainen sukupuolisensitiivisyys. Kirjoitus 12.9.2013 Kommentti – nuorisotutkimuksen verkkokanavalla. <http://www.kommentti.fi/kolumnit/monitulkintainen-sukupuolisensitiivisyys> Viitattu 30.11.2016.

Kivijärvi, Antti 2016. Maahanmuuttoliike moniulotteisena nuorisopoliittisena kysymyksenä. Kommentti julkaisussa Nuorista Suomessa. Tietoa nuorista, heidän elinoloistaan sekä nuorisotyöstä 2016. Helsinki: Suomen Nuorisoyhteistyö Allianssi ry. 12–15. <http://www.alli.fi/binary/file/-/id/665/fid/5195/> (Viitattu 5.10.2016.)

Kokko, Venla 2016. Syrjäytymistä vai syrjintää? Yhdenvertaisuus nuorten syrjäytymiskeskustelussa. Kommentti julkaisussa Nuorista Suomessa. Tietoa nuorista, heidän elinoloistaan sekä nuorisotyöstä 2016. Helsinki: Suomen Nuorisoyhteistyö Allianssi ry. 16–17. <http://www.alli.fi/binary/file/-/id/665/fid/5195/> (Viitattu 5.10.2016.)

Kokkonen, Jarmo 2016. Sukupuoli ja yhteisöllisyys rippikoulun rituaaleissa. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 123. Väitöskirja: Helsingin yliopisto, teologinen tiedekunta.

Kosonen, Toni 2016. Opiskeleva ammattimies, yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Tutkimus ammatilliseen aikuiskoulutukseen osallistuvista työläismiehistä. Joensuu: University of Eastern Finland. Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunnan väitöskirja. http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-2233-5/urn_isbn_978-952-61-2233-5.pdf (Viitattu 11.10.2016 & 18.12.2016)

Kupari, Hannele 2016. Mimmiryhmä Sukupuolisensitiivisen työotteen kehittäminen Jakomäen nuorisotalolla. Mikkeli: MAMK, opinnäytetyö, kansalaistoiminta ja Nuorisotyö. http://theseus.fi/bitstream/handle/10024/109997/Hannele_Kupari.pdf?sequence=1 (Viitattu 15.12.2016)

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta. 906/1986 sekä 1329/2014. Helsinki: Oikeusministeriö. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609> (Viitattu 29.9.2016)

Lehtonen, Jukka 2014. Sukupuolittuneita valintoja? Ei-heteroseksuaaliset ja transnuoret koulutuksessa. Helsinki: Sukupuolentutkimuksen seura. Sukupuolentutkimus-Genusforskning (27) 4/2014, 67–71.

Leinonen, Minna 2007. Työkonferenssimenetelmä sukupuolisensitiivisessä tarkastelussa. Teoksessa Ramstad, Elise & Alasoini, Tuomo (toim.): Työelämän tutkimusavusteinen kehittäminen Suomessa Lähestymistapoja, menetelmiä, kokemuksia, tulevaisuuden haasteita. Raportteja 53. Helsinki: Tykes, 230–243. <https://www.tekes.fi/globalassets/julkaisut/r53-teksti-jjj-korjattu-final.pdf> (Viitattu 18.12.2016)

Levottomat Tuhkimot –hanke 2016. Non Fighting Generation ry:n päättyneet hankkeet –internetsivut. <http://www.nfg.fi/hankkeet> (Viitattu 29.11.2016)

Manninen, Sari 2010. ”ISO, VAHVA, ROHKEE – KAIKENLAISTA”. Maskuliinisuudet, poikien valtahierarkiat ja väkivalta koulussa. Väitöskirja. Oulu: Oulun yliopisto. Acta Universitatis Ouluensis E Scientiae Rerum Socialium 112. <http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789514263590.pdf> (Viitattu 15.12.2016)

Mannerheimin lastensuojeluliitto vastaa nuorten kysymyksiin sukupuolesta – pahin pelko on, että vanhemmat hylkäävät. Uutinen Ylen internetsivuilla 1.2.2017. <http://yle.fi/uutiset/3-9418930> (Viitattu 2.2.2017)

Miessakit ry 2016. Järjestön internetsivut. <http://www.miessakit.fi/> (Viitattu 16.12.2016)

Miksi sukupuolten tasa-arvo? 2016. Tasa-arvoinen varhaiskasvatus –kehittämishankkeen internetsivut. <http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/mina-ja-kulttuuri/miksi-sukupuolten-tasa-arvo-2/> (Viitattu 16.12.2016)

Morris, Lindsay 2016. Valokuvaajan kotisivut. <http://www.lindsaycmorris.com/> (Viitattu 2.12.2016)

Mulari, Heta 2014. Puheenvuoro ”Monitulkintainen sukupuolisensitiivisyys – Sukupuolen huomioiminen nuorisotyössä” käydystä dialogista Voimauttaminen nuorisotyössä –seminaarissa 11.11.2014. Videotalliointi. Suomen Setlementtiliitto. <https://www.youtube.com/watch?v=XoXsQLJ7eoU&feature=youtu.be> (Viitattu 3.10.2016 & 29.11.16)

Mulari, Heta, Eischer, Heli & Uusitalo-Herttua, Mari 2012. Tyttötyö kääntyi 2010-luvulle. Julkaisussa Tyttötyön kansio Helsinki: Suomen Setlementtiliitto ry. <http://setlementti-fi-bin.directo.fi/@Bin/97c2eddc3053ee83e88d590aaab5ab71/1483216053/application/pdf/965517/Tytt%C3%B6ty%C3%B6n%20kansio.pdf> (Viitattu 28.11.2016)

Muu, mikä? Sukupuolivähemmistönuorten visio 2020. <http://www.alli.fi/binary/file/-/id/655/fid/1060/> (Viitattu 11.10.2016)

Myllykoski, Tiina, Pulkkinen, Heini, Putkivaara, Mari & Ruhanen, Eveliina 2016. Sukupuolisensitiivinen nuorten tieto- ja neuvontatyö. Toimintamallin prototyyppi. Oulu: Oulun ammattikorkeakoulu, opinnäytetyö, sosiaalialan tutkinto-ohjelma. http://theseus.fi/bitstream/handle/10024/116604/Myllykoski_Tiina_Pulkkinen_Heini_Putkivaara_Mari_Ruhanen_Eveliina.pdf?sequence=1 (Viitattu 15.12.2016)

Mäkinen, Katariina 2012. Becoming Valuable Selves Self-Promotion, Gender and Individuality in Late Capitalism Tampere: Tampere University Press. Acta Electronica Universitatis Tampereensis 1203. <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/66903/978-951-44-8811-5.pdf?sequence=1> (Viitattu 17.12.2016)

Naisasialiitto Unioni. Järjestön esittely nettisivuilla. <http://www.naisunioni.fi/jarjesto> (Viitattu 16.12.2016)

- Nivala, Elina & Ryyänen, Sanna 2013. Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaalia. Sosiaalipedagoginen aikakauskirja 14.vuosikerta. Suomen sosiaalipedagoginen seura: Kuopio, 9–14.
- Nuori kirkko ry 2016. Järjestön internetsivut. <http://nuorikirkko.fi/> (Viitattu 28.12.2016)
- Nuorisolain uudistus 2016. Tietoa eduskunnasta -internet-sivusto. https://www.eduskunta.fi/FI/tietoaeduskunnasta/kirjasto/aineistot/kotimainen_oikeus/LATI/Sivut/nuorisolain-uudistaminen.aspx (Viitattu 7.12.2016)
- Nuorisolaki 1285/2016. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20161285> (Viitattu 23.12.2016)
- Nuorisotyön ammattieettinen ohjeistus 2012. Helsinki: Allianssi ry ja Nuoli ry. <http://prima-paper.fi/allianssi/vaikuttamismateriaalit/nejouliste/primapaper> (Viitattu 11.10.2016)
- Nuortenryhmien vetäjille. Hyödyllisiä perusasioita ja kysymyksiä koottuna Seta ry:n internet-sivuilla. <http://seta.fi/nuortenryhmien-vetajille/> (Viitattu 16.12.2016)
- Patronen, Sirpa 2015. Sateenkaarinuoret saavat tukea ja tukevat toisiaan. Artikkelin pääkaupunkiseudun seurakuntien Valomerkki.fi -verkkomediassa²⁶ 17.4.2015. <http://www.valomerkki.fi/uutiset/sateenkaarinuoret-saavat-tukea-ja-tukevat-toisiaan> (Viitattu 15.12.2016)
- Peltoniemi, Juha, Eronen, Anne, Litmanen, Tapio, Londen Pia & Ruuskanen, Petri 2016. Järjestöbarometri 2016. Järjestöjen tulevaisuus. Helsinki: Suomen sosiaali ja terveys ry. http://www.soste.fi/media/soste_jarjestobarometri_2016.pdf (Viitattu 28.9.2016)
- Pennanen, Joonas 2016. Sukupuoli olennaisesti kiisteltyä käsitteenä. Teoksessa Rolin, Kristina, Moisio, Olli-Pekka, Reuter, Martina, Tuominen, Miira (toim.): Sukupuoli ja filosofia. Jyväskylä: SoPhi, 29–42. <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/51116/978-951-39-6610-2.pdf?sequence=1> (Viitattu 3.10.2016 & 5.12.2016)
- Pihlman, Arvi 2016. Jännitteistä vastavuoroisuutta: Kansalaistalo miesten hyvinvointia edistämässä. Janus 24 (1), 26–44.
- Purjo, Timo 2012. Esipuhe. Teoksessa Purjo, Timo (toim.). Sukupuolisensitiivinen poikien ja tyttöjen kasvatus arvoihin ja väkivallattomuuteen. Helsinki: Non Fighting Generation, 7–9.
- Puuronen, Anne 2014. Etsivän katse. Etsivä nuorisotyö ammattina ja ammattialan kehittäminen – näkökulmia käytännön työstä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 144.
- Ronja & Birk 2016. Samfundet Folkhälsanin internetisivuilla Ronja- & Birk-ryhmien esittely. <http://www.folkhalsan.fi/startsidea/Var-verksamhet/Ung-och-skola/Tjej--och-pojkverksamhet/Ronja--Birk/> (Viitattu 29.10.2016)
- Rossi, Leena 2012. Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin. Teoksessa Saresma, Tuija, Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.). Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino, 21–38.
- Saari, Juho 2015. Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla.
- Salmi, Susanne 2016. Tähtitieteilijä Anne Liljeström ei ole nainen eikä mies – ”Harva ymmärtää kunnolla, mistä muunsukupuolisuudessa on kyse”. Haastattelu Helsingin Sanomissa 8.12.2016. <http://www.hs.fi/elama/art-2000004997232.html> (Viitattu 8.12.2016)
- Salo, Aija & Suurpää, Leena 2014. Esipuhe: kokoavia yhteiskunnallisia päätelmiä. Teoksessa Alanko, Katarina 2014a. Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa? Suomentanut Olavi Kaljunen. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura Verkkojulkaisuja 72 Seta, Seta-julkaisuja 23, 7–9. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/sateenkaari-nuori.pdf> (Viitattu 28.11.2016.)

²⁶Vuoden 2017 Valomerkki.fi on nimeltään Kirkkojakaupunki.fi (<http://www.valomerkki.fi/uutiset/valomerkki-fi-on-ensi-vuonna-kirkkojakaupunki-fi>).

Sanapöimintoja vuodelta 2016. Kotimaisten kielten keskuksen internetsivut. http://www.kotus.fi/sanakirjat/kielitoimiston_sanakirja/uudet_sanat/vuoden_sanapöiminnot/sanapöimintoja_2016 (Viitattu 30.12.2016)

Sateenkaarevat. Hyvinkään kaupungin internetsivut. <http://www.hyvinkaa.fi/kulttuuri-ja-vapaa-aika/nuoriso/kerhotoiminta/sateenkaarevat/> (Viitattu 2.12.2016)

Sateenkaareva nuorisotyö. Uutinen Vantaan kaupungin internetsivuilla 24.5.2016. <https://www.vantaa.fi/uutisia/101/o/124955> (Viitattu 29.10.2016)

Sateenkaarevat nuortenillat. Turun kaupungin internetsivut. https://www.turku.fi/search/keywords/%2212200%22/type/%22news_item%22?keys=sateenkaareva (Viitattu 2.12.2016)

Seppänen, Janne 2002. Katseen voima. Kohti visuaalista lukutaitoa. Tampere: Vastapaino.

Seta ry:n esittely. Järjestön internetsivut. <http://seta.fi/jarjesto/> (Viitattu 16.12.2016)

Seta ry:n säännöt. <http://seta.fi/saannot/> (Viitattu 16.12.2016)

Seta ry 2017. Uskalla-kampanja tuo esiin seksuaalivähemmistöt urheilussa. Uutinen Seta ry:n internetsivuilla 12.9.2009. <http://seta.fi/uskalla-kampanja-tuo-esiin-seksuaalivahemmis-tot-urheilussa/> (Viitattu 31.1.2017)

Suhonen, Sami 2014. Sukupuolen määrittelyn käytännöt ja itsenään elämisen mahdollisuudet. Teoksessa Gissler, Mika, Kekkonen, Marjatta, Känkänen, Päivi, Muranen, Päivi & Wrede-Jäntti, Matilda (toim.). Nuoruus toisin sanoen. Nuorten elinolot – vuosikirja 2014. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. 178–186. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/120384/THL_2014_TEEo19_09062015.pdf?sequence=5 (Viitattu 5.10.2016.)

Sukupuoleltaan moninaisten ja sukupuoltaan pohtivien nuorten vertaistukiryhmä 2016. Helsingin seurakuntayhtymän erityisnuorisokeskus Snellun internetsivut. <http://www.snellu.info/snellun-palvelut/snellun-ryhmat/374-sukupuoleltaan-moninaisten-ja-sukupuoltaan-pohtivien-nuorten-vertaistukiryhma> (Viitattu 28.12.2016)

Sukupuolifiksi – sukupuolisensitiivisyyden puolesta 2017. Facebook-ryhmä. <https://www.facebook.com/sukupuolifiksi/?fref=ts> (Viitattu 5.3.2017)

Sukupuolisensitiivisyys 2016. Setlementtiliiton ylläpitämän sukupuolisensitiivisyys.fi – sivusto. <http://www.setlementti.fi/sukupuolisensitiivisyys/> (Viitattu 7.12.2016)

Sukupuolisensitiivisyys varhaiskasvatuksessa - tasa-arvoinen kohtaaminen päiväkodissa. Hankkeen esittely Naisasialiitto Unionin internetsivuilla. <http://www.naisunioni.fi/index.php?k=116205> (Viitattu 16.12.2016)

Suomalaisessa setlementtiliikkeessä yli 5.000 työntekijää vuonna 2015. Tiedote Setlementtiliiton internetsivuilla 8.12.2016. <http://www.setlementti.fi/?x21656=1425549> (Viitattu 8.12.2016)

Suurpää, Leena 2016. Nuoruuden kiistelty arvo. Kommentti julkaisussa Nuorista Suomessa. Tietoa nuorista, heidän elinoloistaan sekä nuorisotyöstä 2016. Helsinki: Suomen Nuorisoyhteistyö Allianssi ry. 10–11. <http://www.alli.fi/binary/file/-/id/665/fid/5195/> (Viitattu 5.10.2016 & 4.12.2016.)

Taavetti, Riikka 2015. ”Olis siistiä, jos ei tarts määritellä...” Kuriton ja tavallinen sateenkaarinuoruus. Helsinki. Nuorisotutkimusseura: Nuorisotutkimusverkosto: Seta. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/hyvinvoiva_sateenkaarinuori.pdf (Viitattu 29.10.2016 & 16.12.2016)

Taavetti, Riikka, Alanko, Katariina & Heikkinen, Lotte 2015. Hyvinvoiva sateenkaarinuori -tutkimushanke Tulosten tiivistelmä. Resultaten i sammandrag. Summary of results. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura Verkkojulkaisuja 82 Seta-julkaisuja 26 http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/hyvinvoiva_sateenkaarinuori_tiivistelma.pdf (Viitattu 11.10.2016)

Tanhua, Inkeri, Mustakallio, Sinikka Mustakallio, Karvinen, Sinukka & Huuska, Maarit, Karvinen, Marita & Aaltonen, Milla 2015. Tietopaketti sukupuolen moninaisuuden huomioimisesta oppilaitoksille, työpaikoille ja viranomaisille Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2015:22. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126030/URN_ISBN_978-952-00-3583-9.pdf?sequence=1 (Viitattu 29.11.2016.)

Tanssipari joka ei kaikille kelpaa - ”Sukupuolen ilmaisu lattialla on monipuolista”. YLE Urheilun uutinen 4.12.2016. <http://yle.fi/urheilu/3-9326804> (Viitattu 4.12.2016)

Tasa-arvoinen varhaiskasvatus 2016a. Hankkeen kotisivut. <http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi> (Viitattu 16.12.2016)

Tasa-arvoinen varhaiskasvatus 2016b. Käsitepankki. <http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/kasitepankki/> (Viitattu 16.12.2016)

Tasa-arvon käsikirja kuntapäätäjälle 2014. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. http://shop.kunnat.net/product_details.php?p=2845 (Viitattu 19.3.2017)

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2013. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi. 10.uudistettu painos.

Työkalut ja materiaalit 2016. Valo ry:n internetsivut. <http://www.sport.fi/arvot-ja-vastuullisuus/tyokalut-ja-materiaalit> (Viitattu 29.12.2016) (Vuoden 2017 alusta aineisto löytyy: <https://www.olympiakomitea.fi/olympiakomitea/vastuullisuus/tyokalut-ja-materiaalit/>)

Työkirja tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta 2006. Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen Vantaan kaupungin toimintatapana. Vantaa: Vantaan kaupunki. https://www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/vantaawwwstructure/117428_tyo-kirja_tasa-arvosta_ja_yhdenvertaisuudesta.pdf (Viitattu 19.3.2017)

Unionin periaateohjelma: Kolme askelta tasa-arvon tiellä. 2001. <http://www.naisunioni.fi/periaateohjelma> (Viitattu 15.12.2016)

Verksamhetsberättelse 2015. Mariehamn: Ålands Fredsinstitut 2016. http://www.peace.ax/images/stories/pdf/Verksamhetsberattelse_2015_godkand_styrelsen_online.pdf (Viitattu 15.12.2016)

Vilkka, Hanna 2010. Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Vilkka, Hanna 2007. Tutki ja kehitä. Helsinki: Tammi.

Vår uppgift. Samfundet Folkhälsanin internetsivut. <http://www.folkhalsan.fi/startsidea/Om-oss/Folkhalsans-uppgift/> (Viitattu 16.12.2016)

Våra olika verksamheter för barn och unga. Samfundet Folkhälsanin internetsivut. <http://www.folkhalsan.fi/startsidea/Var-verksamhet/Ung-och-skola/Tjej--och-pojkverksamhet/> (Viitattu 16.12.2016)

Westman, Anna-Liisa 2015. Ammatillinen korkeakouluopettajuus ja sukupuolitietoisuus. Tarinoita sukupuolesta, toimijuudesta ja pedagogisista käytännöistä. Joensuu: Karelia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A: Tutkimuksia, 2. <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/97342/A2.pdf?sequence=1> (Viitattu 11.10.2016 & 28.11.2016)

You are you 2016. Support for Gender Creative Youth –internetsivut. <http://www.youareyouproject.com/> (Viitattu 5.12.2016)

LIITE 1: Webropol-kysely²⁷

Kyselyn saateteksti

Hyvä setlementtiliikkeen sukupuolisensitiivisen nuoriso-/aikuistyön verkoston työntekijä,

lähestyn sinua kyselyllä, jonka tavoitteena on **kerätä tietoa, ajatuksia ja kokemuksia setlementtiliikkeen tekemästä sukupuolisensitiivisestä nuoriso- ja aikuistyöstä Suomessa**. Kyselyn vastauksista ja toteutettavista haastatteluista **syntyy aineistoa tekeillä olevaan tieteelliseen artikkeliin**. Artikkelin tarkoituksena on tuottaa viittauskelpoista materiaalia sukupuolisensitiivisyydestä ja lisätä setlementeissä tehtävän sukupuolisensitiivisen työn näkyvyyttä valtakunnallisesti. Tavoitteena on julkaista artikkeli jossakin tieteellisessä aikakauslehdessä vuoden 2017 aikana. Artikkelideaa esittelin helmikuussa 2016 Setlementtiliiton sukupuolisensitiivisen verkoston verkostopäivillä Tampereella.

Toivon sinun vastaavan niin moneen kysymykseen kuin mahdollista. Kysymyksistä *-merkittyihin edellytetään vastattavan, muiden osalta voit valita vastaamisen.

Kyselyyn vastataan anonymisti. Vastaajien henkilöllisyys ei välity vastauksista. Ketään ei voi tunnistaa vastausten perusteella, ja mahdolliset viittaukset paikkakuntaan ja muihin tunnistettaviin seikkoihin poistetaan artikkeliin mahdollisesti päätyvistä suorista lainauksista. Tarvittaessa myös esimerkiksi murreilmaisut muutetaan yleiskielisiksi. Kyselyn vastauksia käsitellään luottamuksellisesti ja kyselyn tulokset säilytetään ja tuhoetaan asianmukaisesti, tutkimuseettisiä ohjeita noudattaen.

Humanistisen ammattikorkeakoulun (Humak) lehtori Erja Anttonen toteuttaa kyselyn Setlementtiliiton MeKaikki!-hankkeen ja Humanistisen ammattikorkeakoulun sopimukseen perustuen.

Kyselyn tulokset analysoidaan ja sisällytetään työstettävään tieteelliseen artikkeliin. Alustavia tuloksia on esillä MeKaikki!-hankkeen loppuseminaarissa 13.10.2016 Oulussa. Artikkelin valmistuu lokakuussa 2016²⁸.

Lisätietoja kyselystä saat: lehtori Erja Anttonen (yhteystiedot poistettu)

Kyselyyn vastaamiseen kuluva aika (arvio) on noin 20-30 minuuttia. Kyselyn vastausaika on 1.9.-15.9.16²⁹.

Pääset kyselyyn tästä (linkki poistettu)

Lämmin kiitos yhteistyöstäsi

Ystävällisin terveisin,
Erja Anttonen

²⁷Kyselyyn vastasi yhteensä 26 vastaajaa (30 %). Syitä siihen, ettei useampia vastauksia saapunut, voi aprikoida. Kyselyn vastaamista on voitu pitää työläänä, aikaaviepanä tai sen ajankohtaa epäsovinnaisena tai vastaaminen on vain unohtunut. Kyselyn laatijan kyvyssä motivoida vastaamaan kyselyyn on voinut myös olla puutteita. Lisäksi on voinut olla muita syitä. Nettikyselyiden yhteydessä ilmenee yleisesti katoa. Esim. Järjestöbarometrin (Peltoniemi ym. 2016) yhteydessä todetaan vastaajien tavoittamisen olevan entistä suurempi haaste kyselytutkimuksissa. Tähän arvioidaan vaikuttaneen mm. sen, että erilaisten tiedonkeruiden määrä on lisääntynyt (vrt. verkkokyselyiden helppous ja nopeus): esiintyy ns. vastausväsymystä ja kyselyt saatetaan kokea kuormittavaksi (emt. 22).

²⁸Artikkeli valmistui artikkelin kirjoittajasta johtuvista syistä myöhemmin.

²⁹Uusintakutsut vastata kyselyyn lähetettiin 12.9.2016 ja 21.9.2016.

Setlementtiliikkeen sukupuolisensitiivinen nuoriso- ja aikuistyö/ kysely (Kysymyksen kohdalla näkyy suluissa vastaajien määrä)

Taustatiedot

1. Sukupuoleni *(N26)

2. Ikäryhmäni *(N26)

- ☐ 20-29 vuotta
- ☐ 30-39 vuotta
- ☐ 40-49 vuotta
- ☐ 50-59 vuotta
- ☐ yli 60 vuotta

3. Työskentelen *(26)

- ☐ Etelä-Suomen läänissä
- ☐ Itä-Suomen läänissä
- ☐ Länsi-Suomen läänissä
- ☐ Pohjois-Suomen läänissä

4. Teen (valitse työtäsi parhaiten kuvaava vaihtoehto): * (N26)

- ☐ sukupuolisensitiivistä nuorisotyötä tyttö- tai poikatyössä
- ☐ sukupuolisensitiivistä nuorisotyötä sekaryhmissä
- ☐ sukupuolisensitiivistä aikuistyötä nais- tai miestyössä
- ☐ sukupuolisensitiivistä aikuistyötä sekaryhmissä

5. Oma työkokemukseni sukupuolisensitiivisestä työstä: kuinka monta vuotta / kuukautta olet tehnyt sukupuolisensitiivistä työtä? * (N26)

- ☐ alle 1 vuotta
- ☐ 1-5 vuotta
- ☐ 6-10 vuotta
- ☐ yli 10 vuotta

Käsitteet

6. Sukupuoli (määrittele omin sanoin) * (N26)

7. Sukupuolisensitiivisyys (määrittele omin sanoin) * (N26)

8. Sukupuolisensitiivinen työote (määrittele omin sanoin) * (N26)

9. Sukupuolten moninaisuus (määrittele omin sanoin) (N25)

Sukupuolisensitiivisyys työn arjessa

10. Mikä tekee ohjauksestasi ja työotteestasi sukupuolisensitiivistä? * (N26)

11. Miten sukupuolisensitiivisyys ilmenee toiminnassa? Voit kuvata myös esimerkiksi jonkin konkreettisen tilanteen, jossa se ilmenee, ja sen, miten tilanteessa on toimittu/ olet toiminut. (N20)

12. Mitä sukupuolisensitiivisyyden huomioonottaminen edellyttää työntekijältä? *(N26)

13. Mitä sukupuolisensitiivisyyden huomioonottaminen edellyttää työyhteisöltä? *(N26)

14. Mitä sukupuolisensitiivisyyden huomioonottaminen edellyttää esimieheltä? * (N26)

Sukupuolisensitiivisen työn tarve

15. Miksi ja mihin sukupuolisensitiivistä työtä tarvitaan? *(N26)

16. Mihin tarpeisiin sukupuolisensitiivinen työ mielestäsi voi tässä ajassa vastata? (N20)

Koulutus

17. Millaista koulutusta olet saanut sukupuolisensitiivisen työn tekemiseksi? *(N26)

18. Millaista koulutusta arvioit tulevaisuudessa tarvitsevasi sukupuolisensitiivisen työn tekemiseksi? (N19)

19. Minkä tahon tällaista koulutusta tulisi mielestäsi järjestää (esim. järjestö, oppilaitos, yritys tms.)? (N20)

Vielä haluan sanoa

20. Mitä muuta haluat nostaa esiin kyselyn teemoihin liittyen ? (N7)

LIITE 2: Teemahaastattelun runko

Taustatiedot

Sukupuolisensitiivisyyden käsite

Setlementtiliike sukupuolisensitiivisen työn toteuttajana

- arvot ja arki
- Rohkeus ja luottamus
- Paikallisuus ja yhteisöllisyys
- Yhdenvertaisuus ja oikeudenmukaisuus
- työn merkityksiä

Asiakkaan kohtaaminen

LIITE 3: Haastattelut ja haastatteluiden kesto

Kaikki haastattelut olivat yksilöhaastatteluita. Haastattelut toimivat oman yksikkönsä johtotehtävissä setlementtiliikkeen sukupuolisensitiivisen nuoriso- tai aikuistyön tehtävissä. Kaikkien haastattelujen toimenkuvaan kuului myös asiakastyötä.

Haastattelut toteutettiin verkkovälitteisesti ja tallennettiin tätä tutkimuskäyttöä varten.

Etelä-Suomen lääni: 3 haastattelua
Pohjois-Suomen lääni: 1 haastattelu
Länsi-Suomen lääni: 1 haastattelu

H1: 1:09:34

H2: 00:54:38

H3³⁰: 1:30:60. josta 00:23:11 verkkovälitteisesti ja 1: 07:49 puheluna

H4: 1:02:24

H5: 00:42:29

Haastattelut litteroitiin, mistä kertyi yhteensä 60 sivua (A4) tekstiä rivivälillä 1 ja fonttikoolla 12.

³⁰Haastattelun alkua oli tallenteena, joka on litteroitu, ja puhelimitse tehty osuus on käsinkirjoitettuina muistiinpanoina, joista tein myös puhtaaksikirjoitetun version.

Erja Anttonen

Sukupuolisensitiivinen nuoriso- ja aikuistyö Suomessa

Sukupuolisensitiivinen nuoriso- ja aikuistyö Suomessa –teos tarkastelee sukupuolisensitiiviseen työhön liittyviä keskeisiä käsitteitä sekä Suomessa tehtävää sukupuolisensitiivistä aikuis- ja nuorisotyötä. Keskeisen huomion saa suomalaisessa setlementtiliikkeessä tehtävä sukupuolisensitiivinen aikuis- ja nuorisotyö, jota esittelyn lisäksi tarkastellaan mm. setlementtiliikkeen arvojen ja sukupuolisensitiivisen työn arjen sekä kohtaamisen taitojen kannalta.

Teos sekä päivittää vuonna 2007 julkaistua Erja Anttonen kirjoittamaa oppikirjaa että tuottaa uutta tietoa Suomessa tehtävästä sukupuolisensitiivisestä aikuis- ja nuorisotyöstä.



HUMANISTINEN
AMMATTIKORKEAKOULU